

Vesivoiman kulttuuriperintö -kyläillat -hanke

Hankkeen tavoite

Hankkeen tavoitteena on ollut lisätä entisissä voimalaitosyhdyskunnissa ja voimalaitosten lähiympäristössä asuvien ihmisten osallisuutta vesivoiman kulttuuriperintöön keskustelun, kertomusten ja asiantuntijapuheenvuorojen avulla. Kyseessä on valtakunnallisesti merkittävät Oulujoen ja Sotkamons reitin voimalaitokset ja niiden yhdyskunnat. Kokonaisuutta esitettiin vuonna 2018 päivitettävään maailmanperinnön Suomen aieluetteluun.

Tavoitteena on ollut myös lisätä vesivoiman kulttuuriperinnön hyödyntämistä yhteisenä voimavarana Oulujoen vesistön voimalaitospaikkakunnilla. Keskustelun ja kohtaamisten toivotaan vahvistaneen paikallisyhteisöjä ja antaneen kimmokkeita uusille hankkeille ja tapahtumille.

Hankkeen toteutus, toimenpiteet ja lopputulokset

Hankkeessa järjestettiin 11 kyläiltaa, joihin osallistui 360 henkilöä. Vuosina 2018 ja 2019 kyläillat järjestettiin Muhoksella, Utajärvellä, Ristijärvellä, Oulussa, Paltamossa, Hyrynsalmella, Suomussalmella ja Sotkamossa. Koronapandemian vuoksi kyläiltoja ei järjestetty Vaalassa, Kajaanissa ja Kuhmossa. Vuoden 2021 lopulla Muhoksen Leppiniemessä kokoonnuttiin asukasiltan, jossa teemana olivat lupamenettelyt ja alueen alkuperäinen ilme. Osa illoista toteutettiin yhdessä EU:n Interreg Pohjoinen -ohjelmasta rahoitetun Vesivoiman kulttuuriperintö (VekuVaku)-hankkeen kanssa.

Illoista tiedotettiin paikallislehdissä ja kuntien kotisivuilla. Kyläilloissa kerrottiin yhdyskuntien menneisyydestä ja kulttuurihistoriallisista arvoista, keskusteltiin *Oulujoen vesistön voimalaitosarkkitehtuuri* -esiselvityksessä todetuista maailmanperintöarvoista ja muun muassa voimalaitosrakentamisen vaikutuksista maisemaan ja jokiluontoon. Kyläilloissa kerättiin lomakkeella tietoa asukkaiden suhteesta voimalaitosympäristöihin ja etsittiin haastateltavia. Haastattelut toteutettiin Vesivoiman kulttuuriperintö (VekuVaku) -hankkeessa, toimitettiin tarinoiksi ja julkaistiin www.vekuvaku.eu-sivustolla ja teoksessa *Tarinoita Oulujoen vesistön voimalaitoskylistä ja rantatörmiltä*. Kyläiltojen merkitystä kulttuuriperintökeskustelun areenana pohditaan myös *Kenen kulttuuriperintö* -kirjaan tulevassa artikkelissa.

Kyläillat suunniteltiin ja toteutettiin yhteistyössä Kainuun liiton, Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan museoiden, Kainuun Nuotta ry:n, kuntien sekä kylä- ja kotiseutuyhdistysten kanssa. Hankkeen kokonaiskustannusarvio oli 28 000 €, josta Museoviraston myöntämä valtionavustus kulttuuriperinnön eurooppalaisen teemavuoden 2018 hankkeisiin oli 9 500 € ja Pohjois-Pohjanmaan liiton Aluesuunnittelun osuus 18 500 €. Hanke toteutettiin 19.4.2018-31.12.2021.

Kyläilloissa esitetyt ajatukset ja näkökulmat on koottu tähän raporttiin.

Pohjois-Pohjanmaan liitto kiittää kaikkia yhteistyökumppaneita!

Kuva Kirsti Reskalenko

Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläiltojen suunnittelupalaveri

Teppana-keskuksessa Kajaanissa 18.9.2018 mukana olivat Paltamon, Ristijärven, Hyrynsalmen ja Muhoksen kuntien sekä Kainuun Nuotta ry:n, Kainuun museon, Kainuun liiton ja Pohjois-Pohjanmaan liiton edustajat sekä kokemusasiantuntijat Kajaanista ja Vaalasta. He edustivat erilaisia näkökulmia:

1995 perustettuun Kainuun Nuotta ry:een kuuluu 153 yhdistystä. Toiminta-alueita ovat lähidemokratia, maaseudun palveluverkosto, digipalvelut, työllisyyden hoito, monikulttuurisuus ja kansainvälistyminen. Intressi kyläilyyhteistyöhön on 13 Kainuun vesimyllyä, jotka siirtyvät Kainuun Nuotta ry:n omistukseen 2018-19 toteutettavien ja Senaatin rahoittamien korjaustöiden jälkeen. Puheenjohtajalle on siteitä Leppikoskeen ja hän on Uuraan kyläyhdistyksen johtokunnassa. Työllisyyden hoidon kokonaisuudesta vastaavan intressinä on puolestaan Kainuun jokaisessa kunnassa sijaitsevat vesimyllyt. Niiden hoitoa ja käyttöä edistäviä rahoituslähteitä etsitään.

Vaalalaisen kokemusasiantuntijan tärkeitä kiinnekohtia teemaan ovat lapsuus Nokkalassa ja virkatehtäviin kuulunut Lamminahon talon hoito. Aarne Ervin arkkitehtuuri yhdistää rajalta rannikolle. Voimalaitosalueiden historiaan kätkeytyvä tietotaito on syytä nostaa korostetusti esiin. Kajaanilainen kokemusasiantuntija on palvellut Kajaanin kaupunkia 42 vuotta ja ollut kaupungin markkinointi- ja matkailusihteerinä. Hän asui kuusi ensimmäistä vuottaan Jylhälässä kunnes perhe muutti vuonna 1959 Seitenoikealle, jossa oli täydellinen kylä kauppoineen ja posteineen. Ympäriällä oli valtavasti ihmisiä, joiden elämä liittyi Oulujoki Oy:hyn. Isä ja äiti asuivat Seitenoikeassa vuoteen 1987. Eläkkeelle siirtymisen jälkeen piti muuttaa pois kolmen kuukauden kuluessa, sillä Imatran Voima ei myynyt asuntoja vedoten voimalaitoksen kanssa yhteiseen vesi- ja viemäriverkostoon.

Hyrynsalmen, Ristijärven ja Paltamon aluearkkitehdin työhön kuuluu muun muassa kaava-asioiden pohjustaminen. Ristijärvellä sijaitsevilla Seitenoikealla ja Pyhännäkoskella ei ole yksityiskohtaista kaavaa. Hyrynsalmi on myös tärkeä osa kokonaisuutta, sillä paikkakunnalla oli merkittävä voimalaitoksen rakentajien ja työntekijöiden yhteisö. Hyrynsalmella sijainneesta parakkikylästä on jäljellä vain betoniperustuksia. Seitenoikean osalta tulee huomioida myös ne ihmiset, jotka joutuivat lähtemään rakkaista Ervin taloista. Juhani Turusen 1988 julkaistu *Seitenoikean pyörteissä* on hyvä lähde.

Muhoksen kunnan kulttuurituottajan tehtävänä on tuoda esille Humanpolis Oy:n digitoimaa Oulujoki Oy -aineistoa. Kaikkien Oulujoki Oy:n voimalaitosten rakennustyö on dokumentoitu hyvin. Kainuun liiton edustajan päätehtävänä puolestaan on valmistella maakuntakaavaa ja Kainuun Museon rakennustutkijan tehtäviin kuuluu osallistamista, neuvontaa, koulutusta ja kulttuuriympäristökierroksia. Pohjois-Pohjanmaan liiton edustajat toimivat suunnittelutehtävissä. Maakunta-arkkitehdin isä oli aikoinaan Oulujoki Oy:n metsäosastolla ja myöhemmin Oulu Oy:n hakkuutyömailla Hyrynsalmella.

Palaverissa kerrattiin arkkitehti Veli-Pekka Huhmon kirjoittaman *Oulujoen vesistön voimalaitosarkkitehtuuri –esiselvitys maailmanperintöarvoista* – julkaisun loppupäätelmiä. Kokonaisuus on todiste mittavasta kansallisesta hankkeesta, osaamisesta ja organisoituvuudesta, mutta myös paikallisista menetyksistä. Tuhannet ihmiset kantavat Oulujoen valjastamisen perintöä.

Keskusteltiin voimalaitosyhdyskuntien sisäisestä hierarkiasta. Esimerkiksi Nokkalassa hierarkiasta oltiin hyvin tarkkoja. Kouluautossa huudeltiin Nokkalan kohdalla herrojen penskojen jäävän pois. Oulujoki Oy:n työntekijöitä asuin sen sijaan Nuojuan kylällä. Terttu Karppinen on kuvannut hierarkiaa 2004 julkaistussa kirjassaan *Omat nimet kirjassa. Muisteluksia Jylhästä 1950- ja 60-luvuilta*.

Jylhämän yhdyskunnassa sijaitsevan Uutelan museoalueen nykyinen tila surettaa. Tämä johtaja Saarivirran käynnistämällä alueella on vanha matkailijayhdistyksen lomamaja, 4-5 aittaa, tuulimylly ym. Yhtiö pyysi kunnalta 3 300 000 markkaa, mutta kunnan päättäjät eivät halunneet uutta museoaluetta ja ”sosiaalialuetta” kontolleen. Yksityinen taho osti kokonaisuuden miljoonalla markalla, jakoi alueen tonteiksi ja myi edelleen. Lohitupa säilyi miltei sellaisenaan. Uutelan museoalueella olisi matkailullista potentiaalia, mutta mikä on sen kohtalo?

Vesistön varrella on paljon valjastamiseen liittyviä negatiivisia mielleyhtymiä. Eikä niitä kuulu unohtaa, vaan menetykset ja rannalle jääneet tulee muistaa. Anja Itkosen toimittamaan kyläkirjaan *UURA Tarinoita kolmen kosken kylästä* on kirjattu muisteluksia muun muassa ajoilta, jolloin voimayhtiön maanostajat kulkivat talosta taloon raha- ja viinareput mukanaan. Jotkut intoutuivatkin ryyppäämään. Monet olivat katsomassa viimeistä koskenlaskua ja vapaata jokea muisteltiin pitkään esimerkiksi Nuojuan taimitarhalla. Ympäristötietoisuus nousi pintaan ensimmäisen kerran Utasta rakennettaessa. Valjastaminen oli tappio matkailulle ja Suomen ensimmäinen matkailureitti Viipurista Ouluun vaipui unholaan. Toisaalta voimalaitosten rakentaminen tarjosi työtä kylänuorille pojille.

Keskustelussa kyläiltoista tuli esille seuraavia näkökulmia ja tarpeita:

Nykyiset asukkaat – pysyvät ja loma-asukkaat - keskeisiä, kutsut vaikka postilaatikkojakeluna
Paras tapa on järjestää yhteistyössä paikallisen kyläyhdistyksen kanssa. Kyläyhdistykset ja niiden kyläsuunnitelma-hankkeet ovat hyvä arena käydä keskustelua vesivoiman kulttuuriperinnöstä.
Nykyisten asukkaiden kokemukset alueesta ovat mielenkiintoisia myös entisten asukkaiden näkökulmasta
Tilaisuudet on hyvä järjestää kansalaisyhteiskunta edellä
Kunnanjohtajiin olisi hyvä vaikuttaa ja pyytää pohtimaan, mikä rooli voimalaitosalueilla on kuntien tulevaisuusvisioissa
Voimalaitosten sisätiloja olisi hyvä hyödyntää tapahtumissa, esimerkiksi Utasen voimalaitoksessa on iso konesali
Voimalaitokselta voimalaitokselle (pääsy myös sisätiloihin) –kiertoajalu olisi varmaan suosittu
Kyläillan voisi toteuttaa myös kyläkävelynä. Juomapullo ja eväät mukaan.
Kyläilloissa on keskeistä yhteisöllisyyden vahvistaminen
Ohjelmassa voisi olla luento paikan kokemuksellisuudesta, paikan hengestä
Ihmisten juuret ovat tärkeä teema, sillä monen juuret ovat näissä yhdyskunnissa ja niiden lähikylissä. Moneen on jäänyt jälki hyvästä arkkitehtuurista. Illoissa ollaan myös voimalaitosten jalanjäljillä
Kyläiltojen ohjelma tulisi rakentaa alhaalta ylöspäin. Sisältönä voisi olla tarina historiasta; kokemusasiantuntijan puheenvuoro; kysymys, miten kokisitte, jos alue olisi osa maailmanperintökohdetta; sekä korjausohjeet.
Tarvitaan sähköinen alusta tarinapankille, johon voisi kirjoittaa ja puhua.

- Pitäisi hoksata nykyisten asukkaiden intressi osallistua kyläiltaan, sillä nykyiset asukkaat ja ympäröivät yhteisöt ovat avainasemassa. Kyläilloissa tulee sallia sekä positiiviset että negatiiviset kannanotot. Voimalaitoksille pitäisi päästä sisälle.

- Kainuussa kyläiltoja voisi yhdistää vesimyllyistä pidettäviin kyläiltoihin. Mukaan tulisi kutsua nykyiset ja vanhat asukkaat sekä mökkiläiset
- Ilta Uuran kylällä: kylätalo on kolmen km:n päässä voimalaitokselta, johon tutustuminen lisäisi tilaisuuden kiinnostavuutta. Myös kyläyhdistys olisi kanssakutsujana. Kylämyllyistä pidetty jo tilaisuus Uvassa ja kehitteillä on matkailupaketti. On huomattava, että kylämyllyt ovat olleet kulttuurikeskuksia, majoitustiloja ja kohtaamispaikkoja.
- Hyrynsalmi: nuorisolla on halukkuutta tutustua historiaan, kunnanjohtajan merkitys tulee huomioida, kyläilta voisi olla jonkun tapahtuman yhteydessä
- Jylhämä: kyläilta jonkun kesällä järjestettävän tapahtuman yhteyteen, ehkä kesälauantaina. Nykyisten kyläläisten mukaan ottaminen ja ääni. Kutsut postilaatikkoon. Muut mukaan esimerkiksi facebook-kutsuna. Opastettu kiertoajelu voimalaitoksille. Hyvinvointijohtaja on yhteyshenkilö kunnassa. Paras ajan kohta olisi viikko juhannuksen jälkeen, heinäkuun alku.
- Seitenoikea: Hyrynsalmi ja Ristijärvi yhdessä. Ohjelmassa kerrontaa menneisyydestä ja voimalaitoskäynti. Kevät, alkukesä 2019. Hyrynsalmen asemalla olisi tilaa ja siellä voisi olla voimalaitosaiheinen valokuvanäyttely.
- Muhos: Oulujoki-ilta pidetään 31.10.2018 klo 18 alkaen Koivussa ja tähdessä. Illassa näytetään vanhoja videoita ja väliajoilla keskustellaan.

Kuva Kirsti Reskalenko

Leppiniemen lasten ja nuorten tärkeät paikat – iltapäivä

Muhoksen kunnantalolla 11.12.2018 oli joukko Leppiniemessä varttuneita, jotka muistelivat lapsuutensa ja nuoruutensa tärkeitä paikkoja

Matti P, Matti L ja Tapio S:

Tapio: Minä olen nyt ylittänyt sosiaaliojan ja asun nyt voimalaitospäällikön talossa. On tapahtunut vallankumous: duunarin poika on valloittanut herrojen asunnon.

Intiaanikylässä, jonka kaikki varmaan muistavat, oli poikamiesten asunnoiksi tarkoitettuja teltanomaisia rakennuksia.

Rättilää vasten kauimmaisena metsän reunassa oli jääkellari, josta ihmiset hakivat vapaasti jäätä. Sai ihan omin päin hakea jäätä yhtiöltä, koska ei ollut jääkaappeja tai pakastearkkuja. Käytössä oli katettuja maakellareita, joiden pohjalle pantiin jäät ja maitotonkat ja muut siihen päälle. Yleensä portaan alla oli kulusaavi ja sinne pantiin tavaroita ja jäitä päälle. Jääkellareihin ja maakuoppiin liittyy sellainen muistelu, että kun yläpään herrat alkoivat saada jääkaappeja ja ne kävivät vanhoiksi, ne kierrätettiin sosiaaliojan toiselle puolelle. Meilläkin oli 80 litran Rosenlew.

Me kaikki kävimme kansakoulua. Opettajien nimiä muistatte varmaan. Minulla oli tuo johtaja Manta ja Niskanen, joka piti minusta vähän ja aina tuli jotain merkkejä taululle.

Matti: Kukas oli vahtimestari?

Tapio: Pariskunta. Muhossaaressa on hautakivet. Koulun läheisyydessä oli urheilukenttä, jossa oli varmaan Oulujokivarren ensimmäinen jääkiekkokaukalo. Siellä pelattiin jääpalloa, järjestettiin pikaluistelukilpailuja, moottoripyörien speedway-ajoja. Reunat oli parin laudan korkuisia. Sitten sinne tuli jääkiekkokaukalo. Sellainen minulla on muistikuva, että Taskisen Olli oli maalissa. Sitten oli toinenkin muusikko Vaalasta, joka sai siellä kiekon suuhun. Sieltä sitten ensiapuasemalle ja Kokon emäntä oli hammaslääkärinä. Sitten tämä jääkiekkokaukalo siirtyi seuraavaan paikkaan. Se oli siinä harrastustalon lähellä.

Harrastustalossa oli puuverstaat ja toisella puolella pingiksen peluuta ja muuta. Siinä vieressä oli Ukkotalo eli poikamiestalo. Se oli parakki, eikä se mitään maailman lämpimin ollut. Siellä asui muun muassa Leppäsen Topi ja Raahesta Pehkosen Aulis. Siellä käytiin aina poikasena soittamassa pirunviulua.

Se oli vain yksi kohde. Niitä oli paljon. Heikkilän Silja jäi kiinni ja Aukusti otti sitä niskasta kiinni. Ja siellä oli työtökin samassa porukassa.

Ns. parakkialueella oli saunoja: perhesauna, poikamiessauna ja urheilusauna ynnä muuta, ynnä muuta. Eikö siellä ollut joku leipomispaikkakin.

Uittokourun alussa ainakin pojat harrastivat puomeilla taiteilua ja varmaan vahingontekoa ynnä muuta. Varastettiin aina vene ja soudeltiin, vaikei olisi saanut.

Yksi muistopaikka, joka vieläkin saisi olla, on kaksi uimalaituria, joista toisessa oli ponkkari. Ja siinä järjestettiin uimakilpailuja. Se oli sen ajan nuorison aika hyvä kesäinen kokoontumispaikka SPR:n kioskin lisäksi. Uimaranta, joka oli siinä kioskin ja kolmossaunan maisemissa. Nykyäänhän se varsinainen uimaranta on siinä pohjoispuolella jokea.

Naisääni: SPR:n kioski oli minun ensimmäinen työpaikka 15-vuotiaana. Ja siinä kauppa kävi. Siitä sai inkiväärijuomaa, punaista mansikkajäätelöä puolen litran pakkauksissa. Teijo ja Keijo suorittivat kioskin murron ja saivat selkään siitä.

Urheilu ja liikuntahan olivat paljon erilaisessa asemassa kuin tänä päivänä. Urheilukentältäähän lähtivät hiihtoladut ja juoksulenkit. Siellä oli varmaan Muhoksen ensimmäinen valaistu pururata. Valot on edelleen olemassa, ei tarvitse muuta kuin liittää verkkoon.

Kaatopaikalla me poikain kanssa käytiin paljon suorittamassa semmoista asevelvollisuutta. Ammuttiin haulikoilla ja kivääreillä. Ammuttiin hirvimerkkiä ja pienoishirveä ja muuta sellaista. Ja rottia ammuttiin hirveästi. Yöllä lähdettiin sinne valovehkein kanssa ja kun ne vilistelivät, suoritettiin liikkuvaa maalia. Oli hirviä pauke.

Jos sitten mennään pohjoispuolta rantaa ylöspäin. Lipulassa harrastettiin talvisin muun muassa slalomia. Matilla oli slalomsukset. Meillä monella ei ollut. Siellä oli hyppyrimäki ja kesäisin siellä oltiin piilosta, harjoitettiin törmähyppyä ja kiipeilyä. Hirviällä vauhdille jyrkkään rinteeseen ja turvalleen sinne jokeen. Mutta kukaan ei loukkaantunut, ei kuollut eikä hukkunut.

Nippu-uittolaite, jonka luuranko on vieläkin olemassa. Ja siellä ollaan Matinkin kanssa oltu töissä Oulujoen Uittoyhdistyksellä. Ja siellä nuoret viettivät aikaansa. Se oli hyvä puksipaikka. Ja sielläkin oli vaarallisia momentteja. Mitä pahempaan paikkaan pääsi, sen paremmin pärjäsit puksissa. Hevosshaassa uittoyhdistyksellä oli tämmöinen uittolaitteiden keruupaikka ja siellä paljon tempuiltiin ja mulskaheltiin. Ja kalastettiin.

Tenniskenttä on olemassa vieläkin. Kyläyhdistys on hommannut tennisverkonkin. Se oli aikoinaan Muhoksen ainut tenniskenttä.

Sosiaaliojan kaikki tietää. Se on ylitetty monta kertaa.

Hyppyrimäki. Niitä oli useammassa paikassa. Yksi vaarallisin oli voimalaitoksen alapuolisella etelärannalla. Leinosen Veikko katkasi siinä jalkansa. Isä ja poika Löyhkö hakivat Veikon paloautolla. Kalastus oli nuorison ja varttuneemman väen harrastuksena. Paikkoja yläaltaalla ja ala-altaalla molemmin puolen jokea ja uittokourun pää oli yksi. Matti kertoi, että ihan harri-nimisiä kaloja saatiin.

TVH:n puro oli meidän leikkipaikka. Siinä oli sellainen puusilta, joka on nyt huonossa kunnossa. Ei ollut kevät eikä mikään, jos ei sieltä tullut poikajoukko, joka oli mulahtanut sinne keväänkylmään veteen muniaan myöten.

Siinä vanhalla kartalla on poliisitalo ja putka. Me oltiin aika pieniä, polvenkorkusia, kun poliisitalo vielä oli. Mämmilä oli poliisi ja sillä oli poika, Lauri.

Impilinnan muistavat kaikki. Siellä asuin impiä. Se taisi olla Ukkotalon vastine. Näitä neiti-ihmisiä asui siellä. Jossakin vaiheessa se oli myös ruokala. Muistan sen siitä, kun työmiehet tulivat verstaalta syömään. Kun pilli soi, kaikki olivat

jo viivalla ja sen jälkeen alkoi hirveä kireminen. Me keksittiin semmoinen urheilulaji siihen kaupan mutkaan, että jäädytettiin se liukkaaksi. Kun mopomiehet tulivat, ne olivat kaikki siinä turvallaan. Oli paljon niitä ilkeilyn aiheita, kun viitsisi vain kertoa. Me asuttiin silloin siinä lähellä. Kyllä ne oppivat varomaan.

Saunoja oli monta tällä alueella, kun ei tänä päivänäkään taloissa itsessään ole omia saunoja. Siihen aikaan oli yhteisaunoja. Oli poikamiesvuoroja, perhevuoroja, naistenvuoroja. Monesti pyykkitupa oli siinä samassa. Ja mankelihan oli talousrakennuksessa.

Liisa P, Lea O ja Heikki P:

Meille tärkeä paikka oli SPR:n kioski. Se oli tapaamispaikka nuorille pareille. Sitten meille tärkeitä olivat luistelurata ja varsinkin luistelukoppi, jossa käytiin katsomassa isoja poikia, kun ne pelasivat korttia ja polttivat tupakkia. Siellä oli aina hirviä tupakinsavu. Sitten me muistettiin nämä kasvimaat ja tomaattikopit. Sitten meille olivat tärkeitä oma koulu ja kaikki nämä rannat, laiturit, saunat.

Sitten molempien puolien rannat. Lipulassa - paitsi, että pojat siellä urheilivat - me Eilan kanssa käytiin keräämässä mansikoita ja vadelmia. Auvisen Jukalla ja meidän Vesalla oli lautta.

Ja sitten käytiin tuossa sillalla, hirveän paljon käveltiin. Jos sattui olemaan hyvä poikakaveri, niin siellä nurkassa oli hyvä pussauspaikka. Sitten tuntikausia saatettiin tuijottaa nippujen nostoa ja sitä, kun pikkujuna vei sen tukkinipun alas. Sitä oli aina mukava käydä katsomassa. Minä en ollut ainoa.

Talousrakennukselle kokoonnuttiin lasten kanssa. Siinä oli piippu ja kilpailtiin, kuka korkeimmalle uskalsi kiivetä. Toinen mukava asia oli halkolämmitys ja halkopinot. Halkoja kuskattiin junakärryillä. Siihen sitten vaan istumaan, kun joku vain työnsi. Tavallisesti kärret löytyivät sitten kasvimaan päädystä ja kyllä Taivaisen Uno oli vihainen: noottia tuli aika monta kertaa. Talousrakennusten välissä oli metsikkö, jossa joka syksy vaklattiin niillä peltisillä taskulampuilla.

Erityisesti mieleen tulee yksi tapahtuma Saarivirrantiellä. Tuolla vierasmajalla järjestettiin uuden vuoden vastaanottoja joskus. Erään kerran alkuyöstä oli satanut sellaiset pari kymmentä senttiä lunta, niin mehän pojat tietenkin tehtiin siihen Saarivirran tielle semmoinen polku, joka olikin labyrintti ja päättyi hankeen. Kun rouvat sitten tulivat pikkukengissä, oli siinä hauskaa katsottavaa kaksnollavitosen liiterin katolta. Siitäkin kuultiin kotona sitten jälkeenpäin, mutta ”en minä ainakaan siellä ollut”.

Juhannusjuhla oli hirveän tärkeä. Siekkisen Tapion isäkö sen kokon rakensi? Hän ainakin sytytti sen. Joka vuosi oli juhannuskokko Leppiniemen kärjessä. Yksi juhannus se jäi polttamatta. Tarina kertoo, että Antilan Timo ja Siekki-Pate polttivat sen sitten yhtenä yönä. Ne oli varmaan ottaneet miestä väkevämpää. Taisi olla uusi vuosi.

Juhannusjuhlia vietettiin uimarannalla. Siellä oli näytelmä, torvisoittoa, kokko lautalla uimarannan edessä. Olisi hyvä saada paikka entiseen käyttöön. Siinähan on nyt semmoinen piknik-alue.

Uimakoulussa käytiin rannalla - oli sää mikä hyvänsä - ja ihan oikeissa vesissä utiitiin, ei sitä oltu lämmitetty. Uimakoulusta tulee mieleen, että oli niitä matkainteja ja sitten niitä sukellustestejä. Ne oli valitettavasti tehtävä tuossa uimalaitureiden ja voimalaitoksen välissä, kunnes joku herroista tuli sanomaan, että siellä voi olla betonisia arkkuja ja rautoja.

Eila: Minä suoritin vain kandin, koska en uskaltanut sukeltaa päätä edellä, minä vain jalat edellä hyppäsin. Ja hengissä ollaan.

Eija R ja Kristiina M:

Uittorännit ja nipunsiirtolaitos – siellä oltiin aikoinaan tuon Kiiman Aijun ja Siekkisen Teijun kanssa kolmistaan ja meillä oli hirveän hauskaa ja me juteltiin ja pyörittiin. Oltiin semmoisia yli 12 vuotiaita. Sitten tämä nipunsiirtolaitos. Eija oli neljä kesää työssä puutarhalla tuolla pohjoispuolella ja joki piti ylittää joka aamu ja iltapäivä. Alkuaikoina, kun vielä oli tukin uittoa, niin kyllä me nuoret tytöt katsottiin aina näitä nuoria poikia, jotka olivat vähissä vaatteissa. Mies, joka käytti sitä nipunsiirtolaitetta, ristittiin Manoliitoksi. Hänellä oli oikein valkoiset hampaat ja meille nuorille tytöille hän aina naureskeli.

Vierasmajaja oli siinä mielessä tuttu, että kun oli yhden vuoden ollut töissä puutarhalla, niin sitten seuraavana kesänä sai viikonloppunakin tehdä töitä ja viedä joko vierasmajalle tai kerhotalolle kasviksia tai kukkia. Silloin kun tuli isompia herroja tuonne vierasmajalle, piti sitä rantaakin oikein haravalla harata siistimmäksi, ettei siellä näkynyt jalanjälkiä. Jotakin sieltä rannalta sitten löytyikin, mutta en sano mitään.

Minä muutin tänne Leppiniemeen kansakoulun kolmannelle luokalle. Sen jälkeen, kun Ämmänsaarella oltiin asuttu parakkialueella, niin minulle olivat outoja tällaiset sosiaaliomat. Minusta me oltiin kaikista parhaimmissa asunnoissa, kun me asuttiin kerrostalossa, tokakerroksessa. 1960-luvun lopussa meillä oli yhteinen puhelinnumero tuon Taskilan kanssa. Eli, kun joku meille soitti, me vastattiin ensimmäisenä, ja jos se oli Taskilalle, me pantiin puhelin kiinni ja se parahti uudelleen naapurissa.

Urheilutalo. Kun tulin kolmannelle luokalle, niin Räsänen Kaarina oli opettajana. Hän sai aikaa sen, että naisvoimistelu oli Muhoksella aikanaan suuressa huudossa ja Muhoksen naisvoimistelijat tekivät kovasti työtä. Kaarinan kautta me pääsimme esiintymään vaikka missä. Se oli voimistelua ja jonkin näköistä tanssia myös. Tuolla Seurantalolla me esiinnyttiin joka jouluku. Myös kun oli pippaloita, me esiinnyttiin aina ja esitettiin jonkinlainen voimistelujuttu. Äitienpäivät ja kaikki tällaiset. Joka vuosi oli aina erilainen ohjelma. Räsänen Kaarinalle suuret kiitokset siitä. Kipinä tähän liikuntaan on saatu häneltä.

Muistan, milloin minä tulin tähän teini-ikään. Se oli silloin, kun menttiin urheilutalolle ja minä laitoin sellaisen isän ruutupaidan päälle. Me menttiin sinne ja siellä oli musiikkia ja tyttöjen kanssa oltiin sellaisessa pienessä piirissä ja keskenään vaihdettiin laukkuja. Siitä lähti sitten murrosikä käyntiin. Ruutupaita se piti olla silloin.

Puhuitte Ukkolasta. Oli niitä viljelypalstoja ja siellä piti olla tekemässä sitä sun tätä.

En muista missä, mutta olin Siekkisen Paulan kanssa hyvä kaveri ja ajeltiin pyörällä pimiällä, kellään ei ollut valoja. Mansikan Jaskalla oli mopo ja joskus päästiin kyytiin, mutta sitten haistiin hirveästi bensalle. Me ajettiin Paulan kanssa niin, että se, joka oli siinä edessä, ei polkenut ollenkaan. Jommalla kummalla piti olla silmät kiinni.

Hai-saappaat olivat muotia ja sisko sai valkoiset. Minä en saanut, kun olin nuorempi. Minä sain punaiset ja Paulalla oli siniset. Vaihdettiin saappaita niin, että toisessa jalassa oli sininen ja toisessa punainen ja oltiin olevinaan niin isoja tyttöjä.

Yksi kavereista oli Pesosen Mirja. Mirjan isosisko ja minun isosisko olivat hyviä kavereita ja me vaklattiin niitä. Minulla on elinikäinen merkki vasemmassa polvessa siitä. Se oli jossakin tuolla seurantaloon, urheilutalon luona lumihan- gessa keskitalvella ja vasen jalka osui johonkin. En muista nähtiinkö me jotakin. Itkun kanssa siitä oli lähettävä kotiin.

Lipulasta minulle tulee mieleen vain vadelmien poimiminen.

Viisi vuotta asuttiin Leppiniemessä. Kun alkoi keskikoulu kansakoulun jälkeen, niin muistan, miten hienoa oli mennä Muhokselle onnikalla. Itse halusin aina siihen hienompaan bussiin, joka oli uudemman aikainen. Se Pällin bussi oli vähän rötiskö. Ja se, mikä oli kamalaa, jos ei ollut enää istumapaikkoja, niin piti mennä sinne perälle. Perällä oli isoja poikia ja ne kiusasivat meitä nuoria tyttöjä. Siinä piti seistä niiden edessä. Oli sellaiset bussikortit. Kaikki halusivat siihen parempaan bussiin.

Tuolta herrojen alueelta muistan, että joskus ainakin Jantusella oli bileet.

(Eila:) Minä muutin muutaman vuoden ikäisenä Monttaan. Isä oli siellä töissä eläkkeelle asti. Me oltiin pienempi alue ja meistä pidettiin hyvää huolta. Meillä kävi urheiluohjaajia ja uimaopettajia ja järjestettiin kerhoja. Erityisesti jäi mieleen, että urheiluohjaaja kävi joka viikko ja pelattiin palloa. Käytiin myös Leppiniemessä ja koetettiin kuulua siihen Oulujoki Osakeyhtiöön. Asuin Montassa siihen asti, kunnes lähdin opiskelemaan.

Siellä oli hyvä asua ja kuulua voimailaitosryhmään. Meitä oli 12 perhettä. Saatiin käydä siellä Leppiniemen juhlissa ja kuorossa. Käytiin myös Oulujärven leireillä. Se oli sellainen jokakesäinen leiri siellä Oulujärvellä. Siellä oltiin kauhean

villejä ja tehtiin jekkuja. Ympäristö oli ihana. Aina odotti sitä kesää. Leiri-ihmiset olivat eri paikoista, aina Ämmänsaaresta asti.

(Kristiina:) Kymmenotteluissa oli pääasiassa liikuntalajeja, mutta mukana oli myös arviointia, esimerkiksi kuinka kauan kestää minuutti. Soutamista oli ja jonkun matkan arvioimista. Keskiviikkoisin sai tulla vanhemmat, oli vierailuilta.

Yhtiö oli meille nuorille koululaisille hyvä työnantaja kesäisin. Kouluautot olivat myös hyvä asia ja ilmainen kyyti.

Keskustelu:

Koko kylä kasvatti. Jos oli tehnyt jotakin koiruutta, viesti oli mennyt jo kotiin, ja ennen kuin ehdit sinne. Olit jo matkalla kotiin ehtinyt saada kahdesti selkään tai turpakeittoa.

Minäkin oli puhelinkeskuksessa kesätöissä ja muistan, että sunnuntaivuoro tehtiin siinä voimalaitoksen aulassa. Silloin, kun menin ensimmäistä kertaa siihen töihin, minulle näytettiin ase, jota minun olisi pitänyt käyttää, jos joku venäläinen olisi hyökännyt. Minä olin vasta 16-vuotias.

Yhtenä sunnuntaiaamuna minä olin väsynyt ja nukuin siinä pöydän päällä, kun en ollut malttanut mennä ajoissa nukkumaan ja työt alkoivat klo 7. Niinpä sitten puhelin pärähti ja minun olisi pitänyt vastata "Oulujoki Osakeyhtiö", mutta minä vastasin "Teittisellä". Muistuu mieleen myös yksi puhelinsoitto puutarhalle, jossa nuori poika vastasi "Puutarha, Mansikka".

Veli-Pekka Huhmo kertoo Oulujoen vesivoima-arkkitehtuurista. Kuva Vasili Reskalenko

Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläilta Leppiniemessä

Leppiniemen kyläyhdistys ry ja Pohjois-Pohjanmaan liitto järjestivät 6.2.2019 kyläillan, johon kutsuttiin Montan, Pällin ja Leppiniemen asuinalueiden ja lähialueiden asukkaita ja yrittäjiä sekä kaikkia kiinnostuneita. Kyläillassa keskusteltiin asukkaiden ja yrittäjien arjesta entisissä voimalaitosyhdyskunnissa, vesivoima-arkkitehtuurista, mahdollisen maailmanperintöstatuksen vaikutuksista arkipäivään sekä muistellaan yhdyskuntien menneisyyttä.

Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuuri valtakunnallisesti arvokkaana kokonaisuutena ja mahdollisena maailmanperintönä

Veli-Pekka Huhmo totesi, että Oulujoen vesivoima-arkkitehtuuri ja 16 voimalaitosympäristön kokonaisuus voisi täydentää ihmiskunnan tarinaa. Voimalaitosten rakentaminen muutti peruuttamattomasti jokiluontoa ja maisemaa. Toisaalta jokea oli perattu jo 1700-luvulta lähtien ja lohi oli ylikalastettu jo ennen 2. maailmansotaa.

Joen rakentamista oli suunniteltu jo 1918-19. Laki kuitenkin kielsi kalastuksen kannalta tärkeän joen katkaisemisen. Etelä-Suomen joet valjastettiin 1920- ja 30-luvuilla. Oulujoen valjastaminen tuli mahdolliseksi 1930-luvun lopulla lakimuutoksen kautta ja Merikoskea alettiin rakentaa välirauhan aikana.

Oulujoen vesistössä kehitettiin litteän maan sähköntuotantotekniikkaa, vaikka mm. Kaplan-turbiini oli ollut käytössä jo esimerkiksi Hollannissa. Betonirakentamista talvisissa olosuhteissa kehitettiin. Betonitekniikan laboratorio oli puutalossa ja sitten konttorirakennuksessa Leppiniemessä.

Oulujoen vesistöön rakennettiin viimeisiä varhaisteollisia yhdyskuntia. Maija Nurmi muistetaan yhtiön puutarhurina ja Otto Karhi houkutteli yhtiöön kokin 3000 ruokailijalle.

Keskustelu:

Erkki T kertoi, että Montan asuinalueella kellarin kautta pääsi asunnosta toiseen. Kyösti H halusi tietää hankkeen valmisteluprosessin etenemisestä.

Veikko R puolestaan kysyi, miten luontoarvot on otettu huomioon maailmanperintöaloitetta tehtäessä, palaako lohi Oulujokeen vai museoidaanko voimalaitokset. Hän toivoi, että pehmeät luontoarvot nivotaan mukaan maailmanperintöhankkeeseen. Ne voisivat tuoda lisäarvoa hankkeelle ja myös voimayhtiöille. Jokivarressa lohen menetys koetaan väärytenä. Alueen status nousee, kun alueella voidaan hyvin. Rantala otaksui voimayhtiön käyttävän hyväkseen voimalaitosten museointia.

Jari Ervasti kertoo Leppiniemen parhaista puolista. Kuva Vasili Reskalenko

Asukas- ja yrittäjänäkökulmia Montasta, Pällistä ja Leppiniemestä - asuinalueiden edustajien puheenvuorot ja keskustelua

Leppiniemen kyläyhdistystä pari vuotta luotsannut **Jari Ervasti** halusi Kiiminkijoen varrella eläneenä antaa lapsilleen mahdollisuuden varttua jokiympäristössä. Leppiniemessä tärkeää on ympäristö ja luonto. Kyläyhdistys pyrkii suojelemaan turvallista kasvuympäristöä. Rajapinta valtakunnallisesti merkittävään arkkitehtuurikohteeseen on hyvin käytännönläheinen: on kulttuuriteko ostaa vanha talo, etenkin jos sen rännissä kasvaa koivu. Joki ja talo, asuinympäristöön liittyvät tarinat, arvotus menneiden aikojen ihmisten työpanokselle, yhteiset arvot sekä yhteinen rajapinta tähän paikkaan ja asuinalueeseen ovat tärkeitä tekijöitä. Leppiniemessä kaivattaisiin esimerkkiratkaisuja sisätiloihin siitä, miten asuntomukavuutta parantavia toimia voitaisiin toteuttaa alkuperäisiä materiaaleja hyödyntäen. Kyseen voisi tulla loppuvaiheen opiskelija.

As Oy Muhoksen **Montanhovin puheenjohtaja Antti Taskila** kertoi voimayhtiön historiasta ja taloyhtiön mittavasta korjausrakasta. Kun Imatran voima vuonna 1998 listautui Helsingin pörssiin ja keskittyi ydintoimintaan. Asuinalueista oli alettu luopua jo tätä ennen.

Montan voimalaitosta alettiin rakentaa vuonna 1951 työttömyystöinä. Voimalaitos ankkuroitiin saveen betonipaaluilla. Käyttöhenkilöstö aloitti työnsä 1953 ja voimalaitoksen kaupallinen käyttö alkoi 1955. Asunnot rakennettiin Montan törmälle, arkkitehti Aarne Ervi teki myös alueen istutussuunnitelman. Ervin mottona oli "vain parhaan arvo on pysyvää". Asunnot rakennettiin samalla muottitekniikalla kuin voimalaitoskin. Esimerkiksi asuintaloissa on 40 cm:n paksuinen umpeen valettu yläpohja. Taloissa on huoltokuilu, mikä on nerokas ratkaisu. Huoltokuilussa on aina yli 10 astetta lämmintä.

Korjauksen yhteydessä kaikki talotekniikka uusittiin ja pesuhuoneet kunnostettiin. Taloissa on varaava sähkölämmitys ja lattialämmitys. Montanhovia on esitelty Avotakassa.

Tietoa Oulujoen vesistön voimalaitoksista löytyy verkosta osoitteesta <http://www.ymparisto.fi/ervi>. Lisäksi kaikille asukkaille on jaettu korjausohjeisto.

Keskustelu:

Matti P kertoi, että yhtiössä oli Muhoksella vuonna 1972 450, 1980 350, 1994 200 ja 2019 10 henkeä. Veli-Pekka Huhmo mukaan Montan asuinyhteisössä on monta laatutekijää: muun muassa pihan keskellä sijaitsevat lasten leikkipaikat, pihatielle avautuvat pääsisäänkäynnit ja omat suojaosat takapihat. Aurinko paistaa jokaiseen asuntoon.

Pällissä ikänsä asunut ja 3. sukupolven päälliläinen **Aarre P** totesi voimalaitoksen tuoneen työtä ja toimeentuloa jokivarren isännille. 1947 valmistuneessa kotitalossa oli kauppa ja vuokralaisia. Parhaaseen aikaan Pällissä oli kolme kauppa, kirjakauppakin ja Pällin Valon konttori. Pällissä asui 20 perhettä, Repokankaantiellä oli yhtiön rivitaloja. Asuntoalue oli hieno, lapsilla oli uima-allas. Alueen nykytila surettua. Lapsia ja leikkikavereita oli paljon. Pitkäsen isä oli työssä voimalaitostyömaalla, jos jäi eläkkeelle. Yhtiön auto kuljetti Leppiniemeen hammashoittoon. Pääsy sisälle voimalaitokseen oli elämys. Yhteiselo yhtiön kanssa oli hyvää, kitkaa ei ollut. Kyläyhdistys on nyt tehnyt frisbee-radan Fortumin maille.

Aarre P. Valokuva Vasili Reskalenko

Pällissä asuttiin kuin missä tahansa taajamassa: oli katuvalaistus, luistinkenttä, kerhoja, partio. Paikalliset saivat osallistua. Puhelimia oli harvassa, lähin oli Pällin talomiehen asunnossa. Pitkänen on tehnyt lumitöitä yhtiölle. Toiveissa olisi saada vanhoja kuvia Pällistä.

Leppiniemessä varttunut ja asuva **Tapio S** toi esille Muhoksen kunnan ja Leppiniemen asukasyhdistyksen erimielisyydet esimerkiksi valaistun ladun suhteen.

Eija O lausuu runoan. Kuva Vasili Reskalenko

Leppiniemen lapset -ryhmän puheenvuoron käyttivät kyläiltaan Helsingistä saapuneet **Kari K ja Pekka V**. Kari K:n poikavuosina joki oli tärkeä: kesällä juostiin uittotukkeja pitkin vaaroja uhaten, syystalvella luisteltiin melkein Pälliin asti. Lipulassa lasketeltiin. Verstaanmäessä katkesivat monet sauvat ja sukset. Oli iso tuomi, jääkiekkokaukalo ja urheilutalo, jossa painittiin. Oli kaupan piha, johon 7-8-vuotias poika meni odottamaan tyttöjä. Urheilukentällä työnnettiin kuulaa. Leikittiin puksia ja sotaleikkejä, pelattiin seinärahaa. Mieleen painuivat yhtiön retket Saarijärvelle ja

kesällä Oulujärven majalle. Alakoulussa oli poikaryhmä, joka salaviestin sopi tapaamisista Hevoshaan takana olevalla niemellä.

Pekka V on voimalaitospäällikön poika. Kiehtovaa oli se, miten tarkkaan yhtiön puhelinkeskus tiesi, mistä kukin rouva milloinkin löytyi. Leppiniemessä oli kuusiluokkainen kansakoulu, josta neljännen luokan jälkeen siirryttiin Muhokselle oppikouluun. Kansakoulun puucee jäi mieleen. Saarijärvi oli tärkeä slalomin tähden, hissiä ei ollut vaan mäki noustiin tampaten ylös. Saarijärvelle mentiin yhtiön autossa. Tenniskenttäkin oli tärkeä. Kaiken kaikkiaan Leppiniemi oli hieno kasvualusta. Siellä korostui yhteisöllisyys ja myös naapurin lapset pantiin ojennukseen.

Leppiniemessä varttunut **Eila O** lausui lopuksi oman runonsa, jossa kuvastuivat lapsuus ja nuoruus voimalaitosyhdyskunnassa.

Kuva Pekka Elomaa

Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläilta Utajärvellä

Utajärven kunta ja Pohjois-Pohjanmaan liitto kutsuivat Pällin, Utasen ja jokivarren asukkaita ja yrittäjiä sekä kaikkia kiinnostuneita 3.4.2019 pidettyyn kyläiltaan, jossa keskusteltiin asukkaiden arjesta Oulujoen varressa ja entisissä voimalaitosyhdyskunnissa, vesivoima-arkkitehtuurista, mahdollisen maailmanperintöstatuksen vaikutuksista arkipäivään sekä muisteltiin menneitä vuosia.

Kunnanjohtaja Anne Sormunen avasi tilaisuuden ja kertoi myös muista ajankohtaisista kehittämishankkeista. Kirsti Reskalenko kertoi Vesivoiman kulttuuriperintö (VEKU VAKU) –hankkeesta ja kyselystä, johon toivottiin mahdollisimman paljon vastauksia. Hän esitteli myös projektipäällikkö Pekka Elomaan.

Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuuri valtakunnallisesti arvokkaana kokonaisuutena ja mahdollisena maailmanperintönä

Arkkitehti Veli-Pekka Huhmo kertoi Oulujoen vesistön voimalaitosten ja yhdyskuntien rakentamisen historiasta ja kokonaisuuden arvoista. Hän kertoi myös Pohjois-Pohjanmaan liiton ja Kainuun liiton aloitteesta liittää kokonaisuus maailmanperinnön Suomen aielistalle.

Keskustelussa huomautettiin, että esityksessä ei mainittu Ala-Utosta ja että siinä puhuttiin alueen ihmisten sitouttamisesta maailmanperintöhankkeeseen. Kysyttiin myös, miten hanke hyödyttää tämän alueen ihmisiä. Tarinallahan on myös toinen puoli. Voimayhtiöllä työssä olleet ovat päässeet nauttimaan vesivoiman tuomista hedelmistä ja vesivoima on tuonut kuntaan verotuloja. Toisaalta paikallisten kannalta tärkeitä asioita ovat vaelluskalan palauttamien, luontokohteet ja –arvot. Vesivoiman kulttuuriperintö –hankkeessa unohtuu täysin vaelluskalan palauttaminen. Montan kalansiirtolaite on epäonnistunut. Tässä hankkeessa padot betonoidaan ja museoidaan, kalateiden rakentamista ei edistetä, mikä on aika uupeloa. Jokivarressa on kuitenkin tahtotila palauttaa vaelluskala.

Huhmo totesi, että historiallinen tarina on tosiasia. Vesivoima-arkkitehtuurin arvot eivät sulje pois muita arvoja. Jokivarsi elää ja kalan palauttaminen on mahdollista. Arkkitehtuurin arvojen säilymisen peruseriaate on, että asukkaat viihtyvät ja voivat hyvin. Käytännön asiat on mahdollista ratkaista.

Keskustelussa tuotiin esille, että arkkitehti Helena Hirviniemen laatimat rakennustapaohjeet ovat tiukkoja. On tarvetta ikkunaremontille. Oviakin on vaihdettu. Todettiin myös, että 60 vuotta on odotettu Oulujoen vettä Utajärveen. Nyt siihen tulee vettä vain Utosjoesta.

Keskustelussa palattiin vaelluskaloihin ja nykypäivän tilanteeseen ja toistettiin, että energiayhtiöiden moraalinen velvoite on palauttaa vaelluskala. Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuuri –esiselvityksessä tuodaan esiin maailmanperinnön ja vesivoiman rinnakkaiselo. Väite rinnakkaiselosta ei pidä paikkaansa.

Eräs keskustelija nosti esiin jokivarren koko kulttuurihistorian ja ehdotti koskiveneturismin palauttamista. Tarvittaisiin voimalaitokset ohittava veneiden siirto. Leppiniemen rivitalossa asuva kertoi, että turistiryhmät ovat tähän asti pysytelleet riittävän etäällä. Hän piti Aarne Ervin arkkitehtuuria erinomaisena. Jonkinlaista veronpalautusta voimayhtiöiltä kuitenkin tarvittaisiin. Naisnäkökulman esittäjä kysyi lopuksi, onko tarkoitus, että betonipömpelit ovat ikuisia.

Mirja Nikula kertoo Utasen asuinalueesta. Kuva Pekka Elomaa

Asukasnäkökulmia Utasesta ja Pällistä

Mirja N: Hyvää iltapäivää. Olen syntynyt Naamankakylältä. Muutimme Utasen rantaan vuonna 2006. Sitä ennen asuimme Ruotsissa ja Oulussa. Kotiseurakkaus toi takaisin Utajärvelle.

Ervi rakensi talot vuonna 1952-55. Asunnoissa on hyvä asua, huoneet ovat korkeita ja valoisia. Puolimetriä paksut seinät pitävät talvella lämpöä ja viilentävät kesällä. Niin kuin Ervi tahtoi, luonto pitää olla aina, kun oven aukaiset. Etupihalla on isoa mäntymetsää, marjat, sienet ja takapihalla virtaa Oulujoki. On historiallisesti arvokas miljöö ja sähköä tuottava voimalaitos sekä asuinalue, jossa voimalan työntekijät asuivat perheineen. Lapsilla oli yhteinen päivähoito. Jokiyhtiön aikaan alueella oli Utajärven ensimmäinen luistelukenttä. Asukkaat olivat pitkälti omavaraisia, oli mm. lämmitetty kasvimaata. Erityistä oli iso yhteissauna.

Meillä on tänään oma yhteisöllinen asuinalue. Järjestämme talkoilla yhteiset joulujuhlat, vaput, pihansiivoukset ja maalaukset. Pidimme vuonna 1985 Utasen rannan olympialaiset, jossa vaadittiin tietoa, taitoa, nopeutta ja tarkkuutta. Se on ollut sellaista mukavaa yhdessäoloa. Minäkin olen voittanut joskus naisten sarjan. Teemme yhteisiä retkiä – olemme käyneet esimerkiksi Vuokkiniemessä ja Ruotsin puolella. Sosiaalinen turvaverkosto on muodostunut lujaksi. Eläimiä on paljon. Ruokimme kauriita, joutsenet palaavat joka kevät ja kalankasvatusta on myös.

Asuntojen ylläpito vaatii meiltä sen, että pitää pysyä samanlaisessa kuin entinen. Isoin menoerä meillä oli tiilikattojen uusiminen kaikkiin kolmeen rivitaloon. Ei saanut laittaa jäljittelevää peltikattoa, joka olisi ollut tosi huokea vaihtoehto.

Pihamiljööön pyrimme pitämään samanlaisena kuin alkuperäinen. Ulko-ovien eteen laitettut liuskeketivet ja niillä koristellut sisätakat, piiput ja pilarit olivat aikoinaan rakennusvaiheessa kovan työn takana. Kivien kuljettamiseen piti olla hevonen, vene ja kuorma-auto. Kun ihmiset siunailivat, kuinka kalliiksi tuommainen homma tulee, niin Aarne Ervi vastasi: Kymmenien vuosien jälkeen ei kukaan kysy paljonko rakennus tuli maksamaan. Kysyvät, kuka tämän rakensi. Tutustumiskäynnit on hyvä järjestää ryhmänä ja ilmoittaa etukäteen.

Jaakko H: Vapaa Oulujoki – mitä se oli ennen ja mitä nyt?

Ennen oli hyvät kalasaaliit: lohta, harria ja siikaa sai aina. Minäkin kalastin pikkupoikana. Mato-onkeen tarttui kerran niin iso harri, etten saanut sitä ylös nostettua. Ei muuta kuin vapa olalle ja lähdin kävelemään törmälle. Vedin kalaa kuin pulkkaa perässä ja sain kalan ylös. Se oli kolmikiloinen harri.

Kun Utaskosken patosuunnittelu alkoi, törmät vietiin, muka ostettiin. Työmaalle piti saada Mäntyvaarasta soraa ja koskeen ensin silta. Ensimmäinen lankkukuorma katosi yön aikana. Jotkut olivat syytäneet ne koskeen. Järvellä ottivat lankut kiinni. Oli pula kaikesta. Puusilta tuli lopulta valmiiksi. Pillarit ja autot pääsivät talvella Mäntyvaaraan ja sieltä päin rupesivat tientekoon. Kosken yllä oli ilmaratakin.

Rakentaminen tapahtui patoamalla puoli koskea kerrallaan kuivaksi. Paljon meni rautaa ja betonia turvaluukkujen pilareihin. Kun puolikas saatiin valmiiksi, vettä päästettiin uomaan ja toinen puoli kuivatettiin. Oli pelottavaa mennä soutuveneellä koskea alas: ne betonipilarit olivat kuin joku aukinainen hirviön kita ja sinne syöksyttiin veneellä. Oltiin siitä menty alas monta kertaa ennenkin, mutta nyt koski oli muuttunut.

Kun Marion tuli, alkoi patoruoppaus järven halki. Vesi pois pumpulla ja kalat pillarilla kuiville. Kun kanavan luohintatyöt alkoivat, maisemat muuttuivat. Oli järkytys, miten luontoa voi raiskata noin rajusti.

Työt kestivät monta vuotta. Kun voimalaitos alkoi valmistua, olivat kyselleet kunnasta, minkälainen siltä tehdään Utaseen. Kunnasta oli vastattu, ettei ”me tartte siltää, kun eihän siellä asukkaan kukaan”. Niin Utaseen tuli neljä metriä leveä yksikaistainen silta. Kaikissa muissa Oulujoen voimalaitoksissa on leveät sillat.

Tuli sitten Ahmaskosken vuoro ja koulu oli toisella puolella. Tehtiin sopimus. Kunta halusi, että yhtiö rakentaa sillan. No yhtiö rakensi, mutta siitä tuli riippuva eli kapea riippusilta. Ei oltu muuta sopimuksessa mainittu kuin silta. Että silleen niitä kunnan ja kuntalaisten asioita hoidettiin.

Sitten tuli Kekkonen ja hajotti koko kunnan: neljä voimalaitosta samassa kunnassa oli liikaa, joten kaksi voimalaitosta ja kolmasosa 9000 asukkaasta meni Vaalaan. Nyt yhtään työpaikkaa ei ole jäljellä, kaikki on automatisoitu.

1970-luvulla Marion kasattiin vielä kerran. Se meni Sotkajärven halki, ruoppasi ja teki tekosaaria Paskokosken nurkalle. Sitten tuli Marionin loppu, pilkkoivat sen romuksi. Sain olla mukana, kun Eero ruoppasi viimeisiä vetoja. Olin ehkä viimeinen kyydissä olija. Se oli hieno kokemus, jonka muistaa aina.

Kun aikanaan vesi rupesi nousemaan joessa, oltiin saunomassa. Vesi nousi saunan lattialle, hiilet lähtivät pesästä keltumaan. Pelättiin, lähteekö koko sauna virran mukaan.

Lopetan kalajuttuun. Uistimeen oli tarttunut iso ”kala”. Eemeli oli väsyttänyt pari tuntia ja huutanut toisille, että nyt on iso. Kun lopulta oli saanut niin lähelle, että lyö kohta kalakirveellä, oli kuulunut hirveää huutoa. Utasella työmies oli nimittäin nakannut sarkahousut koskeen. Että semmoinen kala tuli.

Olavi M:

Minä asun Oulujokitörmää. Jo penskana olen uinut ja kalastanut joessa. Totesin yhtenä pahana asiana täällä, kun rakennettiin nämä sähkölaitokset ja tämä pitkä oja, 12 kilometriä, meni maisemat pilalle. Mutta se oli tarpeellinen.

Olin Pyhäkosken voimalaitoksella töissä ja sain kuulla, että oli toinenkin vaihtoehto, jossa Sotkakoskelle olisi rakennettu pieni sähkölaitos ja olisi välttytty 12 pitkän kanavan rakentamiselta. Sille olisi ollut maisemaa säästävä vaihtoehto, mutta taloudelliset seikat ratkaisivat. Olin Pyhäkosken voimalaitoksella töissä 10 vuotta ja voimalaitoksella oppaanakin, kun tuli vierailijoita.

Utajärveläisten mielteitä vesivoimarakentamisen merkityksestä

Kyselyyn, jossa kerättiin tietoja arjesta Oulujoen varressa ja entisissä voimalaitosyhdyskunnissa, vesivoima-arkkitehtuurista, mahdollisen maailmanperintöstatuksen vaikutuksista arkipäivään sekä muisteltiin menneitä vuosia, saatiin 21 vastausta.

MITEN OULUJOEN VOIMALAITOKSET JA NIIDEN ASUINALUEET NÄKYVÄT JA VAIKUTTAVAT ELÄMÄÄSI?

- Olin Pyhäkosken voimalaitoksella 10 vuotta. Ne eivät ole tänään osa arkipäivääni.
- Asunut 1946 lähtien voimalaitosalueella (> 40 v). Olin ”ylpeä” siitä.
- Molempiin voimalaitos- ja asuinalueisiin matkaa yli 10 km asuinpaikasta. Ei vaikutusta.
- Patoaminen nostanut joen vedenpintaa yli 10 m eli vanha maisema on peittynyt veden alle. Asuinalue (Pälli) hiljentynyt rakentamisen jälkeen.
- Voimalaitosten rakentaminen vei maisemat ja vapaa-ajankäytön sekä kalastuksen, erityisesti Utajärven kirkonkylän kohdalta.
- Erittäin paljon kalastan ja asun jokivarressa.
- Asun Utasella ja tykkään käydä lenkillä (haen voimaa laitokselta).
- Merikoski ja koskikeskus on ohikulkumatalla.
- Kalojen nousu estetty voimalaitoksilla.
- Asun Utasen entisessä voimalaitosyhdyskunnassa.
- Vedenvaihtelu jonkun verran vaikuttaa elämään.
- Joki ei jäävy kunnolla säännöstelyn vuoksi.
- Antoivat työtä – mieheleni, apelleni, apen veljelle ym. ym. sukulaisille. Asuinalueet upeita. Yhteisöllisyys ollut hieno asia.
- Vaikuttaa koko ajan, isovanhempien aikaan koskiveneturisteja oli jopa noin 5000/kesä. Milloin joku koskiosuus+kosket palautetaan?
- Asuinalueet on myyty.

MITEN VOIMALAITOKSET VAIKUTTAVAT VIRKISTYSMAHDOLLISUUKSIISI?

- En nykyään enään kalasta. Aikaisemmin muut kävivät kalassa.
- Ennen oli paljon suorituspaikkoja ja yhteiseloja/kanssakäymistä.
- Rajoittavat veneilyä.
- Pikku-Utasella keväällä käyn katsomassa kun luukut on auki ja vesi kuohuu.
- Veden nousun jälkeen kalastus muuttunut. Veneily ym. vesiliikkuminen parantunut nykyaikana.
- Alakanavan rakentaminen rajoitti kirkonkylän kohdalla erityisesti virkistyskäyttöön.
- Velvoitekalastukset pitää osoittaa laajemmalle väestölle. Se antaisi virkistysmahdollisuutta muillekin kuin talollisille.
- Ihan normaalia elämää. Ei ole haittavaikutuksia.
- Niiden ihastelu historiallisessa mielessä ja luonnon helmassa on virkistävää.
- Utajärvellä on hienoja pyöräily- ja lenkkeilymahdollisuuksia ja maisemia ”penkkateillä”.
- Parantaneet veneilymahdollisuuksia, nykyinen venereitti Utanen-Pälli n. 20 km ennen Sotkajärvi n. 2 km.
- Ei vaikutusta.
- Kuuluvat osana Oulujoki-alueeseen.
- Ei juuri mitenkään.
- Kalastus on hyvin vaikeaa säätövoimajuoksetusten vuoksi.
- On siltoja. Pääsee liikkumaan. Mutta kaipaen aikaa, jolloin oli koskia, koskimatkailua.
- Lisäävät lenkkeilymaastoja, mutta lohta ei saa.
- Pato on pato – ei siitä yli pääse.

MITÄ HYVÄÄ PÄÄSY MAAILMANPERINTÖLISTALLE TOISI MUHOKSELLE?

- Vaikea sanoa. Minun aikana oli kansainvälisiä ryhmiä. Olin oppaanakin. Konehuonetta näytettiin. Ammattimiehet kertoivat. Pyhäkosken laitoksessa on suuret dynamot, jotka paukahtavat kiinni ja auki. Niistä kuuluu kova ääni, ne säikäyttävät. Pyhäkoski on hyvin hiljainen nyt.
- Varmaan näkyvyyttä ja turismia ja rahaa.
- En tiedä.
- ?
- Tunnettuutta, matkailua edistävää.
- Julkisuutta myönteisesti.
- Näkyvyyttä, toisi uusia asukkaita (esim. historian tutkijoita, opiskelijoita), muinaiselämää.
- Vierailijoita ulkomaita myöten. Se loisi kysyntää palveluille.
- Turismia? Arvostusta ja paikallisympäystä kulttuuriperinnön säilyttämisen ja säilymisen kannalta. Alueen historian vaalimisen vahvistama yhteenkuuluvuus.
- Turismia, kulttuurihistorian säilyttämistä tuleville sukupolville.
- Ei mitään.
- Näkyvyyttä ja tunnettavuutta.
- Näkyvyyttä ja tunnettavuutta, nostaisi myös alueen ihmisten itsetuntoa yms. ja arvostusta elinympäristöönsä.
- Matkailu ehkä lisääntyisi.
- Ainakin tunnettavuutta.
- Ehkä näkyvyyttä Utajärvelle ja sille suurelle uhraukselle mikä on ollut pakko tehdä.
- Ehkä toisi matkailijoita Oulujokilaaksoon; palvelut paranisivat jolloin syntyisi uusia työpaikkoja.
- Kustannuksia, rajoituksia.

Illan yleisöä Koivu ja tähti –kulttuurikeskuksen auditoriossa oli 49 henkilöä. Kuva Kirsti Reskalenko 2019.

Kotiseutu – voimavaramme -ilta Muhoksella

Muhoksen kunnan, Oulujoki-Seura ry:n ja Pohjois-Pohjanmaan liiton illassa 17.4.2019 Koivu ja tähti –kulttuurikeskuksen auditoriossa oli mukana 49 henkilöä. Ohjelmassa oli Aimo Tiepuolen johtamia musiikkiesityksiä, Jouko Arvolan välittämät Kotiseutuliiiton terveiset, Pirjo Karhun ja Resentena Nahiemin puheenvuorot kotiseudun merkityksestä ja Kirsti Reskalenkon esitys otsikolla *Oulujoen vesistön voimalaitosten ja niiden yhdyskuntien kulttuuriperintö voimavaran*.

Keskustelu

- Aarno M kertoi olleensa jokiyhtiön palveluksessa 1954-56 kolmivuorotyössä. Hän oli myös autollaan Utasen kanavatyömaalla, jossa ajo-olosuhteet olivat huonot: edettiin tunnissa vain kilometri tai pari.
- Maija N kertoi olleensa kuutena kesänä töissä jokiyhtiöllä.
- Veikko R totesi, että Leppiniemen asuntoalue on tehty kestäväksi ja on viihtyisä. Hän pitää kuitenkin kestävämmänä, että hankkeessa keskitytään arkkitehtuurin suojeluun. Vesimylly jauhaa lisäarvoa Fortumille, jonka pitäisi ottaa myös enemmän ympäristövastuuta.
- Iltaan osallistunut henkilö yhtyi Veikko R:n sanoihin ja totesi asuntojen olevan arkkitehtonisesti hienoja ja ajattomia. Hänen isänsä oli Oulujoki Oy:n palveluksessa. Perhe asui seitsemän vuotta Montassa.
- Esko O muistutti, että välit työmaalla olivat aika ajoin kireät. Mestarilla oli koira ja työmaakopin nurkalla oli vesuri.
- Kyösti H piti paikallista keskustelua tärkeänä ja kehotti katsomaan 70 vuotta eteenpäin. Hän viittasi suureen arvojen muutokseen.

Kyselyn tulokset

Kyläillassa jaettiin kyselylomakkeita, joihin saatiin vastaukset 15 henkilöltä. Kysymykset ja niihin saadut vastaukset:

MITEN OULUJOEN VOIMALAITOKSET JA NIIDEN ASUINALUEET NÄKYVÄT JA VAIKUTTAVAT ELÄMÄÄSI?

- Näkyvät hyvin. Asumme äidin perintöpaikalla Oulujokitörmällä Laukan seudulla. Asunto joen törmällä. Vedenpinnan vaihtelu törkeää, kaikkein hankalinta. Rannasta ei pääse nauttimaan. Laituria ei voi laittaa.

- Ei suurta vaikutusta tällä hetkellä. Merikosken voimalaitos näkyy ja tuottaa tasaussähköä. Toivottavasti säilytetään, kuuluu Oulun kaupunkikuvaan.
- Asun Kempeleessä, joten voimalaitosten näkyvyys ja vaikutus näkyvät elämässäni ainoastaan sähkönsiirtolinjoina.
- Historiallisia (lähi-)kerrostumia, muistuttavat radikaalista ajanjaksosta ja muutoksesta Oulujoella.
- Muuntoaseman hurina kuuluu.
- Asun Leppiniemessä voimalaitosta vastapäätä.
- Mökkimatalla siltaa ylittäessä.
- Isä oli töissä voimalaitoksessa (Oulujoki Osakeyhtiössä) ja kuutena kesänä sain olla kesätöissä Leppiniemen puutarhalla. Lapsuus- ja varhaisteini-iän muistot. Yhteisöllisyys Leppiniemessä, kuuluminen isompaan yhteisöön. Arvostus tehtyyn työhön. Upea asuntoalue Leppiniemessä.
- Opiskeluaikana olin useana kesänä kesätöissä sekä vuoden harjoittelujakso Pyhäkoskella Oulujoki Oy:ssä. Muokat muistot palaavat aina mieliin.

MITEN VOIMALAITOKSET VAIKUTTAVAT VIRKISTYMAHDOLLISUUKSIISI?

- Montan ja Merikosken väli kaikkein pahin Muhospäässä. Montta on energian tasauslaitos. Varhaiset joutsenet kauniita.
- Ei vaikutusta.
- Joskus tulee käytyä esim. Montassa ja Utasessa kaloja narraamassa.
- Haittaavat veneilyä ja kalastusta.
- Estävät täydellisesti vaelluskalojen kalastamisen.
- Kalastuksen harrastajaa harmittaa tosi paljon vedenkorkeuden suuri vaihtelu.
- Kalastusmahdollisuudet ovat kaventuneet. Jokirannan hiekka on kadonnut uimapaikalta, tilalla mutaa.
- Lemmenpolku loistava alue patikointiin, retkeilyyn, kalastukseen. Huolimatta voimalaitoksista voin ”virkistäytyä”.
- Esim. Pyhäkosken voimalaitoksen voimalaitos-museo, Lemmenpolku jokivarressa, uimaranta Leppiniemessä, voimalaitokset nähtävyytenä.
- Nykyisellään haittaavat kovasti kalastusharrastusta.

MITÄ HYVÄÄ PÄÄSY MAAILMANPERINTÖLISTALLE TOISI MUHOKSELLE?

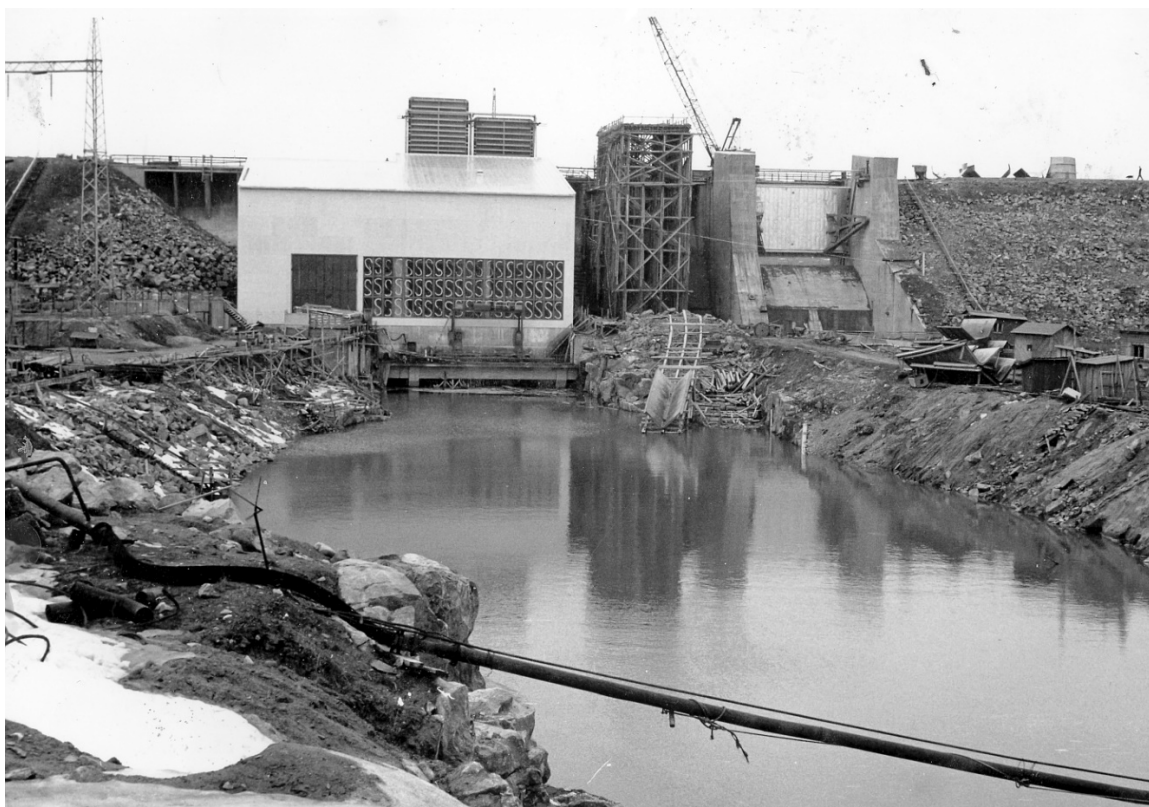
- Laaja kuva. Vaikea sanoa mitään. Etuna ikkunasta bongaus.
- Varmistaa laitosten pysyvyyttä historian monumentteina.
- Oulujoki-kotiseudun tunnettavuus ja näkyvyys lisääntyisi, joka näkyisi todennäköisesti matkailun kasvuna.
- Matkailutuloja, imago (riippuu toteutuksesta).
- Matkailutuloja.
- Tunnettavuutta.
- Turismi. Tiedon leviäminen arvokkaasta perinnöstä (sotavuodet, sotakorvausten maksu ja vesivoiman hyväksikäyttö aiheellista), tutustuminen omaan kotiseutuun ja teidon leviäminen sekä itselle että muille.
- Oulujoen valjastuksen historia, arvostus lisääntyisi, lisäksi turisteja / matkailutuloja Muhoksella.
- Mahdollisesti tukisi ihmisten elämää Oulujokivarressa.

kuva Kirsti Reskalenko 2019

Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläilta Ristijärvellä

Ristijärven kunnan sekä Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan liittojen 12.6.2019 järjestämään kyläiltaan osallistui 39 henkilöä, joista 12 palautti kyselylomakkeen. Ohjelmassa oli Vesivoiman kulttuuriperintöhankkeen projektipäällikkö Pekka Elomaan esitys *Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuuri valtakunnallisesti arvokkaana kokonaisuutena ja mahdollisena maailmanperintönä*, Aila Vähämaan *Muisteluksia ja asukasnäkökulmia Seitenoikealta* sekä keskustelua vesivoiman kulttuuriperinnöstä.

Kuva Urho Oikarinen 1959-60. Sirkka Kinnusen arkisto

Aila Vähämaa: Muistoja Seitenoikealta

Teuvo ja Annikki Soikkelin perhe asui Jylhämässä 1940-luvun lopulta vuoteen 1959. Oulujoen voimalaitosten rakentamisen valmistumisjuhlaa vietettiin 19.10.1958. Oulujoen jälkeen katse kääntyi Emäjoelle ja työväki siirtyi vähitellen Kainuuseen. Emäjoen voimalaitokset – Seitenoikea, Aittokoski ja Ämmä – rakennettiin neljässä vuodessa 1957-61.

Oma perhe ja koulukuva Oravivaaran koulusta. Kuva Aila Vähämaan arkisto

Seitenoikealla työt aloitettiin syksyllä 1958. Aluksi tehtiin teitä, rakennusaikainen työsilta joen yli sekä asuin- ja huoltorakennukset joen molemmin puolin. Isä kulki aluksi Jylhämän ja Emäjoen väliä. Koko perhe muutti ensimmäiseen työmaa-asuntoon syksyllä 1959: Aulis ja isä kuorma-autolla, me muut Aaro -sedän volkkarilla.

Kaksi ensimmäistä kotia vuosina 1959-61 oli asuinparakissa lammen reunalla. Pihapiirissä oli talousrakennus, sauna, ulkovarastot ja –huussit. Parakkialueella lienee ollut **vajaat** 500 asukasta.

Vuonna 1962 muutettiin Ristijärven puolelle paloaseman yhteyteen. Pian kuitenkin muutettiin takaisin Hyrynsalmen puolelle, jotta veljeni Aulis pystyi menemään Hyrynsalmen keskikouluun. Ja taas v. 1966 muutettiin paloasemalle, silloin kahteen pieneen asuntoon, jotka yhdistettiin meidän kodiksi.

Yhtiö teki Ervin omakotitalojen yläpuolelle uuden kolmen perheen rivitalon, jossa oli kaikkien mukavuuksien lisäksi autotallit, aitat ja harrastustila. Koska isä oli voimalaitospäivystäjä, muutimme rivitaloon vuonna 1968 ja asuimme siellä vuoteen 1977. Nämä vuodet olivat parasta nuoruusikää.

Vuonna 1977 loppusyksystä saimme sitten muuttaa Aarne Ervin suunnittelemaan hienoon taloon. Meillä oli nyt ihana asunto, rantamaisema, piha, uimaranta ja rantasauna, jossa Kekkonenkin oli saunonut. Talosta tuli myös lastemme mummola noin kymmeneksi vuodeksi.

Miksi sitten muutettiin tiuhaan? Kun voimalaitos pikkuhiljaa valmistui, myös väki väheni ja muutti muualle: Porukkaa muutti muun muassa Ylä-Tulomalle, Rautaruukille, Ämmänsaareen, Jylhämään, Leppiniemeen. Kesällä 1959 työntekijöitä oli ollut ennätyselliset 1350, pian vain 200. Parakkeja purettiin vähitellen, lopuksi kaikki Hyrynsalmen puolelta.

Kuva Urho Oikarinen 1959-60. Sirkka Kinnusen arkisto

Siihen aikaan oli vielä erilaisuutta, oli työmiesten ja työläisperheiden parakit ja ns. herrojen talot (Ervin suunnittelemat talot). Hyrynsalmen puolella oli 5-6 työmiesten parakkia ja talousrakennukset, pikkumökkejä, pesutupa ja iso sauna, autotallit, ruokala, lpatin kauppa ja posti. Sillan toisella puolella Ristijärvellä oli iso työmaaruokala ja mökkejä, korjaamot ja autotallit, liikennelaitos, paloasema ja esiapuasema, väliaikaisia rakennelmia voimalaitostyömaan ympäristössä sekä kolme Aarne Ervin suunnittelemaa pientaloa ja rantasauna, rivitalo ja talousrakennuksia.

Voimalaitostan rakentaminen oli selväpiirteistä sarjatyötä, osaksi myös reissutyötä. Työmaalla oli laudoittajia ja rauhoittajia, kirvesmiehiä ja maalareita, hitsaajia ja asentajia, sähkömiehiä ja kuljettajia, työnjohtajia ja tulevaa käyttöhenkilökuntaa.

Kuva Urho Oikarinen 1959-60. Sirkka Kinnusen arkisto.

Kesällä 1960 tehtiin Suomen korkein maapato, jonka seurauksena muodostui laaja Seitenjärvi. Sora maapatoon oli ajettu Junkkosen kankaalta. Tätä ennen oli tehty maakaupat ja asukkaat muuttaneet pois veden alle jääviltä alueilta. Vuonna 1961 käytiin katsomassa viimeistä koskenlaskua Oilingin rantaan. Historiikin mukaan Seitenoikean koneisto kytkettiin voimaverkkoon 8.6.1961. Emäjoen rakentamisen päätösjuhlaa vietettiin Aittokoskella 6.6.1963, jolloin presidentti Kekkonen vieraili myös Seitenoikealla. Me olimme padolta katsomassa presidentin autosaattuetta ja hie-noja virka-autoja.

Remonttiporukka ja korjaustyön vaiheita. Kuva Aila Vähämaan arkisto.

Voimalaitoksen huollot viiden vuoden väliajoin olivat merkittäviä tapahtumia: oli sukeltajia, remonttiporukoiden koontumisia, koneistojen vaihtoja ja korjaamista sekä siivoustyötä, jossa minäkin olin mukana vuonna 1972. Veden juoksutukset tulvaluukkujen kautta oli myös mukavaa katsottavaa.

Aluksi kävimme Oravivaaran kansakoulua ja kuljimme sinne postiautolla. 1960-luvun alkupuolella puolet koulun oppilaista lienee ollut ns. voimalaitoslapsia. Myöhemmin jotkut lapset kävivät myös Jokikylän koulua. Kansakoulun jälkeen siirryttiin Hyrynsalmelle keskikouluun tai kansalaiskouluun, jonne kuljettiin joko takseilla tai Eljas Heikkisen koulukyydillä.

Lukioon, kauppaoppilaitokseen tai ammattikouluun piti lähteä Kajaaniin. Karppilassa oli **myös** juna-asema ja henkilö- ja tavaraliikennettä vielä 1960-luvulla melko lailla.

Yhtiö huolehti perheistään ja myös koulutti työntekijöitä. Yhtiö järjesti kyydin kauppaan Hyrynsalmelle ja kerran kuukaudessa Kajaaniin. Oli henkilökunnan juhlia ja lasten juhlia, elokuvaesityksiä, yhteisiä liikuntapäiviä ja erilaisia kilpailuja, hiihtomatkoja Rukalle ja Vuokattiin jne. Kesäisin oli myös lasten leiri Oulujärven majalle Vaalaan. Oli yhtiön laitamat kasvimaat ja –lavat. Seitenoikealla oli leikki- ja urheilukentät, ladut ja luistinkenttä. Elokuussa oli Oulujoki Oy:n leiri Oulujärven majalla. Kalastus, marjastus, sienestys ja metsästys olivat luonteva osa yhtiöläisten elämää. Yhtiöläisnuoret saivat kesätöitä tai jopa työpaikan yhtiöstä. Meidänkin perheestä siskoni Anne oli töissä mm. tukinuitossa ja veljeni Aulis ja minä voimalaitoksella erilaisissa tehtävissä.

Uitto olikin mukavaa seurattavaa. Uimme joskus nippulautoille poikia jututtamaan. Harrastuksiani olivat liikunta, hiihto, luistelu, pyöräily, kalastus, lentopallo, seikkailut, tansseissa käynti. Hiihto Ristijärven Pyyssä oli minulle tärkeää 1960-luvun lopulla.

Siskoni Anne ja minä olimme töissä Ristijärvellä Leinosen kaupassa vuonna 1973, minä kahdeksan kuukautta ja Anne ns. kesäapulaisena koko kesän ajan. Anne oli töissä myös kauppa-autossa, joka kulki silloin kylillä viikottain. Mieleen on jäänyt sekin, että autosta sai ostaa keskikaljaa vain sen ollessa Ristijärven puolella jokea.

Voimalaitosrakentamisella oli suuria sosiaalisia vaikutuksia. Piti sopeutua uuteen elämään sotien jälkeen. Paikkakunnalle tuli uusi yhteiskuntaryhmä – voimalaitosrakentajat, joilla oli vakituinen työ. Eri puolilta Suomea tulleet ja paikallinen kantaväestö kohtasivat. ”Yhtiöläisyys” oli suuri voimavara, koska yhtiö piti huolta koko perheestä. Kunnat tosin riitelivät verorahoista ja hankaloittivat yhtiöläislasten koulunkäyntiä. Vieraita kävi paljon, sillä uusi ja outo ympäristö kiinnosti sukulaisia ja tuttuja. Erikoisuuksia olivat esimerkiksi katuvalot ja jopa iso valaistu joulukuusi padon päässä.

Automatisointi eteni. 1970-luvun vaihteessa Seitenoikealla asui enää kuusi perhettä, lopussa vain kolme. Vuonna 1987 molemmat vanhempani jäivät eläkkeelle. He joutuivat lähtemään pois kodistaan ja muuttivat Kajaaniin. Se oli raskasta aikaa meille kaikille. Jäi suuri ikävä. Itkien lähdeettiin... Olisimme halunneet ostaa kotimme, sen keskimmäisen Ervin piirtämän talon, mutta siihen aikaan yhtiö ei niitä taloja myynyt. Se oli vaikea paikka!

Kuva Urho Oikarinen 1959-60. Sirkka Kinnusen arkisto.

Ristijärveläisten näkökulmia vesivoiman kulttuuriperintöön

Irma K:

Olen kotoisin Päätalosta Kummun saarelta, jossa oli aikoinaan neljä taloa ja 50 asukasta. Mieltä kalvaa katkeruus, sillä saari upotettiin veden alle. Vuonna 1966 yhtiö antoi pienen rahasumman. Saari jäi tyhjäksi: Kurkisen perhe muutti Toijalaan, Leinoset Lohjalle, Kelloniemen Veikko kylälle. Pyörteen isä ja poika jäivät ilman minkäänlaista tukea.

Olen yrittänyt nousta maihin saareen. Se on vaikeaa, koska pellot ja rannat ovat pusikoituneet. Vesomista ja rantatörmien hoitoa tarvittaisiin. Kulttuuriperintöön kuuluvat myös veden alle jääneet.

Kainuussa helmestyksen keskuksena oli Emäjoki. Erityisesti arvostettiin Seitenoikean koskea ja sen mahtavaa, lähes neljä kilometriä. Hankkeessa tulisi tuoda esille myös luonnonkoskien kauneus ja historia ennen rakentamista. Nivan koululla opettanut Kalle Juntunen on kerännyt historiatietoja. Myös aikalaiskriitikki on syytä tuoda esiin. Myös Juhani Turunen on kirjassaan Seitenoikean pyörteissä kuvannut voimalaitoksen tuloa.

Erkki O:

Kotitaloni on Myhkyri. Koulua kävin muun muassa Soikkelin lasten kanssa.

Voimalaitosrakentamisella oli myös nurja puolensa. Tekoaltaan alle jäi 11 taloa ja ihmisten täytyi lähteä kodeistaan. Kolme kuoli Seitenoikean rakennustyömaalla. Vaikka yhtiö tuotti sähköä jo vuonna 1961, paikalliset saivat sähköt vasta 1974. Siitä huolimatta, että oli yritetty monella tavalla.

Rakentaminen työllisti myös paikallisia, jotka kulkivat työmaalle mopoilla ja joku hevosellakin. Olin siellä minäkin vuonna 1960. Pyörällä kuljin, joskus olin parakissa yötä. Työmaalla ruokaa tehtiin yölläkin, sillä voimalaa rakennettiin kolmessa vuorossa. Paikkakunnan tanssipaikoilla oli silloin paljon miehiä.

Aulis S:

Minäkin olin voimalaitoksella päivystämässä. Kajaanista piti lähteä kuudelta aamulla ajelemaan Seitenoikealle. Häiriötilanteet ukkosella ovat jääneet mieleen.

Esko K:

Asun Seitenoikealla. Harmittaa, kun keskimmäisen pientalon isäntä myi asunto-osakeyhtiön nimissä alueelle tärkeät isot puut ja asuinympäristön luonne muuttui.

Mökkeilijä:

Minulla on kokemuksia Seitenoikealta 15 vuoden ajalta. Mieleen tulee, mitä tapahtuisi, jos pato murtuisi? Seitenoikea saa nimensä Emäjoen seitsemästä mutkasta. Seitenoikealla on edelleen kaunista luontoa, eivätkä turistit tiedä menetyksistä. Tarvitaan ohjattua matkailua.

Kuva urho Oikarinen 1959-60. Sirkka Kinnusen kotiarkisto.

Kyselyn tuloksia

Tilaisuudessa 12 henkilöä vastata kirjallisiin kysymyksiin ja seitsemän ilmoittautua haastateltavaksi. Alla on kooste vastauksista:

Miten Seitenoikean ja Pyhännän voimalaitokset ja niiden asuinalueet näkyvät ja vaikuttavat elämääsi?

- Kesämökki on Emäjoen rannassa. Vedenkorkeusden muutokset kuluttavat rantatörmää.
- Asun nykyisin Seitenoikealla.

- Olen muuttanut Seitenoikealle syyskuussa 1969 neljä ja puolivuotiaana. Vanhemmat asuivat siellä syyskuusta 1959 marraskuuhun 1987. On erittäin tärkeä ja merkityksellinen paikka.
- Muistoissa.
- En asu enää Pyhännänkoskella. Entinen koti on asuttuna edelleen.
- Poismuuton myötä. Kotisaari jäi veden alle. (Kummun saari)
- Asun säännöstellyn veden rannalla, alapuolella. Työn vuoksi olen käynyt voimalaitoksella. Ei paljon vaikutusta ole työllisyyteen koska automatisointi.
- Vesi nousee ja laskee sääntelyn vuoksi alajuoksulla Iijärven rannalla. Vanha vesiraja näkyy jäiden lähtiessä veden ollessa alhaalla.
- Asuinalueet eivät vaikuta mitenkään. Seitenoikean voimalaitos vaikeuttaa kalastusta voimalaitoksen alajuoksulla sekä tekojärvellä. Synnyinkoti jäi tekoaltaan alle. Oli suuri menetys alkuperäiselle väestölle.
- Seitenoikea on vaikuttanut siihen, mikä nyt olen. Se on minussa mukana koko loppuelämäni. Pakko päästä aina käymään siellä.
- Vedenpinnan korkeuden vaihtelu on suurta. Vaikeuttaa kalastusta ja veneilyä.

Miten voimalaitokset vaikuttavat virkistysmahdollisuuksiisi?

- Alkukesästä vesi lasketaan hyvin alas – saunavettä ei saa, kun laituri on ”joenpohjalla” kuivilla. Veden korkeus voi muuttua äkillisesti. Kerran on laituri rikkoutunut, kun laiturin tikas karahti pohjaan.
- Säätelevät mökkeilyämme aloitusta keväisin ja lopetusta syksyisin sekä kesällä mm. uintimahdollisuuksia (virtaus). Hyvää: kesäiset siitepölyt seilaavat ohi jäämättä ’muhimaan’. Huonoa: laiturin sijoittelua haittaa joskus alhainen pinta (esim. huoltoseisokit). Keskimäärin olosuhteet ovat kelvolliset.
- Eivät enää mitenkään. Käyn kerran kesässä katsomassa Seitenoikealla maisemia.
- Ei mitenkään.
- Ennen oli kosket. Lohta oli yllin kyllin.
- Kielteisesti.
- Nyt ei nouse lohi, ranta on vetisempi kun vettä on nostettu pellolle, alkuperäinen hyvä hiekkaranta on veden alla. Rantaa joudutaan nyt koneella kunnostamaan.
- Uintia varten piti ruopata väylä vanhalle rantaniitylle, joka on nyt veden alla.
- Seitenoikean voimalaitos tuhonnut alkuperäisen kalakannan. Nykyisin kalastussaalet tosi heikkoja. Voimayhtiöt olisi pitänyt velvoittaa rakentamaan kalaportaat koko Oulujoelle ja Emäjoelle.
- Ei nyt kovin paljon, käydään vain katselemassa, muistelemassa ja ”haaveilemassa”.
- Vaikeuttaa kalastusta ja veneilyä.

Mitä hyvää pääsy maailmanperintölistalle toisi Ristijärvelle?

- Toisi paikkakunnan maailmankartalle – voisi edistää matkailuelinkeinoa.
- Näkyvyyttä.
- Tunnettuutta ainakin ja toivottavasti myös arvostusta suomalaiselle sisulle.
- Toisi ehdottomasti hyvää.
- Kunniaa ja mainetta.
- Virkistävästi.
- Toivottavasti enemmän kuin (levähdyskylä).
- Josko noita turisteja ja tuloja tulisi.
- Hyvää mainetta ja matkailijoita. Harmi tuo metsän kaataminen asuinalueella.
- Ei mitään. Naivi ajatus. Miten alkuperäisen luonnon tuhoaja voisi olla perintöä ja arvokasta. Rakennusarkkitehtuuri keskinkertaista. Teknisesti voimalaitos hyvä työnäyte.
- Julkisuutta, kenties matkailijoita, mahdollisia matkailutuloja.
- En osaa sanoa, ehkä mainetta...

kuva Kirsti Reskalenko 2019

Vesivoiman kulttuuriympäristöt Oulujoella –ilta

Pohjois-Pohjanmaan liiton ja Oulujoki-Seura ry:n ilta 17.6.2019 oli osa Oulun Päiviä 2019. Paikalla oli 44 henkilöä ja kyselyyn vastasi 14 henkilöä.

Tilaisuuden puheenjohtaja toimi Oulujoki-Seuran Jouko Arvola. Ohjelmassa oli Veli-Pekka Huhmo:n esitys *Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuurin tausta ja toteutus*, Pia Krogiuksen luento *Alvar Aallon kädenjälki Oulujoen suistossa - Koskikeskuksen suunnitteluun vaikuttaneet syyt, rakentaminen ja nykytila* sekä Mikko Viittalan kertomus *Merikoski arkisena työympäristönä ennen ja nyt*.

Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuurin tausta ja toteutus

Muistiinpanoja arkkitehti Veli-Pekka Huhmon esityksestä:

- Oulujoki oli osa Viipurista alkavaa tuotteistettua matkailureittiä.
- Perinteisiä vesimyllyjä oli sähköntuotannossa vielä 1960-luvulla Kainuussa. Toisaalta Ämmäkosken voimalaitos valmistui jo 1917.
- Suunnitelma Merikosken voimalaitoksesta jo 1918. Sen jälkeen siirtotekniikka kehittyi. Sodan menetykset johtivat Oulujoki Osakeyhtiön perustamiseen 1941. Tavoitteena oli vesivoimalaitosten sarjavalmistus. Pyhäkoski oli betonitekniikan kehittämisen keskus, Utanen puolestaan maansiirtotekniikan. Tavoitteena oli myös luoda viihtyisää asuinympäristöä.
- Voimalaitoksia suunnittelivat tunnetut arkkitehdit, poikkeuksena Jaakko Asikaisen suunnittelema Kallioinen.
- Voimalaitosyhdyskuntien rakennuskanta muuttui aikaa myöten. Esimerkiksi Pyhäkoskella parakit korvattiin kerrostaloilla 1960. Vuonna 1967 valmistunut seuratalo päätti Oulujoki Oy:n rakennusurakan Pyhäkoskella.

Alvar Aallon kädenjälki Oulujoen suistossa - Koskikeskuksen suunnitteluun vaikuttaneet syyt, rakentaminen ja nykytila

Muistiinpanoja arkkitehti Pia Krogiuksen esityksestä:

- aiheena Oulun kolme Alvar Aaltoa: Osakeyhtiö Toppila 1930-31, Koskikeskus 1942 ja Typpi Oy 1951-65
- Englantilainen paperitehtailija Joseph Dixon hankki 1926 koskiosuudet (mm. Niskakoski) ja metsiä Vaalasta. Tavoitteena oli perustaa sulfaattiselluloosatehdas Vaalaan. Voimalaitoksen rakentaminen sinne oli liian pitkä

projekti, joten vähemmän sähköenergiaa vaativa sulfiittiselluloosatehdas perustettiin Oulun Toppilaan, jonne oli myös paremmat liikenneyhteydet (joki, meri, juna).

- Kaupunginhallitus päätti 1.8.1939 ryhtyä rakennuttamaan Merikosken voimalaitosta. Rakennustoimikunta päätettiin perustaa kaupunginhallituksen 16.8.1939 päätöksellä. Voimalaitoksen työt käynnistyivät ennen talvisodan syttymistä patojen ja kanavan rakentamisella. 30.9.1941 päätti tilata alustavan luonnoksen voimarakennuksesta ja ympäristöstä arkkitehti Strömmeriltä, Liljeqvistiltä ja paikalliselta arkkitehdiltä. Kilpailuun saatiin lopulta kaksi ehdotusta, joista Strömmerin ehdotus keskittyi voimalaitosrakennukseen ja Alvar Aallon nimimerkillä ”Koskikeskus” ympäristön kokonaisratkaisuun, maisemointiin ja asemakaavalliseen ideaan keskittynyt ehdotus.
- Voimalaitoksen suljettu suunnittelukilpailu käynnistyy 5.6.1942 ja se ratkaistiin 10.12.1942. Kaleva otsikoi ”Suur-Oulun” tuleva keskus – mahtavine rakennuksineen, aukioineen ja jättiläismäisine voimalaitoksineen. Kaiku puolestaan ”Merikosken alueesta Oulun uusi keskus”. Vaikka voimalaitoksen julkisivupiirustukset päätettiin tilata arkkitehti Strömmeriltä, Merikoskialueen uudelleen järjestely ja louhintamassojen sijoittelun suunnitelma tilata arkkitehti Aallolta.
- Typpi Oy:n tehtaan rakentaminen alkoi 1950. Aalto sai suunniteltavakseen tehtaan rakennusten lisäksi tehtaan johtajan, insinöörien sekä työntekijöiden asuinrakennukset. Viimeiset Aallon Typelle suunnittelemat rakennukset valmistuivat 1963.
- citynomadi-sovelluksessa löytyy *Alvar Aalto Oulussa*-reitti <https://citynomadi.com/route/9f957685f6199adba02a640197f744bc>

Merikoski arkisena työympäristönä ennen ja nyt

Muistiinpanoja kaukokäytön hoitaja Mikko Viittalan esityksestä:

- Rakennustyöt aloitettiin vuonna 1940. Rakennustyömaalla oli 150 vankia, jotka olivat heikossa kunnossa.
- Ensimmäinen kone saatiin käyntiin 1948, toinen 1950 ja kolmas 1954. Ne ovat kaikki erimerkkisiä.
- Merikosken voimalaitokseen hankittiin viisipiipisiä Kaplan-turbiineja. Laitoksen teho oli 40 MW, kun taas Pyhäkosken 120 MW. Merikosken turbiinit pyörivät aika verkkaisesti: 115 kierrosta minuutissa.
- Luukkusali on tiettävästi ainutlaatuinen Suomen olosuhteissa.
- Automatisointi aloitettiin 1990-luvulla ja Merikoskesta tuli 2000-luvulla nk. aavelaitos.
- Olen itse Leppiniemen lapsi, isä oli Pyhäkosken voimalaitoksella töissä.

Muistoja ja kokemuksia

Yleisön edustaja muisteli Oulujoen talvista jääkantta ja mahdollisuutta hiihtää jäällä jopa neljä kuukautta ja kysyi, miksei joki ei ole ollut turvallinen hiihtorata enää 20 vuoteen. Viittala vastasi, että vesivoima toimii säätövoimana ja että juoksumatkat tekee sinikäyriä. Yöllä ajetaan minimiä ja päivällä enemmän.

Kysyttiin myös saksalaisten osuudesta voimalaitoksen rakentamiseen. Pia Krogius kertoi, että kun saksalaiset tulivat Ouluun vuonna 1942 ja he toivoivat junaratayhteyttä Hietasaareen. Tämän vuoksi joitakin maamassoja siirrettiin tätä yhteyttä varten.

Tiedusteltiin, onko Merikosken osuus edelleen noin 10 % Oulun Energian tuotannosta.

Yleisön edustaja toi esiin maailmanperintöaloitteen ja siinä korostuvan arkkitehtuurin. Hänen mielestään valmistelussa tulisi ottaa nykyistä paremmin virkistyskäyttö ja luontoarvot. Viittala toi esille Oulun Energian velvoiteistutukset.

Eräs rouva kertoi salakalastukseen liittyvistä jutuista. Kerran isäkin toi kotiin 19 kiloisen lohen, joka oli eka-luokkalaisen pituinen ja pää painoi kilon. Se oli lapsuudenmuisto kanavan varrelta.

Kyselyn tuloksia

Tilaisuudessa 14 henkilöä vastasi kirjallisesti kysymyksiin ja kaksi ilmoittautui haastateltavaksi. Alla on kooste vastauksista:

Miten Merikosken voimalaitos näkyy arjessasi ja vaikuttaa elämääsi?

- Kävelemme päivittäin voimalarakennukseen kuuluvaa alakanavan ylittävää jalankulkusiltaa pitkin alakanavan ylitse. Saamme voimalasta vesivoimasähköä.
- Muovaa kauniin ympäristön, jossa asun. Sähkölaskuni tulee myös sieltä.
- Kuljen yli patosillan, ihailen jokiuomaa. Tulva-aukoissa oli hienot valot syksyllä, ne ovat aika rumat, en tiedä, mitä niihin voisi tehdä.?
- Maisemallisesti monipuolinen alue ulkoilureittien varrella. Patojen auki ollessa valokuvauksellinen tilanne.
- Usein pyöräilymatkan varrella.
- Näkyy ikkunasta ja mahdollistaa patosiltaa käyttäen hyvän kulkuyhteyden Tuirasta kaupunkiin. Vanhana vesivoiman käyttäjänä tuo muistoja.
- Saan energiaa sieltä kotiin. Ja veden kotiin, verkoston kautta.
- Ikkunasta näkyy joki ja patosilta. Patosiltaa pitkin kävelen ja pyöräilen lähes päivittäin.
- Saaren mökille kulkeminen aina eri korkealta veneen vesille laittaminen, laituri kuivilla tai liikaa vedessä Muhoksella.
- Merikosken voimalaitos tuottaa energiaa valtakunnallisesti ja tietysti Oulujoen vesivoima on puhdasta voimaa ja Oulujoki on valjastettu energiantuotannolle aikana, jolloin sitä vaati Suomen kehitys ja selviytyminen.
- Pyöräilen sen ohi viikottain kesät talvet. Vieressä on Merikosken voimalaitoksen aikaansaaneiden muistomerkki, jota näytän lapsenlapsille, kun he tulevat Ouluun.
- Ainakin padot vetävät puoleensa – ulkoilu, arkkitehtuuri, historia. Kalapadollakin on mukava käydä. No, ruoka pysyy kylmänä jääkaapissa, eikä tarvitse pimeässä istua, olutkin on saunan jälkeen mukavampaa sopivan viileänä. Koko Oulujoen voimalaitoskulttuuri näkyi ajaessani usean vuoden ajan, kun poikani kanssa useampana kesänä matkustimme käyden läpi ja etsien kaikki sinne tehdyt voimalaitokset ja pienemmätkin padot.
- No eipä vaikuta, onpahan ekologista sähköä. Olishan se komia koski ilman myllyä.
- Maisemassa, tuttu ja tunnusomainen paikka.

Miten voimalaitos vaikuttaa virkistysmahdollisuuksiisi?

- Voimalan padon ohi virtaava kalaporrassuoma Hupisaarilla on maisemoitu hyvin. Näky on puistoinen siinä kalatien alueella.
- Alueella upeat kävelyreitit, joita pitkin kuljen usein.
- Kävelen yli sillan Ainolanpuistosta, ja kävelen Oulujoen rantaa pitkin uimarannalle. Ei muuten.
- Kalaporras kaunis nähtävyys. Ulkoilureitit hyvät koko alueella.
- Hyvä uintimahdollisuus Tuiran uimarannalla.
- Luo hyvät lenkkiet. Tuottaa halpaa puhdasta energiaa.
- Voimalaitoksen rakentaminen Raatin stadionin rakentamisen missä käyn välillä uimassa. Voimalaitoksen alapuolella uimarannat kesäisin uimapaikkana. Leppiniemen-Montan lemменpolku retkikohteena virkistää kesäisin.
- Hyvä uimaranta kodin lähellä. Talviuinti. Kauniit lenkkeilypolut jokisuistossa. Kaunis maisema jokaisena vuodenaikana.
- Veden korkeus vaihtelee paljon Muhoksella. Viikonloppuisin usein alhaalla.
- En koe sitä haitaksi kun olen joitakin kertoja soutanut Oulujoki-soudun Vaalasta Ouluun ja onnistunut kalatie on hyvä. Lastenlapset tykkäävät käydä katsomassa kaloja ja kalastus onnistuu Hartaanselällä.
- Kajakilla ei pääse joelta merelle, eikä myöskään veneillä.

- En kalasta, mutta harrastan Oulujoessa kesäisin vastavirtauinta. Kovalla virtauksella kunto nousee kuin itsestään ja paino putoaa ”kuin itsestään”. Syksyisin aina niin kevyt olo. Uimalla Oulujoessa olen oppinut joen ja voimalan virtauksien valikoimista - mielenkiintoista.
- Kalan nousua haittaavasti.
- Vaikuttava kävely- ja pyöräilymaisema.

Mitä hyvää pääsy maailmanperintölialle toisi Oululle?

- Toisi matkailijoiden tietoon jotain ainutlaatuista, miksi tulla tänne.
- Mahdollinen matkailun lisääminen. Vanhan rakennuskannan säilyttämistä.
- Positiivista kuvaa Oulusta, turisteja. Vanhan säilyttäminen tärkeää tuleville sukupolville.
- Valtavasti näkyvyyttä. Lisää turismia ja arkkitehtuuritietoutta.
- Näkyvyyttä maailmalla.
- Luonnonmukaista energiaa luontoystävällisesti tuotettuna.
- Tunnettuutta ja mahdollisesti turismia.
- Ei paljonkaan hyötyä investointiin verrattuna ja epävarmaa, pääseekö Oulu tavoitteeseen.
- Julkisuutta, näkymistä kansainvälisissä medioissa. Ehkä turisteja ja tulojakia.
- Oulu tulee tunnetuksi ja kiinnostavaksi.
- Tunnettavuutta ja ymmärrystä, vetovoimaa silloista / nykyistä osaamista kohtaan. Ajatusta itse Oululle / oululaisille ja Suomelle hienosta koski- ja elinympäristörakentamiselle ja erityisesti sen säilyttämiselle jälkipolville ennen kuin on liian myöhäistä.
- Jospa suojele voimistuisi. Jospa hillitsisi tornitalojen tekoa jokirantaan.
- Oman paikallisen kulttuurin arvostusta. Matkailun mahdollisuuksia joen varrelle.

Tutustumiskäynti Leppikosken voimalaitokselle. Kuva Kirsti Reskalenko 2019.

Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläilta Paltamossa

Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan liittojen sekä Kainuun Nuotta ry:n kyläillassa 18.6.2019 vierailtiin ensin Leppikosken voimalaitoksella ja kokoustettiin sitten Uuran kylätalo Uurtajassa. Paltamon kunnan kehitysjohtaja Salla Korhonen toivotti kaikki tervetulleiksi ja kertoi, että Fortum Oyj on vastikään lahjoittanut skannattuja kuvia kunnan käyttöön. Kainuun vesimyllyistä kertoin Kainuun Nuotta ry:n toiminnanjohtaja Veli-Matti Karppinen ja *Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuuri valtakunnallisesti arvokkaana kokonaisuutena ja mahdollisena maailmanperintönä* projektipäällikkö Pekka Elomaa Pohjois-Pohjanmaan liitosta.

Kainuun vesimyllyt

Toiminnanjohtaja Veli-Matti Karppinen muistutti, että kyläiltaa vietettiin Uuran kyläyhdistyksen kunnostamassa talossa. Yhdistys kuuluu Kainuun Nuotta ry:een. Hän kiinnitti huomiota vuonna 1917 tehtyyn ensimmäiseen Leppikosken voimalaitoksen suunnitelmaan, jonka kopion toi kyläiltaan Paavolan perilliset.

Karppinen kertoi, että 70 % Suomen vesimyllyistä on Kainuussa. Museovirasto kiinnostui Kainuun myllyistä, osti vuonna 1981 ja kunnosti 13 vesimyllyä ja kaksi tuulimyllyä. Muutama vuosi sitten myllyt siirtyivät Senaatille, jolla ei ole intressiä ylläpitää myllyjä. Nyt myllyt ovat siirtymässä Kainuun Nuotta ry:n omistukseen ja niitä korjataan. Maapohjan omistus on edelleen hajanainen.

Kainuun Nuotalla on idea vesimyllymatkailu-hankkeesta. Esimerkiksi Karppalan mylly oli aikansa kulttuurikeskus. Siellä pidettiin häitä ja hautajaisia, se toimi matkalaisten yöpymispaikkana.

Karppinen otti puheeksi Uuran kylällä olleet Törmälän puron myllyn ja Myllypuron myllyn ja pärehöylän, jota poikaisena käytiin katsomassa. Myös Kajaani-yhtiön kesänavetta oli lähistöllä.

Veli-Matti Karppinen muisteli myös Leppikosken vihkiäisiä vuonna 1961. Paikalle pyöräiltiin joukolla. Presidentti Kekkonen huomioi poikajoukon ja kehui, että ”kylläpä pojat osaa rivissä olla”.

Uuran kylätalolla oleva kuva Leppikosken voimalaitoksen vihkijäisiin pyörräilleistä pojista.

Keskustelua, muisteluksia ja asukasnäkökulmia Keihimänjoelta

- Mitä vahvuuksia meillä olisikaan, jos joki olisi edelleen vapaa? Meillä olisi pohjoisen kosket. Nyt meillä on suuri paikallinen haitta vesivoimasta. Nyt meillä on energiantuotannon vaihtoehtoja. Miten vesivoimateollisuus voisi kompensoida menetyksiä? Tarjoamalla paikallisille ilmaista sähköä?
- Olen tyytyväinen tämän päivän elämään. Kalastusta, maisemaa ja elinkeinoja koskevat muutokset ovat kuitenkin olleet suuria.
- Täällä on todella kaunista nytkin. Täällä sielu lepää.
- Muistot elävät. Mukava tulla. Komiat on maisemat voimalaitoksesta huolimatta.
- Finngridin uutta muuntoasemaa varten on kaivettu 3-4 metriä leveä kuraaja ja isot koivut kaadetaan pois, mikä pilaa ympäristöä.
- Jos katsotaan tästä 70 vuoden päähän. Energiatuotannon vaihtoehtoja on. Hankkeessa tulisi ottaa huomioon maailmanperintökohteen eri puolet. Tarvittaisiin vesistövisio siitä, mitä joelle ja luonnolle tehdään.
- Leppikosken rakentaminen työllisti jonkun verran kyläläisiä.
- Isä teki kahta vuoroa. Tuli yöllä kotiin. Työ oli lyhytaikainen. Kun itse sain traktorikortin, olin yhtiöllä lumitöissä.
- Itse oli viisi kesää uitossa. Silloin meillä ei ollut vaihtoehtoja.
- Asun Leppiniemessä suojelussa talossa. Kun tulee uusia asukkaita, maisema muuttuu. Halutaan jättää oma merkki ympäristöön. Asukkaat pitäisi saada asuinalueiden arvo. Kalastuskunta istuttaa joka vuosi kaloja omalla kustannuksellaan, energiayhtiöt ovat istuttaneet vaellussiikaa. Mutta mitä olisivatkaan luonnonkalat versus nämä nykyiset pullakalat? Ylivuotisia kaloja ei näy. Kulttuuriin kuuluisi kalan palauttaminen.
- Leppikoski määräsi lapsuuden. Nyt vasta huomaan, että uintiin liittyi pelkoa - oli ryteikköjä ja uppotukkeja.
- Tässä on tullut esille uutta ja tärkeää asiaa. Moninainen on tämä jokivarren kulttuuri.
- Voimalaitoksen rakentaminen oli iso työmaa nuoren kyläläisen näkökulmasta. Osa työmiehistä asui parakeissa, osa kulki kotoa. Urakkaporukka tuli Kajaanista, muurarit Sotkamosta.

- Olen jokivartisia ja järvikalastajia. Paikallisten kulttuuriperintöön kuuluu järvikalastus. Voitot ja rahat ovat valuneet muualle. Nyt tulisi ottaa huomioon monimuotoisempi kulttuuri.
- Fortum ei ole pitänyt lupauksia eikä täyttänyt kalatievelvoitetta. Fortum pitää panna järjestykseen. Tämä on nyt perintökohde siitä, miten joki raikattiin.
- Kulttuurin muutos on tärkeä muutos ja keskustelun aihe. Haluan nostaa esiin vesimyllyt ja nimenomaan Hakasuon myllyn. Raimo Korhonen on mylläri ja myllytekniikan asiantuntija. Kaupallinen mylläys alkaa olla historiaa. Kunnossa olevia myllyjä on kahdeksan tai yhdeksän.
- Kuulimme 1900-luvun alun suunnitelmista. Nyt taas ollaan rakentamassa sellutehdasta. Se toisi nyt työpaikkoja. Sitä koskevat tiukat kriteerit luonnon kannalta.
- Säännöstely on vaikeuttanut Oulujärven matkailua. Olisiko matkailu paremmalla tolalla Kiehimänjoella, jos voimalaitosta ei olisi?
- Oulujärven mökkiläisen kannalta voin sanoa, että vesivoimalaitoksissa pitäisi olla vaelluskalaväylät ja viiden kuution virtaus minuutissa. Näin saisimme takaisin Oulujärven järvitäimenen ja järvilohen. Se olisi tärkeä matkailullinen vetovoimatekijä.
- Pitäisi tutkia mitä muuta elämää myllyt ovat pitäneet sisällään. Kainuun vesimyllyt pitäisi pelastaa, vanhimmat ovat 1900-luvun alusta. Tarvittaisiin tukirahoitus paikallisille yksityisiin myllyihin. Vesimyllyissä on osa Kainuun kulttuurihistoriaa.
- Vesimyllyt ovat elävää vanhaa kulttuuria. Tarvittaisiin aluekehityshanke ja EU-rahoja.
- Vuonna 1902 ostettiin Räisälän tila. Peruskalliota ei silloin löydetty.
- Leppikosken rakentamisesta löytyy tietoja Kajaani-yhtiön kirjasta. Tehtaan sijoituksesta äänestettiin: Kajaani voitti 3-2.

Kyläilta Uuran kylätalolla. Paikalla oli 28 henkilöä. Kuva Kirsti Reskalenko 2019.

Uittomuistoja Kallioisesta

Oli jännä juttu, kun olin teini. Oli rahan tarvis. Mun piti päästä elokuviin ja tansseihin. Jo 15-vuotiaana äiti laski ja niin sieltä sain rahameklarilta käydä pyytämässä förskottia. Sitten meillä oli rahapäivänä – oliko se lauantai – ruskeassa kirjekuoressa se antoi rahat. Sitä tunsu itsensä rikkaaksi. Siitä se sitten lähti. Siitä otettiin tietenkin förskotit päältä pois.

Sitten siihen liittyy tosi ihania muistoja. Meillä oli klo 11-12 ruokatunti. Kallioisella on sellainen männikkörinne ja sinne me nuoret kokoonnuttiin sitten, kun oli syöty – kuka mitäkin - ja laulu raiku ja metsä kaiku. Tytöt ja pojat, kaikki me laulettiin. Me odotettiin, että kymppi, sellainen hirveän lihava, pulska vanhempi mies, huusi kovalla äänellä, että ”lähetäämpä tienata roikasemaan”. Siihen loppui ruokatunti.

Sitten siihen kuului semmoista kiusantekoa, että kun esimerkiksi joku tytöistä putosi Ontojärveen, huudettiin ”kastuko kello”. Kyllä minäkin nousin vedestä äkkiä takaisin... Oli ne mukavia aikoja. Seitsemästä neljään päivällä ja seitsemästä neljään yöllä oltiin kahtena kesänä ja sitten oltiin kolmessa vuorossa niin, että oli kuudesta kahteen, kahdesta kymmeneen ja kymmenestä kuuteen.

Sitten tytöt oli semmosessakin, että keskellä sitä hässäkkätä oli tuoli, ja sitten kun joku huusi jotakin, niin se merkitti siihen kirjaan, sillä oli semmoinen tukkilaiskirjanpito. Siellä oli sellainen nuori tyttö, jolla oli hirveän pitkät kynnet, ihan omat ja kirkkaanpunaiset. Se kerran putosi sieltä lavoilta. Me kysyttiin, miten sinä, neliskanttinen lava. Niin se sano, että minä vähän horjahdin, mutta en voinut ottaa mistään kiinni, että kynnet katkeaa. Siinä sitten meni vihko märeksi. Ne oli kohtalokkaat kynnet.

Bensatankilla

Semmonen muistikuva, kun 1962 tulin myymään bensiiniä koppalakki päässä ja kun kuudelta menin sinne, oli jo pitkä jono oottamassa tankkausta ja kaikki tulossa letkassa ajamaan soraa voimalaitokselle. Ei muita niin aikaisin ollut.

Joen yli

Joen ylittäminen silloin entiseen aikaan. Peltoja oli tuolla joen toisella puolella ja hevonen piti uittaa ylitte ja työvälit neet ja vehkeet. Sitten kun tuli voimalaitos, pääsimme siltaa pitkin yli toiselle puolelle aika kivasti. Se oli ainakin hyvä asia.

Koskikalastus ja luhtapelot

Miten Alatalon porukka kävi Leppikoskella kalalla? Nyt jos mennään tähän huonompaan puoleen, niin kyllähän se koskikalastus loppui. Siellähän me nuorena vietimme aikaa kolmella koskella. Koskikalat ja koskella olo oli. Viikottain kotirannasta näki, kun olimme pellolla siellä töissä, että parhaana lauontaina liki 20 venettä kulki Pykimäjokea pitkin tuonne koskelle päin. Kosket oli käytössä ja kosken rannat. Nuoriso vietti siellä ihan viikonvaihteen. Siellä tavattiin toisia.

Miten Alatalossa suhtauduttiin tähän muutokseen? Minäkin lähin ammattikouluun jo vuonna 1962. Olin töissä, kun voimalaitosta tehtiin pari vuotta, rakentamassa. Vanhat rannat katosivat ja tuli tällaiset kivikkoiset rannat. Rannaltahan löytyi kampakeraamisia ruukunpalasia ja vein niitä Paltamoon museoon. Seuraavana kesänä kun tulin kotiin, kaikki rannat oli kivetty ja pillari oli pistänyt kaikki rannat sileiksi. Sinne jäi ruukunpalat ja ehkä muitakin muistoja. Ja tietenkin sitten menetettiin osittain ravut. Ruttoa tuli.

Menetettiin luhtapelot, jotka jäi veden alle. Oli väljä jokivarsi, jossa oli luhtia kaikilla kyläläisillä. Ja kun poikassa soudettiin pari kilometriä sitä väljää jokea omalle luhta-alueelle, ja silloin oli useita perheitä niittämässä ja kantamassa takkavitoilla heiniä kasoihin. Pelot muuttuivat.

Raha ratkaisi

Kyllä minä sanon, että kyllä se silloinkin raha ratkaisi. Moni ajatteli niitä maaniittyjä, että joutaa mennä veen alle. Että vielä rahhaakin saadaan. Se on melkoinen konsultti ollut silloinkin.

Kalastus on mennyt huonommaksi. Ei ole enää kantojäitä. Maisemat on tietenkin muuttuneet.

(Siitä huolimatta, kyllähän meille hyvät maisemat ovat.) Muistan, kun pikkupoikana meillekin kotiin tuli kaksi miestä. Toisella oli reppu täynnä viinaa ja toisella rahaa. Isä istu pöydän toiselle puolelle ja ne kaks miestä toiselle. Toinen pani rahaa pöydälle ja sano, eikö se jo riitä. Käytettiin sellaista oli psykologista keinoa: kun pani rahaa pöytään, niin se tuntui isommalta kuin pankissa joinakin numeroina. Joissakin taloissa oli sitkaampaa ja joutuivat sitä toistakin reppua käyttämään, että alkoi kauppoja syntymään. Semmoista se oli. Siihen aikaan ei maisemalle ja luonnolle annettu sellaista arvoa kuin luonnolle.

...

Keskusteltiin myös lijärvestä, siihen laskevista joista ja lammista, säännöstelyn vaikutuksesta säyneen kutemiseen ja vaellussiasta. Pienten lijärven ja lampien vedenvaihtelu on pienennyt säännöstelyn aikana. Ennen kuin voimalaitokset rakennettiin, täältä saatiin kilon luokkaa olevia säyneitä. Eihän niitä jaksettu vedessä väsyttää, vaan ne piti ohjata rantapellolle. Säyne kuteen rantaheinikkoon, eikä nykyään pääse sinne. Säännöstely on vaikuttanut rantaniityillä pesiviin vesilintuihin. Vesilintukanta on hävinnyt.

Ote vuoden 1972 peruskartasta. Lähde: <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Kyselyn tulokset

Kyläillassa jaettiin kyselylomakkeita, joihin saatiin vastaukset 14 henkilöltä. Alla kysymykset ja niihin saadut vastaukset:

MITEN LEPPIKOSKEN VOIMALAITOS JA SEN ASUINALUE TAI MUUT EMÄJOKIVARREN VOIMALAITOKSET NÄKYVÄT JA VAIKUTTAVAT ELÄMÄÄSI?

- Ei suoraan, mutta varmaankin vesivoiman sähköä varmaankin olen käyttänyt.
- Kiehimäjoen yli saatiin silta, joka merkittävästi paranti asiointia joen taakse.
- Paltamon Norssikarnevaalilla LionsClub-Paltamo hiillostaa norssia. Norssin nousu Kiehimäjokeen on riippuvainen sopivasta veden lämpötilasta sekä sopivasta Leppikosken veden juoksupuolesta samanaikaisesti. Jos nämä eivät "natsaa" jäävät Paltamon norssikarnevaalit ilman tunnusmerkkiään, norssia.
- Eivät mitenkään muuten kuin maamerkinä.
- Oulujärven vesien nousu ja lasku. Tuottaa sähköä. Nähtävyyksensä itse voimalaitos.
- Ensimmäinen voimalaitostyöpaikkani, jossa olin myös majoittuneena Törmälässä.
- Ei vaikutusta nykyisin.
- Vesistön säännöstely on kalastamisen ja veneilyn kannalta ainut haittatekijä.
- Oulujärven mökkiläisinä olemme sukuna näiltä seuduin pitkään yli sukupolvien kalateitä Oulujärven laskevaan Emäjokeen, Kajaaninjokeen ja Oulujärvestä alaspäin Oulujokeen.
- Vedenpinnan vaihteluhaittaa voimalan ylä- ja alapuolella.
- Ei minuun suuresti. Kosket hävinneet joten voimalaitosten väli työntä vettä ja mahdollistaa veneilyn.
- Alueiden maisemaan niillä liikkua, joen maisemaan. Hakasuon vesimylly on kylämme keskeinen toimintapaikka jonka maisemaa kyläyhdistyksemme hoitaa.

MITEN VOIMALAITOKSET VAIKUTTAVAT VIRKISTYMAHDOLLISUUKSIISI?

- Kalastuksessa Leppikosken virtaama / seisominen vaikuttaa kalojen aktiivisuuteen. Pitemmällä aikataululla vaelluskalojen vähäisyyteen. Esim. säyneitä en ole ikinä saanut / nähnyt.
- Voimalaitosten myötä menetettiin kyläläisille tärkeä koskikalastus. Kiehimäjoen talvijäät tulivat epävarmoiksi.

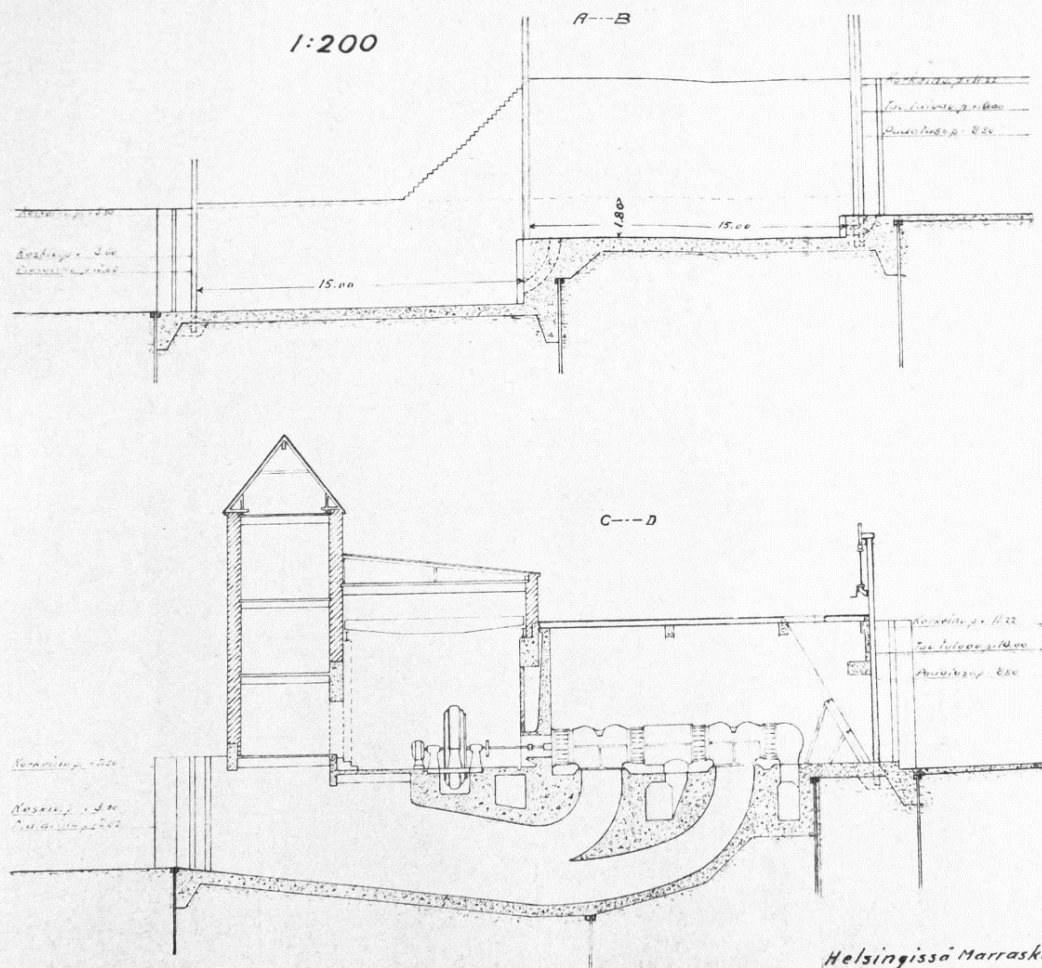
- En asu lähellä rakennettua vesistöä, joten voimalaitokset eivät vaikuta arkielämään. Vain LC-Paltamon hiil-losnorssin kautta pikkuisen liippaa.
- Eivät juuri, mutta ymmärrän kalojen vaellusmahdollisuuksien vähenemisen. Toisaalta ne estävät melomisen joella.
- Ei vaikuta.
- Virkistävästi.
- Maisemat.
- Kyllä positiivisesti. Entiset kyläläiset on paluumuuttajina ihastelleet uusia maisemia.
- Voimalaitokset ovat tuhonneet jokivartisten ja osin järvikalastajien vaelluskalojen kalastuskulttuurin, kun vesivoimalaitokset rakennettiin ympäristölupien vastaisesti ilman kalateitä. Vesivoimayhtiöiden tulisi rakentaa kalatiet.
- Haittaa kovasti kun parhaat joet on tuhottu voimaloilla, eikä oo edes kalaportaita saatu aikaan.
- Veneilymahdollisuudet parantuneet, veden nosto peittänyt matalikot ja kivet.
- Itse kalastan ja liikun Oulujärven rannalla Variskylällä mutta tiedän että Paltamossa voimalaitos puhuttaa vaelluskala-näkökulmasta.

MITÄ HYVÄÄ PÄÄSY MAAILMANPERINTÖLISTALLE TOISI PALTAMOLLE?

- Paltamon tunnettavuus lisääntyisi ja matkailu vahvistuisi.
- Se toisi Paltamolle tunnettuutta.
- Rahoitusta kalaportaiden valmistukseen.
- Näkyvyyttä, tunnettavuutta, matkailua, työtä ja työpaikkoja.
- Näkyvyyttä.
- Turismia.
- Tuohon en osaa vastata.
- Näkyvyyttä ja tunnettavuutta.
- Paltamon Emäjoen reitille Leppikoskeen ja Ristijärvi-Hyrynsalmi Seitenoikean kalatiet Oulujärven järvi-aitemille ja järvilohille luonnon vaelluskannan saamiseksi Hyrynsalmen reitin ja Oulujärven välille. Kainuun vesimyllyt maailmanperintölistalle. Oulujoen vesivoimalaitoksia ei saa esittää eikä hyväksyä ennen kuin vesivoimayhtiöt rakentavat kalatiet ja palauttavat vaelluskalat. Selvitys hyvin osoittaa, että vesivoimayhtiöt tuhosi monimuotoisen jokivarsikulttuurin ja kalastuksen, luoden niukan luonnosta ja kaloista köyhän veden paikallisille. Rahat ja hyödyt ulkopuolisille vesivoimayhtiöille.
- Kumpu tietäisi.
- Tulisiko meidän hyödynnettyä kohdetta / sen historiaa nähtävyytenä enemmän.

Uoimalaitos-jävenesulkurakenteeksi

Kiehimäjoen Leppikoskeen

Hugo Malmin signeeraama piirustus vuodelta 1917. Jouko Leinosen arkisto

"Paltamon pitäjän Uuran kylässä olevaa Kiehimän joen LEPPIKOSKEA koskeva lausunto v. 1917

Yleiskatsaus Hyrynsalmen vesireitti purkaa vetensä Emäjoen eli Kiehimänjoen kautta Oulunjärveen. Alkaen Suomus-salmen pitäjänsä olevasta Kiantajärvestä, joka muodostaa vesistön pohjoisimman pääaltaan, juoksee Emäjoki Hyryn-salmen pitäjän läpi ja siinä olevan Hyrynjärven kautta edelleen Ristijärven pitäjään sekä täältä Ristijärven eli Iijärven kautta Paltamon pitäjään, jossa se laskee Oulunjärven koillisosassa olevaan Mieslahteen.

Nyt kysymyksenalainen Leppikoski on Paltamon pitäjän Uuran kylässä ja siinä osassa Emäjokea, joka on Iijärven ja Oulujärven välillä. Tämä jokiosa, jota tavallisesti kutsutaan Kiehimänjoeksi, on pituudeltaan n. 15 km ja siinä on ylimpänä Iikoski, jonka putous ilmoitetaan olevan 0,7 m sekä Uurankoski, jonka putoukseksi ilmoitetaan 10,0 m "Suomen tärkeimpien koskien luettelossa".

Viimeksi mainittua koskea seuraavan n. 2,5 km pituisen suvantovirran jälkeen on Leppikoski, joka on Kiehimänjoen viimeinen varsinainen koski ja josta Oulujärveen on n. 8 km.

Yleiskatsaus Hyrynsalmen vesistön sadealueen suuruus on n. 8700 km², josta 4 a 5 % on järvipintaa. Vesistön ve-sisuhteiden selvittämistä varten on käytettävissä vedenkorkeushavainnot, joita on suoritettu vuodesta 1896 Kianta-järvestä, sekä vuodesta 1911 lähtien Emäjokeen laskevassa Vuokkijärvestä, ynnä Hyrynjärvestä ja Ristijärvestä. Sen ohella on Hydrografinen toimista, jonka huolenpidosta ylläsanotut vedenkorkeushavainnot suoritetaan, toimitutta-

nut m.m. 8 eri vesimäärämittausta Kiehimäjoen alasuussa vuosina 1910-1912. Nämä vesimäärämittaukset ovat kuitenkin suurimmaksi osakseen siinä suhteessa puutteelliset, että niitä suoritettaessa ei ole merkitty vastaavaa vedenpinnankorkeutta vesistön semmoisessa kohdassa, jossa vedenpinnan korkeus ei riipu Oulujärven korkeusvaihteluista. Koska Ristijärven ja Hyrynjärven vedenkorkeushavainnot ovat myöhempiaikaisia kuin osa vesimäärämittauksista, niin ei niitäkään voi suorastaan käyttää ylläsanotun puutteen korjaamiseksi. Senvuoksi on Kiehimäjoen vesisuhteiden selvittämiseksi käytettävä apuna niitä pitempiäaikaisia havaintoja, joita on tehty Kiantojärvessä sekä niitä havaintoja ja mittauksia, joita on suoritettu Oulujoen yläsuussa, Vaalassa sekä Sotkamon vesireitissä.

Vertaamalla toisiinsa ylläsanottuja havaintoja sekä huomioonottamalla, että Oulujärvi pääasiallisesti saa vetensä Sotkamon ja Hyrynsalmen vesireiteistä, joista edellisen samoin kuin Oulujoenkin vesisuhteet ovat täysin tunnetut, voidaan erinäisten laskelmien ja graafillisten esitysten avulla tyydyttävän tarkasti selvittää Kiehimäjoen vesisuhteita. Koska menettelyn lähempi selostus vaatii liian laajan esityksen, mainitaan alempana ainoastaan tloket, jotka ylläsanotulla tavalla on saatu.

Kiehimäjoen alaosassa on:

Suurin tulvavesimäärä	n. 750 m ³ /sek.
Tavallinen tulvavesimäärä	n. 420 m ³ /sek.
N.k. 6-kuukautinen vesimäärä	n. 52 m ³ /sek.
N.k. 9-kuukautinen vesimäärä	n. 32 m ³ /sek.
Tavallinen matalavesimäärä	n. 24 m ³ /sek.
Alhaisin vesimäärä	n. 15 m ³ /sek.

Vesimäärä on suurimmillaan tavallisesti toukokuun loppupuolella tai kesäkuun ensi päivinä. Alhaisin vesi vallitsee tavallisesti huhtikuussa. Ominaista on vesistölle, että vesimäärä vuoden kuivimman puoliskon aikana on verrattain tasainen, vaihdellen tavallisesti 24:stä 52:een m³/sek. Tulvan aika on sitä vastoin lyhyt ja runsasvetinen, riippuen siitä, että vesistössä ei ole suurempia järviä. Ylempänä mainitut vesimäärät vastaisivat vesistön sadealueen kutakin km² kohti:

Suurin tulva	86 litr./sek.
Tavallinen tulva	48,3 litr./sek.
6-kuukautinen vesi	6,0 litr./sek.
9-kuukautinen vesi	3,7 litr./sek.
Tavallinen matalavesi	2,76 litr./sek.
Alhaisin vesi	1,73 litr./sek.

Kartoitus ja vaakitus Leppikosken on kartoittanut ja vaakinut lokakuun 9 päivänä 1902 suorittamassaan katselmustoimituksessa silloinen vanhempi insinööri, sittemmin piiri-insinööri Oulun piirissä Konrad Nordvall. Sen ohella on heinäkuun ja elokuun aikana 1903 suoritettu erinäisiä vaakituksia koskella. Näistä mittauksista on Kajaanin Puutavara Osakeyhtiö jättänyt jäljennökset allekirjoittaneelle ja perustuu alempana esitetty lausunto ja siinä suoritettut laskelmat mainittuihin tietoihin koskesta. Koska varsinaisia maaperätutkimuksia ei ole suoritettu paikalla, tehdään alempana eräitä edellytyksiä perustan laadusta. Sikäli kuin kosken rakentamishanke lähenee lopullista ratkaisuaan, on paikalla luonnollisesti tarpeen suorittaa perinpohjaisia tutkimuksia ja tarkistaa aikaisempia mittaustuloksia. Nyt laadittavan ehdotuksen tarkoituksena onkin ainoastaan aikaansaada valmistava luonnos, jonka mukaan kosken rakentamismahdollisuuksia ja arvoa voimanlähteenä voidaan arvostella sekä päättää niistä toimenpiteistä, joihin asiassa edelleen on ryhdyttävä.

Putoukorkuus Edellämainittujen vaakitustulosten mukaan, joiden korkeusarvot ovat verratut kosken yläpuolella olevaan, kiveen hakattuun kiintopisteeseen, minkä korkeudeksi on otaksuttu 10,00 m., on vedenpinnan korkeus Leppikosken yläpuolella:

Suurimman tulvan aikana	11,22 m
"Kesäveden" aikana	8,76 m
Matalimman veden aikana	8,30 m

Koska alapuolisen vedenpinnan korkeus on samojen tietojen mukaan:

Suurimman tulvan aikana	5,53 m
"Kesäveden" aikana	3,85 m
Matalimman veden aikana	3,04 m

Kosken luonnollinen putouskorkeus vaihtelisi siten arvojen 5.26 – 5.69 m välillä.

Lauttaus, veneliikenne ja kalastus Kiehimänjoessa suoritetaan vuosittain metsätavaran uittoa, joka tavallisesti alkaa tulvan aikana ja kestää heinä- tai elokuuhun. Sen ohella harjoitetaan joessa veneliikennettä, jonka kautta sydänmaan tuotteita kuljetetaan pitkällä ”tervaveneillä” koskia alas ja erilaisia tarveaineita koskia pitkin ylöspäin. Tämän helpottamiseksi on koskiin valtion toimesta perattu veneväyliä ja rakennettu niiden varrelle vetoteitä. Veneliikennettä jatkuu tavallisesti niin kauan kuin luontosuhteet sallivat. Joessa harjoitettu kalastus on ilmoitettu merkitykseltään vähäpätöiseksi.

Rakennuslupa vuosilta 1903 ja 1912 Oulun läänin Kuvernöörin päätöksen mukaan elokuun 20 p:ltä 1903, minkä päätöksen Senaatti lokakuun p:nä 1904 on vahvistanut, on myönnetty lupa vesivoimalaitoksen rakentamiseksi Leppikoskeen. Kuvernöörin päätöksen mukaan lokakuun 9 päivältä 1912 on rakennusluvan voimassaoloaika vielä pidennetty 10 vuodeksi eteenpäin. Tämän rakennusluvan ja siinä mainitut oikeudet on Kajaanin Puutavara O/Y. siirron kautta saanut haltuunsa. Allekirjoittaneelle jätetyistä asiakirjoista ilmenee, että Kajaanin Puutavara O/Y. sanotun siirron kautta omistaa Leppikosken eteläisen rannan sekä osan pohjoisrantaa ynnä sitä paitsi osan kosken vesivoimasta. Kuinka suuri tämä vesivoimaosuus on, ei asiakirjoista ilmene. Tällä seikalla ei kuitenkaan ole sen enempää merkitystä nyt puheenalaisessa tapauksessa. On nimittäin huomattava, että Kajaanin Puutavara O/Y:llä on ylläsanotun rakennusluvan nojalla lunastusoikeus kosken koko vesivoimaan.

Vesivoiman lunastusoikeus Anomus edellämainitun rakennusluvan saamiseksi on asiakirjojen mukaan tehty ainakin ennen maaliskuun 1 päivää 1903 eli siis ennen kuin nykyinen vesioikeuslaki astui voimaan. Myönnetty rakennuslupa tarkoitti kosken koko käytettävissä olevan vesivoiman käyttöönottoa. Tämän vuoksi Kajaanin Puutavara O/Y:llä semmoinen oikeus kuin V.O.L. I luvun 12 §:ssä on mainittu, ja on siis tilaisuudessa pakkolunastamaan itselleen kosken koko voiman, jos kosken rakentamisaije tulee toteutettavaksi.

Lunastaminen voidaan toteuttaa siten, että siinä jätetään anomus kuvernöörille, jonka tulee määrätä pidettäväksi katselmus, jossa lunastettava koskiosuus arvioidaan. Ylläsanotun lunastusoikeuden nojalla voidaan siis nyt edellyttää, että Kajaanin Puutavara O/Y. on kosken koko vesivoiman vastainen omistaja.

Valtaväylä ja sen sulkemismahdollisuus Kosken koko vesivoiman omistajan oikeus veden käyttöön on laissa rajoitettu niillä säädöksillä, jotka koskevat valtaväylää. Leppikosken omistajalta voidaan sanottujen säädösten mukaan enintään vaatia, että kolmas osa kosken vesimäärästä jätetään koskeen keskusliikettä, uittoa ja kalankulkua varten. Muu osa eli 2/3 vesimäärästä voidaan joka tapauksessa ottaa voimatarpeisiin; jos koskeen jätetty kolmas osa vesimäärästä tällöin käy liian vähäiseksi tyydyttämään keskusliikettä, uittoa tai kalannousua ja niitä varten senvuoksi on ryhdyttävä erityisiin toimenpiteisiin, niin koskenomistaja ei ole velvollinen ottamaan näihin osaa, eikä myöskään rajoittamaan voimatarpeisiin ottamaansa 2/3 vesimäärästä. Ennenmainitussa Kuvernöörin päätöksessä oleva määräys, minkä mukaan voimalaitokseen johtava kanava olisi suljettava, niin pian kun vedenpinta kosken yläpuolella on laskeutunut määräkorketta alemmaksi, on senvuoksi, niin kuin Tie- ja vesirakennusten Ylihallituskin siitä antamassaan lausunnossa on huomauttanut, lainvastainen ja voidaan se epäilemättä saada uuden katselmuksen jälkeen muutetuksi.

Uuden katselmuksen kautta olisi kuitenkin aikaansaattava lupa kosken valtaväylänkin vesimäärän osittaiseen käyttämiseen voimanottoa varten kuivimpana aikana vuodesta. Ehtona padon rakentamiseen kosken valtaväylän poikki on kuitenkin, että koskessa ei ole mitään tai ainoastaan vähäinen keskusliike.

Vesivoimalaitoksen rakentaminen Leppikoskeen voidaan ajatella käytännöllisesti suoritetuksi kahdella eri tavalla:

I) joko siten kuin ennenmainitussa rakennusluvassa on tarkoitettu, minkä mukaan vesi johdettaisiin suorastaan kosken yläpuolisesta suvannosta eri kanavan kautta voimalaitokseen;

II) tai siten että kosken alapuoliseen osaan rakennettaisiin koko kosken poikki pato, jonka avulla vedenpinta korotettaisiin, ja vesi voimalaitokseen johdettaisiin tämän padon yläpuolelta.

Kumpaisessakin tapauksessa voitaisiin kosken keskusliikettä tyydyttää siten, että voimalaitoksen ohella rakennettaisiin venesulku. Edellisessä tapauksessa kulkisi veneliikenne vesilaitoksen kanavaa pitkin kosken ohi, jälkimmäisessä tapauksessa koskea pitkin aina padon läheisyyteen ja siitä venesulkua myöten padon ohi.

Jälkimmäistä rakennustapaa vastaan on muistettava, että se on luvallinen ainoastaan siinä tapauksessa, että Leppikosken keskusliikettä voidaan katsoa niin vähäiseksi, ja vesistö yleensä semmoiseksi että sen valtaväylän poikki saadaan rakentaa kiinteä pato. Tätä ei kuitenkaan voi pitää aivan varmana, minkä vuoksi vesivoimalaitoksen rakentamismahdollisuuskin tämän rakennustavan mukaan on vastaiseksi epävarma.

Edellinen rakennustapa, johon jo on saatu lupapäätös, ei ole riippuvainen kiinteän padon rakentamisesta valtavyölyän poikki. Sitä noudatettaessa olisi ainoastaan tarpeen saada lupa valtavyölyän ajoittaiseen sulkemiseen matalamman veden aikana ja vasta sen jälkeen, kun veneliikenne jo on siirretty uuteen vesilaitoskanavaan, jolloin koskessa ei enään olisi mitään keskusliikettä, mikä voisi estää valtavyölyän veden ajoittaista käyttöönottoa vesivoimatarpeisiin. Jotta kosken rakennuslupa ei jäisi riippuvaiseksi epävarmasta tulkitsemiskysymyksestä on senvuoksi parhaita yhä edelleen ja ainakin vastaiseksi edellyttää että vesivoimalaitos rakennettaisiin kohdassa I) mainitulla ja jo annetussa rakennusluvassa tarkoitetulla tavalla sekä anoa Kuvernööriä tähän rakennuslupaan niitä muutoksia ja lisämääräyksiä kosken vesimäärän täydellisemmäksi käyttöönottamiseksi, jotka lain mukaan voidaan saavuttaa. Jos myöhemmin osottautuisi edullisemmaksi suorittaa laitoksen rakentaminen kohdan II) mukaisesti, niin voitaneen vastaava lupapäätöksen muutos helpommin saada aikaan, kun kysymys valtavyölyän ajoittaisesta sulkemisesta jo olisi ratkaistu vesivoiman omistajan eduksi.

Mitä koskessa suoritettuun uittoon tulee, on huomattava, että se ei ole pitkäaikainen ja että se tapahtuu tavallisesti korkeamman veden aikana jolloin koskeen vesilaitoksen valmistuttuakin jäisi liikavettä enemmän kuin kolmasosa vesimäärästä. Vastaiseksi ei senvuoksi näytä tarpeen vaatimalta uiton suhteen tehdä muuta kuin todentaa, että uitto varten on koskeen jätettävä vähintään kolmasosa vesimäärästä. Veneliikenne sitä vastoin jatkuu syksyyn saakka ja kävisi se vaikeaksi suorittaa vähän veden aikana pelkästään kolmannella osalla vesimäärästä, minkä ohella vesilaitoskin kärsisi veden puutetta, jos valtavyölyän vettä ei saisi käyttää veneliikenteen aikana. Kalannousu koskessa voidaan otaksua käyvän päinsä jos koskeen päästetään esim. 3 m³/sek. vettä, varsinkin jos koskeen perataan luonnollinen kalatie.

Uusi rakennuslupa Ylläsanotun nojalla olisi jo annettu lupapäätös anottava muutettavaksi ja täydennettäväksi siten, että koskessa näihin asti tapahtunut veneliikenne vastaisuudessa suoritetaan voimalaitoksen kanavaa myöten, johon rakennetaan venesulku, ja että kosken poikki asetetaan avattava pato, jonka avulla vedenpintaa kosken yläpuoliossa suvannossa pidetään matalamman veden aikana määräk korkeudessa sekä että voimalaitoksen omistaja on oikeutettu ottamaan laitoksensa matalamman veden vallitessa kosken koko vesimäärän muulloin paitsi kalan kulun aikana, jolloin koskeen on jätettävä n. 3 m³/sek. vettä sekä uiton aikana, jolloin vesilaitokseen johdettavaa vesimäärää tarpeen vaatiessa on vähennettävä, ei kuitenkaan vähempään kuin 2/3:aan joen koko vesimäärästä.

Samalla kertaa olisi anottava suoritettavaksi arvioiminen niiden koskiosuuksien lunastamista varten, jotka eivät kuulu Kajaanin Puutavara O.Y:lle.

Rakentamiskustannukset Liitteenä seuraavan kustannuslaskelman mukaan on voimalaitoksen rakentaminen sen yhteyteen tehtävien venesulkuineen ehdotusta I noudattaen laskettu maksavan 375.000 mk. niiden hintojen mukaan, jotka vallitsivat ennen sotaa. Summaan on laskettu myöskin sähkökoneistot korkeajännitustelineineen y.m. kuitenkin ilman transformaattoreita. Jos laitoksen generaattorien vaikutusasteeksi otaksutaan 94 % niin tulisi sähköhevosvoiman rakennushinnaksi laitoksessa 875000: 1700 x 0,94 = 548 mk. Turbiiniakselissa olisi hevosvoiman rakennushinta 790000:1700 = 465 mk.

Yllämainittu kustannusarvio on tehty sillä edellytyksellä, että maaperä kanavan ja voimalaitoksen kohdalla olisi kauttaaltaan hiekkaa ja soraa, josta ei ole varmaa tietoa. On kuitenkin huomattava, että kanavan kaivaminen ja valmistaminen ylläsanottuun maaperään maksaisi kustannusarvion mukaan 765 mk pituusmetriä kohti. Jos kanavan kohdalla olisi korkeata kalliota niin voitaisiin kanava louhia tunnelina kallion puhki ja tulisi sellainen tunneli, ennen sotaa vallinneitten hintojen mukaan laskettuna maksamaan noi 600 mk pituusmetriltä, eli tuntuvasti vähemmän kuin avoin maakanava. Niissä kohdin taasen, jossa kallio esiintyisi niin matalalla, että tunneli ei voisi tulla kysymykseen, tulisivat kanavan seinämät kuitenkin pystymät ja säästyisi niissä sekä maaleikkausmäärä että tukiverhouksen tekoa. Senvuoksi voidaan yleensä edellyttää, että kallion esiintyminen ei ainakaan suuremmissa määrässä kohottaisi kustannuksia, vaan voisi niitä edullisessa tapauksessa alentaakin.

Järjestelypato Kosken niskalle rakennettavan järjestelypadon tarkoituksena olisi estää vedenpintaa kosken yläpuoliossa suvannossa alentumasta sen kautta että vettä johdettaisiin vesilaitoskanavaan. Se pudotuskorkeus, jossa vedenpintaa sanotussa suvannossa pidettäisiin, on otaksuttu määrättäväksi korkeuteen 8.80 m eli 1,20 m kiintopisteen alapuolelle, mutta voidaan se mahdollisesti määrätä jonkun verran korkeammaksikin, riippuen suvannon rantamien korkeudesta. Koska voimalaitokseen ei johdettaisi vettä enempää kuin noin 31 m³/sek. niin jäisi voimalaitoksen ollessa täydessä käynnissä valtavyölyään riittävä vesimäärä niinkauan kun joen koko vesimäärä olisi 46.5 m³/sek. tai sitä suurempi, eli yleensä noin puolen vuoden aikana toukokuun lopusta lukien. Ylimalkain saisi siis uitto ilman muuta

osakseen vähintään valtavyölyän vesimäärän. Asianomaisten taholta saatettaisiin tästä huolimatta kuitenkin vielä vaatia, että järjestelypadossa olisi valtavyölyän kohdalla pidettävä uiton aikana avoinna riittävä valtavyöly-aukko. Tämän aukon leveydeksi olisi tällöin määrättävä 7.00 m ja syvyydeksi 1.30 m padotuskorkeuden alapuolelle. Sen aukon leveydeksi, joka järjestelypadossa olisi pidettävä avoinna kalankuvun aikana, olisi määrättävä 1.30 m ja syvyydeksi sama kuin edellisen aukon syvyys.

Koska järjestelypadon sulkeminen tulisi tarpeelliseksi ainoastaan silloin kun vedenpinta alentuisi keski- korkeuttaan alemmaksi ja koska sille tulisi ainoastaan pieni vesipaine, niin voidaan tämä pato rakentaa verrattain yksinkertaiseksi, neulapadon malliin, jonka kynnyksen tulisi n. 1.30 m padotuskorkeuden alapuolelle, ja joka tulvan ja jäänkulun aikana jättäisi koko jokiuoman vapaaksi veden kululle. Se sijoitettaisiin sopivalle kohdalle noin 250 m pää- hän kiintopisteestä alaspäin, ja voitaisiin sen rakentaminen sopivimmin suorittaa matalanveden aikana esim. vasta sen jälkeen, kun varsinainen voimalaitos kanavineen jo olisi valmiina.

Venesulku. Voimalaitoksen yhteyteen rakennettava venesulku on tarkoitettu tavallisia ”tervaveneitä” varten. Sulku- kamarin hyödyllinen pituus tulisi 15.00 m, leveys 2.10 m sekä pienin vesisyvyys 1.80 m. Kamarit suljettaisiin nosto- luukuilla ja varustettaisiin kiertoventtiileillä vedenpaineen pienentämiseksi luukulta ennen sen nostamista. Sulkuka- marit rakennettaisiin samoin kuin turbiinikamarit raudalla vahvistetusta betonista.

Vesistön kanavoiminen laivaliikenteelle koskivoiman käytäntöönoton yhteydessä. Eräillä lisäkustannuksilla voisi sul- kukamarit rakentaa leveämmiksi, jolloin niitä voisi käyttää höyrylaiva- ja proomuliikennettä varten. Tällöin olisi myös- kin voimalaitoksen tulokanavaa jonkun verran levennettävä. Jos sen ohella rakennettaisiin kanavasulku (voimalaitok- sen yhteydessä) ylempänä olevaan Uurankoskeen ja vesistön eräitä kohtia perattaisiin, voisi todennäköisesti ulottaa laivaliikenteen Oulujärvestä Iijärveen ja Ristijärven kirkolle sekä siitä edelleen Emäjokea myöten aina Seitenoikian koskelle, josta Hyrynsalmen kirkolle ja sen luona olevaan Hyrynjärveen on noin 10 km matka. Tämänkaltaisen laivalii- kenteen kehittäminen yhdessä voimalaitosrakennusten kanssa edellyttäisi tietysti asianosaisten kuntien ja valtion osanottoa yritykseen, ja on tässä lausunnossa ainoastaan tahdottu viitata mainittuun mahdollisuuteen, joka huomata- tavalla tavalla parantaisi seudun liikenneoloja. Kosketeltu kysymys vaatii joka tapauksessa perinpohjaisempaa val- mistelua eikä sen ole nyt annettava viivyttää uuden rakennusluvan hankkimista Leppikosken voimalaitosta varten.

Vaihtoehdotus II voimalaitoksen rakentamiseksi. Jo aikaisemmin mainitus toisen vaihtoehdotuksen mukaan olisi Lep- pikosken voimalaitos rakennettava siten, että kosken alempaan osaan tehtäisiin pato, jonka avulla vedenpinta koro- tettaisiin, ja vesi voimalaitokseen johdatettaisiin tämän padon yläpuolelta. Koska ei ole käytettävissä varsinaisia vaa- kituksia kysymyksenalaisesta kohdasta on allekirjoittanut ainoastaan suunnittain ja osaksi vain seudulla suoritta- maansa silmävaraisen tarkastuksen nojalla saattanut otaksua tammöisen rakennustavan pääpiirteet ja laskea sen likimääräiset kustannukset. Siten on edellytetty, että patoa ei voisi perustaa kalliolle, minkä vuoksi se on ajateltu ra- kennettavan onttona, raudalla vahvistetusta betonista tehtynä, laajalla perustalla lepäävänä n.k. Ambursen-patona. Se on edelleen otaksuttu jätettäväksi ilman varsinaisia sulkulaitteita, toimien pääasiallisesti 100 m levyisenä tulva- pöytänä, jonka harjan korkeus olisi 8.05 m kiintopisteen alapuolella. Pato päällystettäisiin kiviverhouksella ja varus- tettaisiin kestäväällä syöksypohjalla. Betonipadon äärimmäisenä jatkona rannoille tehtäisiin maapadot, varustettuina tiiviillä sisuksella. Patoon varustettaisiin uittoruuhi ja kalaporras. Venesulku tulisi varsinaisen voimalaitoksen yhtey- teen kosken itärannalle. Kosken yläosassa olisi suoritettava suurehko perkaus vedennousun välttämiseksi kosken yläpuolisessa suvannossa.

Suunnittaiset kustannuslaskelmat ovat osoittaneet, että tämä rakennustapa edullisessa tapauksessa saattaa tulla tuntuvasti halvemmaksi kuin rakennustapa I. Jos kohta vaihtoehdotus I siis vastaiseksi pidetäänkin varsi- naisena ”virallisena” suunnitelmana, niin on joka tapauksessa syytä ennen rakentamisyhtiöksen toimeenpanoa suori- tuttaa tarkempi tutkimus paikalla sekä lopullisesti laskea, mikä ratkaisu tulee taloudellisesti edullisemmaksi. Tällöin voidaan samalla ratkaista kysymys siitä, antaako voimalaitoksen kohdalla olevan perustan laatu aihetta keskittää voi- malaitosrakennus pienemmälle pohjapinnalle ja käyttää pystyturbineja nyt edellytettyjen vaakasuora-akselisten tur- binien asemesta.

Oheenliitetty kustannuslaskelma koskee vaihtoehdotusta I. Toisesta vaihtoehdotuksesta ei ole katsottu olevan syytä liittää eri kustannusarviota, koska ei kuitenkaan voida saada varmaa kustannusten vertailua tällä kertaa käytettävissä olevan aineiston perusteella. Nyt laadittu selvittely liitteineen riittääkin jo valaisemaan kysymyksenalai- sen kosken arvoa voimalähteenä sekä sen rakentamismahdollisuuksia, ynnä antamaan ohjeita niihin toimenpiteisiin, joihin sen suhteen on edelleen ryhdyttävä.

Lausuntoa seuraa:

1 kustannusarvio

1 karttapiirros

1 profiilipiirustus

1 voimalaitoksen ja sulun asemapiirustus

1 voimalaitoksen ja sulun läpileikkauspiirustus

1 kirjelmä

Likimääräinen kustannuslaskelma

(...)

Turbiinikoneistot.

2 kpl. vaakasuora-akselista nelikertaista Francisturbinia $n=214$ kierr. /min. $H=5.20$ m. a 850 H.v. kumpikin, säätäjineen, valmiina käyttökunnossa (...)

Helsingissä marraskuussa 1917

Hugo Malmi.”

Lähde: Jouko Leinosen arkistossa oleva Å. Fabriciuksen tekemä jäljennös. Jäljennöksen todisti oikeaksi Oulussa, Piiri-insinöörin konttorissa , 16 p:nä marraskuuta 1921 V. Hyvärinen.

Aila Vähämaa kertoo Seitenoikean kadonneesta parakkikylästä. Kuva Kirsti Reskalenko 2019

Vesivoiman kulttuuriperintö –iltapäivä Seitenoikealla ja Hyrynsalmella

Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan liittojen järjestämään Seitenoikean voimalaitoksen esittelyyn, entisen parakkikylän paikalle tehdylle kävelyllä 4.9.2019 osallistui reilut 50 henkeä ja kahvitilaisuuteen Hyrynsalmen Vanhalle Asemalle tuli 60 henkilöä. Iltapäivällä muisteltiin menneitä, keskusteltiin arjesta Emäjoen varrella ja vesivoima-arkkitehtuurista. Osallistujat toivat mukanaan vanhoja voimalaitoksiin ja asuinalueisiin liittyviä valokuvia. Seitenoikean voimalaitoksella oppaina olivat Seppo Heikkinen ja Mikko Härkönen ja entisellä parakkialueella Aila Vähämaa.

Hyrynsalmen asemalla oli 60 henkeä. Kuva Kirsti Reskalenko 2019.

Muistoja ja asukasnäkökulmia Seitenoikealta ja Emäjokivarresta

- Voimalaitosrakentamisessa on toinenkin puoli: alkuperäinen luonto on hävinnyt. Kalaportaiden rakentaminen jäi aikanaan hoitamatta. Nyt olisi niiden aika.

Kantaväestöltä voimalaitos rakentaminen vaati uhrauksia: Seitenoikealla 11 taloa jäi tekoaltaan alle ja moni joutui lähtemään. Oulujoki Oy:n mainosfilmi vääristää. Monet kaipaavat muistoissaan kosken rannalle. Isä kuljetti ennen voimalaitoksen rakentamista turistiveneitä ja oli uittohommista.

Kysymykseen, oliko paikallisten asukkaiden ja voimalaitosrakentajien välillä kiinaa? Voi vastata, että ei ollut, vaan kaikki tekivät työtään ja ihmissuhteet olivat hyvät. Lapsena oltiin paljon Soikkeleilla parakkikylässä. Yksi ikävä episodi on kuitenkin mielessä: kun isä laski verkot vanhalle uomalla, niin päivystävät Leppänen, Nieminen ja Wallin avasivat tulvaluukun.

Kotini siirrettiin Jokilehtoon. Sähköä ei saatu kotitaloon vasta kuin 1974, vaikka Seitenoikea oli vieressä. Tännään voimme tyytyä tilanteeseen. Koskivoima on 51 % valtion, eli meidän, omaisuutta (Erkki Oikarinen).

- Jokelaisen suku on kärsinyt kalateiden puuttumisesta. Voimayhtiöt pelasivat tietoisesti niin, ettei kalateitä rakennettu. Se oli rikos, joka tehtiin valtionyhtiöiden toimesta.

Maakuntahallituksessa jätiin eriyvän mielipiteen tästä Vesivoiman kulttuuriperintö

–hankkeesta, jonka keskiössä on vain viisi vuotta rakennuskulttuuria. Oulujoen vesistöillä on oikeus elää. Valtionyhtiö Fortumin pitäisi ryhtyä korjaamaan virheitä, joita on tehty.

- Maailmanperintökohteisiin liittyy myös kielteisiä tunteita. On kuitenkin huomattava, että menetys on osa tarinaa. Olevassa tilanteessa status voisi tuoda uusia elinkeinoja, esimerkiksi matkailua. (Sanna Schroderus)

Kuva: Urho Oikarinen 1959-60. Sirkka Kinnusen arkisto.

Kyselyn tulokset

Hyrnsalmen asemalla oli mahdollisuus vastata kyselyyn. Vastauksia saatiin kolmeltatoista henkilöltä.

MITEN SEITENOIKEAN VOIMALAITOS TAI MUUT EMÄJOKIVARREN VOIMALAITOKSET NÄKYVÄT JA VAIKUTTAVAT ELÄMÄÄSI?

- Käytännössä vaikutusta ei voi erikseen arvioida. On totuttu, että voimalaitokset kuuluu ympäristöön.
- Olen voimalaitoslapsi, vaikutus on varmasti koko elämän ajan.
- Hyrynjärven vuotuinen säännöstely, varsinkin keväällä veden lasku haittaa muikun eloonjäämistä. Hie-talahden uimarannan eroosiovaikutukset tulee korjata.
- Säännöstelyn kautta.
- Eivät juuri mitenkään, koska asun kauempana. Vaaralta alas tullessa pimeällä näkyvät voimalaitosalu-
een valot ja kalalle mennään Seitenjärvelle.
- Ovat tuoneet jonkin verran kavereita ja muita tuttuja.
- Ei mainittavimmin.
- Kun näen voimalaitoksen, tuntuu kuin aina tulisin kotiin ja aina löytyisi ihmisiä, jotka kuuluvat ”yh-
tiöläisiin”.
- Viitostie arolle näkyy patoaltaat ja kuollut joki. Emäjoki kuolleena ilman vaelluskaloja.
- Olen asunut lapsuudessani Ämmänsaarella ja Aittokoskella ja vaimoni on asunut Seitenoikealla ja Äm-
mänsaarella, joten paljon muistoja on Oulujoki Oy:n ajalta.
- Ent. kotini ja mökkini on Emäjoen varrella. Kalakanta, lohet ovat hävinneet. Niitä ennen voimalaitosta
nousi ko. alueille saakka. Rannat ovat murtuneet. Koski on ruopattu pois siko[?]virralta.
- Seitenoikean rakentaminen heijastui 1950-60 –luvun vaihteessa pikkupojan hiekkalaatikkeleikkeihin.
Minulla oli pieni muovinen keltainen ”10-pyöräinen” kippilava-auto, jonka lava oli vihreä. Auton nimi
oli, ilmeisesti, minun nimeämäni ’Enkko’, joka tulee suuresta teräslava-auton nimestä EUCLID. Minä
eläydyin leikkimään päivästä toiseen niin, että ajoin autolla hiekkaa ja tein pengertä. Ilmeisesti matkin
padon rakentamista. Kävin vanhempieni kanssa usein katsomassa voimalaitosrakentamista. En muista,
että kukaan olisi minua opettanut näissä leikeissä. Se oli kai minun omaa keksintöä, ja sovelsin ”isojen
poikien” leikkiä omaan maailmaani.

MITEN VOIMALAITOKSET VAIKUTTAVAT VIRKISTYMAHDOLLISUUKSIISI?

- Kalastusta voi harrastaa tekojärvellä. Itse en kalasta enää, mutta muut ihmiset kylläkin, talvi- ja kesä-
kalastuksena.
- Eivät vaikuta.
- Veden korkeuden vaihtelut venepaikalla: lasku-/nostovaikeudet.
- Kalaportaat puuttuvat, lohennousu estyy.
- Eivät mitenkään.
- Vaikuttaa negatiivisesti kalastukseen ja rannat pilaantuvat. Vuotuinen säännöstely haittaa.
- Vedenpinnan vaihtelu varsinkin tänä kesänä.
- Tuhonneet virkistys ja kalastuksen koko Oulujoen vesistössä.
- Voimalaitosten vieressä on mm. kohtuuhyvät uimarannat. Pyhäkosken voimalaitosmuseossa olen
käyttänyt meidän vieraita. Pyhäkosken voimalaitosalueella oleva ”Lemmenpolku” on hieno paikka
Pyhäkoski-Montta.
- Kalastusmahdollisuudet muuttuneet, rannat huonoja liikkuu.
- Huonontavasti.

MITÄ HYVÄÄ PÄÄSY MAAILMANPERINTÖLISTALLE TOISI HYRYNSALMELLE?

- Tuo kalaportaiden asian kanssa olisi hyvä tehdä jotakin. Arvokalan paluuta kaivataan.
- Julkisuutta ja toivottavasti positiivista näkyvyyttä. Toivottavasti tämä ”vouhotus” kalaportaista ym. ei pilaa kaikkea hyvää! PS. Netistä löysin myös Kainuun Edun tekemän hankesuunnitelman Seitenoikean kalaportaista (v. 2011?)
- Haluan osallistua Oulujoen vesistövisioon!
- Ehkä matkailussa näkyisi.
- En osaa sanoa.
- Ainahan se on eteenpäin.
- Tunnettavuutta.
- Ei mitään koko Kainuussa. Vaelluskalat ja luonnonmukaiset vaelluskalaväylät tuovat enemmän kiinnostusta ja vetovoimaa.
- Uusia elinkeinoja, turismia.
- Kenties julkisuutta ja tämän myötä turisteja/vierailijoita. Parannuksia rantojen asukkaiden elämään.

kuva Kirsti Reskalenko 2019

Vesivoiman kulttuuriperintö –iltapäivä Suomussalmella

Suomussalmen kunta sekä Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan liittojen järjestämässä iltapäivässä 20.9.2019 muisteltiin menneitä vuosia ja keskusteltiin asukkaiden arjesta Emäjoen varrella ja Ämmässä. Osallistujat toivat mukanaan vanhoja voimalaitoksiin ja asuinalueisiin liittyviä valokuvia. Suomussalmen kuntaa tilaisuudessa edusti viestintäsuunnittelija Tuula Leskinen. *Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuurista valtakunnallisesti arvokkaana kokonaisuutena ja mahdollisena maailmanperintönä* kertoi projektipäällikkö Pekka Elomaa. Tilaisuudessa oli 16 osallistujaa.

Kaijan kertomus:

Mun isä on tullut Etelä-Pohjanmaalta 1957 sähkömieheksi. Perhe tuli varmaan -58. Asuttiin pari vuotta Aittokoskella ja sitten 60-luvulla Ämmässä. Isä oli siis rakennusvaiheessa sähkömiehenä ja jäi sitten päivystäjäksi. Jäi eläkkeelle täältä 1986.

Lapsen näkökulmasta ympäristö oli aivan ihana. Olen Etelä-Pohjanmaalta, olen siellä syntynyt ja maisema on aivan erilainen. Äiti oli ihan kauhuissaan tästä metsästä ja näistä puista ja sanoi, että hän haluaa takaisin. Mutta ei hän päässyt, piti olla täällä vuoteen 1986. Mutta lapsillahan täällä oli mukavaa. Oli paljon lapsia, pienessä yksiosassa asuttiin, meitä oli neljä lasta ja vanhemmat. Pieni asunto ja kauhean mukavaa oli. Pelkästään lämpimiä muistoja.

Olen sitä mieltä, että lapsuus nimenomaan ja yhteisöllisyys ovat antaneet eväitä elämän varrelle. Ollaan Simon kanssa muisteltu näitä useammankin kerran ja kävimme Ämmänsaarenkin parakkialueella näitä asioita muistelemassa. Siellä oli lapsen näkökulmasta yhteisöllistä: oli paljon lapsia, kavereista ei ollut pulaa. Oli hyvä lapsuus. Kyllä se semmoista positiivista pohjaa elämälle.

Kertomus:

Olin aika pieni poika, kun Aittokoskella asuttiin. Olisinko ollut suurin piirtein noin neljän vanha, enkä paljoa muista. Mutta parakkialueen, sen parakin ja ympäristön muistan ja ne mahdottoman isot maansiirtovehkeet, Euclinit sun muut. Ja sitten muistan tapahtuman, kun isä oli jonkunnäköisenä mestarina Oulujoki Osakeyhtiössä. Oli kovat Urho Kaleva Kekkonen vierailun järjestelyt Aittokoskella. Pääsin isäukon matkassa käymään paikan päällä. Siihen voimalaitoksen viereen tuli pitkiä pöytiä ja valkoisia liinoja.

Yksi tapahtuma, joka jäi mieleen, oli Aittokosken paloaseman palo. Olisinko ollut neljän vanha, kun vuonna 1960 muutettiin Ämmänsaareen parakkialueelle. Muutettiin Ämmään tuohon Kiantajärven rannalle parakkialueelle kohtaan, mistä Emäjoki alkaa. Siinä asuttiin pari kolme vuotta. Parakkialueen ja voimalaitoksen välissä oli pieni parakin näköinen talo, yhden perheen talo. Aikoinaan muutettiin sitten siihen. Vedenpuhdistuslaitos ja TVH:n tallit olivat lähellä. Asuttiin ihan kanavan rannalla. Muutettiin edelleen Koulukatu 5:een, jossa on Ervin suunnittelema taloja

Olen monta kertaa miettinyt ja ihmetellyt perästä päin sitä, että kun parakkialueella meitä pentuja oli vaikka kuinka paljon ja syvä jyrkkä kanava vieressä, niin miksei kukaan meistä lapsista hukkunut. Yhden miehen tiedän hukkuneen saunareissulla. Me lapset kuitenkin säästyttiin. Se on minusta erikoista, kun ollaan asuttu kanavan varressa asuttu, kuka missäkin, Utasella tai Leppiniemessä tai Ämmänsaarella.

Kun Ämmänsaarella asuttiin Oulujoki Oy:n asunnoissa, ulkopuolisetkin arvosti kovasti ja puhuivat, että se ja se on ”jokiyhtiöläinen”. Se oli niin kuin oma perheyhteisö.

Erkki P:n kertomus:

Olen tullut Oulujokivarteen tullut 1952 ja Oulujokivarressa olivat ensimmäiset työpaikatkin. Kun rakentaminen alkoi täällä 1957, tulin Ämmänsaareen maaliskuun 15. päivä tekemään parakkeja tuohon niemeen. Olin Oulujokivarressa muutaman vuoden: Montassa, Pyhäkoskella, Pällissä ja Utajärvellä. Utajärvi oli viimeinen työpaikkani. Kun siellä alkoivat työt loppua, osa meni Kemijoelle ja osa tuli Ämmänsaareen. Minulle on kertynyt täällä 35 työvuotta. Eläkkeelle kun jäin, niin tällaisen kellon sain. Kyllähän siinä kaikenlaista on ollut matkassa. Vuorotellen on kuljettu jokaisella voimalaitoksella. On hyviä, jos huonojakin muistoja.

Minä olin putkiasentaja. Siinä parakkialueella kaivettiin, laitettiin vesijohtoja. Ne olivat alkutöitä täällä Emäjoella. Ja sitten oli ensi alkuun noita, jotka kartoittivat ja mittasivat. Keväällä, kun voimalaitostyöt alkoivat, oli parhaana aikana porukkaa varmasti kaksi ja puolituhatta. Oli Aittokoski ja Ämmänsaari ja Seitenoikea.

Perhettä oli jo Pyhäkoskella. Kun parakkialuetta tehtiin, kesä kuljettiin. Meitä oli useampia poikia, oltiin viikot täällä ja porukalla vuorotellen ajettiin matkaa. Tiet oli huonoja: poteroa oli monenlaista. Syksyllä sain tuolta niemestä asunnon ja perhe tuli syyskuun loppupuolella 1957. Asunnot on vaihdelleet kyllä monta kertaa. Yhtiön asunnoissa on asuttu enimmäkseen. Yhtiöllä oli halvat vuokrat ja sen asunnoissa oli hyvä asua.

Kun Oulujoki Osakeyhtiö oli palveltu 25 vuotta, käytiin Helsingissä. Siihen tuli jonkinlainen palkka päälle. Myös 35 vuotta palvelleina käytiin Helsingissä. Ulkomaanmatkoja oli kaksi: Italiassa käytiin ensimmäisenä ja sitten Teneriffalla.

Kristiinan kertomus:

Tiedän, että Seitenoikealta muutimme tänne Ämmänsaareen ennen vuotta 1964, jolloin koska menin ekaluokalle kansakouluun. Kun toista kertaa muutettiin Ämmänsaareen, asuttiin parakkialueella. Ihan niin kuin mieheni sanoo, olemme alle kouluikäisenä tavanneet ja toisemme siinä valinneet.

Meitä lapsia oli tosissaan paljon. Kiantajärvellä talvella tehtiin hienoja lumiasuntoja ja oli niin mahtavaa siellä vain olla ja leikkiä. Kanava oli tosi pelottava, siinä oli semmoisia pyörteitä kuin siellä edelleenkin on, mutta kukaan ei koskaan hukkunut sinne. Me oltiin sellaista konkkista ja vaikka mitä. Siellä oli niitä pikkusia hökkeleitä, autotalleja, ja siellä me remuttiin.

Meillä – neljällä lapsella, äidillä ja isällä – oli olohuone, keittiö ja sisävesi. Oli se makuuhuonekin. Ja sitten vuonna 1966, kun meille tuli se viimeisin lapsi, niin meillä oli sitten viisi lasta, ja meidät - äiti ja lapset – muutettiin tuonne Pyhäkoskelle.

Isä oli ainakin kolme tai neljä vuotta viikot täällä Ämmänsaarella ja oli suuri tapahtuma, kun isä tuli perjantaisin kotia. Siihen aikaan oli viisi karkkilaatikkoa semmoisessa muovipaketissa ja nuorin sai ensimmäisenä valita ja sitten seuraava ja seuraava. Minulle jäivät aina sitten ne kaksi, josta sain valita, kun olin toiseksi vanhin.

Muistan Kallion papan. Hän kävi useasti kalalla ja savusti niitä kaloja. Hänellä oli aina antaa niitä kaloja lapsille. Me oltiin siellä kerjäämässä ja sanottiin: ”anna meille kaloja”.

Kysymykseen, mitä yhtiöläisyys on antanut, on helppo vastata: muistan ne mahtavat ihanat ajat, kun oltiin täällä Ämmänsaarella. Aina oli kaveri. Koskaan ei oltu kenenkään luona sisällä, vaan oltiin ulkona. Ja ulkona huudettiin nimeä: koska minun nimi on Tiina, niin kaverit huusivat ulkona tiinatiatiina. Niin minä sitten tulin ulos. Aina leikittiin ulkona.

Ja vielä siihen, miten työntekijät siirtyivät paikasta toiseen. Peltosen isä kertoi siitä, minä vuonna Ämmänsaarta ruvettiin rakentamaan. Meillä on kotona yksi vuoden 1958 jouluna otettu valokuva, jossa minä pienenä tyttönä olen eka kerran Ämmänsaarella. Me asuttiin siinä, missä ovat nämä Arne Ervin piirtämät talot, mutta siitä sitten muutettiin Seitenoikealle. Valitettavasti ei ole enää isää, ei äitiä, jotka muistaisivat, mitkä ovat ne oikeat vuosiluvut, jolloin on muutettu sieltä Jylhästä Ämmänsaareen, sitten Seitenoikealle, sitten Ämmänsaareen ja sitten Leppiniemeen. Sitä ennen äiti ja isä olivat asuneet Utasella. Isä lähti sitten aikoinaan vuonna 1957 Pirttikoskelta Lapista, missä asuimme. Olen syntynyt Rovaniemellä.

Kaijan kommentti:

Koska meitä lapsia oli paljon, oli kaikenlaisia kilpailuja, retkiä. Meidän kirjastossa oli näyttely joku vuosi takaperin yhtiöstä. Päivin kuva oli siinä hiihtokilpailusta ja meidän Marjatta oli siinä. Oli hiihtokilpailuja ja oli kesäretkiä. Harrastustoimintaa järjestettiin. Niin kuin Tiina tuossa sanoi, oltiin aina ulkona ja huudettiin. Oli hauska kun huudettiin kajakajakaja ja sitten mentiin ulos. Meistä pidettiin ihan hirveän hyvä huoli. Niin kuin Erkkikin tuossa sanoi, oli matkoja ja palkintomatkoja. Kun Ervin taloissa asuttiin, käytiin pesemässä ikkunat, pihat haravoimassa ja kukkapenkit laittamassa. Oli ihan uskomatonta kun ajattelee tätä päivää. Firma huolehti työntekijöiden ja työntekijöiden lasten sekä eläkeläisten hyvinvoinnista. Ja lumityötkin tehtiin.

Kertomus:

Minä asuin ensin Nuujualla. Sieltä muistan muutaman petäjän. Oli vuosi 1958. Siellä asuttiin punaisessa parakissa. Punaisia parakkeja taisi olla kolme ja sitten oli Tipula ja paloasema. Autotalleja oli pitkä rivi. Tipulassa asui poikamiehiä ja semmoisia ei-perheellisiä. Ämmässä oli myös oma Tipula.

Aittokoskella oli jääkellarit. Sitten, kun Mämmi muutti Ämmään, niin me muutettiin Mämmien paikalle Aittokoskella. Isä teki kiikun. Kun Rytköselle tuli vieraita, se räsähti, mutta ne korjasivatkin sen. Kekkosen näin eka kerran siellä Aitolla, oli Emäjoen vihkiäiset.

Ämmän parakeille tultiin vuonna 1963. Asuttiin ihan siellä rannassa. Kun Ollikkalat siirtyivät tuonne Erville, muutettiin heidän paikalleen. Siellä oli sisävesi. Ei tarvinnut enää liimata potulla Kainuun sanomista leikattuja kuvia ulko-
huusin seinään.

Jääkiekkoa pelattiin. Jääkiekkokaukalo oli yhtiön ylläpitämä. Siellä kulki muitakin kylän poikia pelaamassa jääkiekkoa. Käytiin me välillä siellä heikoilla jäillä kanavassa ja juomassa vettä. Ei sinne kukaan muljahtanut.

Aitolta vielä sen verran, että sain minä tikankin päähän. Punaisen parakin takana oli sellainen pumppukoppi. Ei alkanut kuulua tikanheittäjältä tikkaa, minä katsoin ja tikka napsahti mun otsaan. Muuan poika - olisiko ollut siinä 14 -
yritti nykiä pois, mutta ei se lähtenyt. Aitolla oli oma terveysasema ja siellä oli Tervon rouva, joka nykäisi tikan pois. Sen pojat ovat olleet toimittajia. Kari Tervon vanhemmat on olleet Aittokoskella.

Parakeilta muutettiin noihin Ervin taloihin. Mämmi asuivat siinä alhaalla. Ollikat asuivat siinä parin talon päässä. Pari sataa meitä lapsia varmaan oli. Kolme-neljäkö niitä tien suuntaisia parakkeja oli? Ämmänsaarella oli viisi tai kuusi parakkia. Oliko niin, että talon yhdeltä puolelta oli kolme asuntoa ja toiselta puolen kolme? Parakissaan asui kuusi perhettä ja 3-5 lasta oli perheessä. Kohtuullisen pienessä tilassa alueellisesti paljon väkeä ja siellä oli mukavaa. Asunnossa oli keittokomero, alkovi ja olohuone. Meitä oli kolme pentua, joten alkovissa oli kolmikerrossänky. Isä ja äiti nukkuivat olohuoneessa.

Kommentti:

Sisähuusi oli niillä kuudella perheellä. Muilla oli ulkokuusi. Ulkona oli kasvimaat ja -huoneet ja yhteinen kellari. Miksi kaiken tuon on annettu tuhoutua? Kopeissa oli lämmityslaitteet ja sähköt. Erittäin hieno kellari kaikilla.

Kommentti:

Kellarit ovat kunnossa. Meidänkin isä oli innokas tomaatinviljelijä. Kasvihuoneethan olivat tosi hieno asia siihen aikaan, 1970-80-luvulla. Maa oli lämmitetty ja sinnehän sai tomaatit aikaisin kasvamaan. Isä viljeli niin kauan kuin vanhemmat asuivat siellä. Infraa oli rakennettu yhtiöläisille: kasvimaat ja -huoneet. Harrastustoimintaa tuettiin monella tapaa.

Kommentti:

Aitolla oli myös kasvimaat.

Muisto:

Parakkialueen ajalta muistan, kun 60-luvulla kouluun tuli Leinosen Hugo. Sen isä oli pillarikuski ja perhe osti television. Me oltiin kaikki parakkialueen pennut Leinosilla katsomassa mäkihyppyä. Se oli minusta hienoa. Kaikki me istua torotettiin siellä olohuoneessa ja paljon oli päitä ympärillä. Kuvaruutukin pyöri välillä, takapuolelta saatiin pysäytettyä se pyöriminen.

Kertomus:

Mummuni ja äitini kotitalo on Kokkovaara. On Pöyhjärvi, Seitenjärvi ja siinä kun kaiteet loppuvat, on vasemmalle viitta Kokkovaaraan.

Ukkini laski terveveneet alas Seitenoikeata. Lasti oli arvokasi ja sitä ei ole annettu kenen tahansa laskea. Hän tunsin hyvin sen kosken. Kosken nimestä on monta tarinaa. Yhden mukaan tervevenettä piti kääntää seitsemän kertaa oikealle, jotta lasti saatiin turvallisesti alas. On sellainenkin tarina, että koski on viskannut venettä seitsemän kertaa.

Kun olin lapsi, asuin Hyrynsalmen asemalla saksalaisten rakentamassa parakissa. Saksalaiset polttivat Hyrynsalmen. Isä siirrettiin töihin Hyrynsalmen tielaitokselle ja kun ei ollut muita asuntoja, perhe asui saksalaisten ja suomalaisten rakennusyhtiö Para Oy:n rakentamassa parakissa. Meille syntyi myös kuusi lasta.

Hyrynsalmelta ajettiin Karppilan seisakkeelle ja seisakkeelta sitten - silloin kun Seitenoikean koski oli vielä villi ja vapaa - käveltiin rantaan ja huudettiin venettä sieltä toiselta puolelta. Oilingin talosta tultiin sitten hakemaan veneellä ja sitten lähdettiin kävelemään kärrytietä pitkin kohti Kokkovaaraa.

Ehkä juontaako ammattini siitä, että näin ensimmäisen ja ehkä viimeisen kerran kaavinvaunuja töissä Seitenoikealla. Katepillarit olivat työntäneet pengeriheikkaa semmoiset töyrät. Kaavinvaunu täytti altapäin itsensä ja vei hiekan Seitenoikean penkereelle. Euclideja näin myös. Ihmeissäni katsoin seitsemän-kahdeksanvuotiaana niitä kaavinvaunuja ja ajattelin, että tämä se on hienoa hommaa. Siitä se vesirakennusmestarin koulutus lähti käyntiin. On kiinnostanut aina se maarakentaminen, tierakentaminen, vesirakentaminen ja sillan rakentaminen. Samoin rautatierakentaminen. Ja niitä hommia sitten tein.

Varhaisin muistikuva Seitenoikealta liittyy aikaan, kun minut tultiin hakemaan Hyrynsalmen asemalta hevosella. Tuli oli Aarnen Kaija –niminen henkilö, semmoinen ronskiotteinen emäntä. Hän tuli oriilla hakemaan minut Kokkovaaraan. Pieni Oiva-poika oli matkassa ja me istuttiin reen perässä lampaanvälyt ja rekipeitteet päällä. Me mentiin täältä katsoen sitä Seitenoikean vasenta puolta Tiikkalansalmen sillan yli kirkonkylän kohdalla ja lähdettiin nousemaan polanne-rekitietä pitkin. Koskesta kuului jyminä, huurre nousi, hevonen oli huurteinen ja aisakello soi. Minä katsoin taivaalle, kuutamoa paistoi ja oli kirkkaat tähdet. Minä ajattelin, että pikkupoika on pikkuinen. On jäänyt mieleen, millainen oli se luonnonvoima ja kosken jyminä. Sehän oli neljä kilometriä pitkä se Seitenoikean koskiosuus. Se oli hurjimpia koskia ja monta ihmistähän siihen hukkui. Siinähän oli Siitinkoski ja Vääräkoski ja sitten varsinainen Seitenkoski. Oli kolme koskea jäljellä.

Kertomus:

Minä olen tuosta Hyrynsalmelta Hoikalta eli tuosta Seitenoikean ja Aittokosken väliltä säännöstelyalueelta. Muistan, kun alkoi ilmestyä sinisiä ja punaisia paaluja. Ne tarkoittivat sitä vesialuetta, miten vesi nousee. Meillä oli niittyjä täällä Emäjokivarressa. Ennen oli korkeat törmät ja kun vesi nousi, alkoivat törmät sortua. Piti heinähomma lopettaa. Kyllä sitä vielä jonkin aikaa yritettiin, vaikka vesi oli jo noussut. Kotitalalta jäi melko paljon niitä maa-alueita veden

alle. Ostomiehiä kävi, mutta meiltäkin menivät maat sitten pakkolunastuksella muutaman tupakkiaskin hinnalla. Osa maista meni, niitä niittyjä. Talot on pysynyt paikallaan. Ei tarvinnut evakkoon lähteä.

Muistan, kun puhuttiin Kekkosesta ja niistä vihkiäisistä. Oltiin meidän kohdalla tuossa Hoikalla, kun pitkä autojono meni ohi. Yksi episodi oli, kun Aittokoskella purettiin parakkeja talkoilla – siinä oli monta traktoria ja kuorma-autoa. Meidän kylälle siirrettiin yksi piha-asuntoparakiksi ja siellä asutaan edelleen.

Jälkikäteen arvioituna kohtuullisen siedettävä tämä säännöstely on tuossa Hyrynjärvellä. Minä asun tuolla Hoikalla viitostien varrella ja 1,70 saattaa olla se vaihtelu, kesällä ehkä 30 cm. Siedettävä verrattuna Kiantajärveen, jossa vaihtelu on neljä metriä ja Vuokissa kuusi metriä. Eivät tänä päivänä tuollaiset säännöstelyrajat tulisi kuuloonkaan. Silloin ihmiset eivät osanneet hanttiin pistää. Ei ollut kokemusta.

Meiltä ei käyty työssä voimalaitostyömaalla, meillä oli maataloutta. Ei muuta tehty kuin ajettiin puut pois vesialueelta ajettiin.

Kertomus:

Olen paljasjalkainen ämmänsaarelainen. Muistan vapaat kosket ja Jalonkosken tuossa hotellin alapuolella, kaikki ne tukkilaiskiset ja sen semmoiset. Ja kansakouluajan lapsirunsauden. Kyllähän kouluelämään tuli vilkautta ja luokkakaivereita, joiden kanssa oltiin aika paljon tekemisissä.

Monta nimeä on jäänyt mieleen. Nyt viidenkymmenen vuoden jälkeen törmäsin yhteen kansakoulukaveriin. Käytiin lounaalla. Paljastui sellainen juttu, että kun pesäpalloa pelattiin ja olin syöttäjä, joku löi minua käsille. Tämä kaveri paljasti, että se oli hän, joka löi käsille. Naurettiin sitten, että hyvin on selvitty.

Oulujoki Oy rakensi ensimmäisen jääkiekkokaukalon kanavan varteen ja siellä sai käydä sitten pelaamassa kaukalo-palloa. Muistelen jääpallo lanseerattiin ensimmäisenä että saataisiin pelaajia. Mutta eihän meillä ollut välineitä, hyvä että saatiin luistimet. Pelit kuitenkin aina syntyivät ja ihan kivoja muistoja säilyi. Ja oli vilkasta kanssakäymistä. Parakialue oli oma miljö, eikä paikalliset viitsineet siellä paljon pyöriä. Tappeluaitakaan ei tosin syntynyt. Hyvin tultiin toimeen.

Kommentti:

Kansakoulussa meitä oli kolmisenkymmentä luokassa. Paikallisia oli yksi kolmasosa. Aika runsaasti niitä lapsia tuli silloin. Naurettiin tässä, että silloin rakennettu kansakoulu on ainoa, joka on vielä pystyssä. Kaikki sen jälkeen rakennetut ovat jo sortuneet.

Kommentti:

Kyllä meidänkin perheen ystäväperheet olivat yhtiöläisiä. Me muutettiin tänne Etelä-Pohjanmaalta. Yhteisö oli tiivis. Oliko se sisäänlämpiävä, sitä en osaa sanoa? Ei meillä ollut perhetuttuja kylältä. Kontaktit ämmänsaarelaisiin olivat kohtuullisen vähäiset. Aitolla ei ollut kylää, mutta Ämmällä oltiin kylällä.

Kommentti:

Aitolla oli sen verran porukkaa, että siellä oli oma kauppakin, Moilasen kauppa. Luistinrata jäädytettiin. Kyllä meillä oli hyvää palvelua.

Kommentti:

Minulla oli vastaavanlainen kokemus, kun saksalaisten parakkiin muutti karjalan evakoita, siirrettyjä ihmisiä Hyryn-salmelta, sitten rautatieläisiä. Meitä oli kolmisenkymmentä perhettä. Kun lähdin siitä sitten kouluun Hyrynsalmelle, ymmärsin, että Hyrynsalmella asuu muitakin.

Kristiinan muisto:

Olen vasta aikuisena ymmärtänyt, miksi olen aina pelännyt isoja ääniä ja koneita, jotka pitävät isoa ääntä. Silloin, kun asuttiin siellä Seitenoikealla, äiti nukutti nuorempaa veljeä ja minä kävelin siinä vierellä. Siitä meni ohi niitä Euclideja. Ne olivat aivan hirveän isoja ja minä hirveästi pelkäsin niitä. Ne ovat pääasiallisia muistoja Seitenoikealta. Emme asuneet parakkialueella vaan siinä ylempänä. Siinä oli Haavisto, Hirvonen ja Hauru. Minä ihastuin siihen Haurun Jukkaan ja kävin hakemassa sen pyörän ja yritin ajaa sillä. Jukka sanoi aina ”minun Marioni”. Mutta ei meistä Jukan kanssa tullut kuitenkaan paria.

Kertomus Jylhämästä:

Olin töissä katsastuskonttorissa ja tulimme kerran vuodessa muutamaksi päiväksi Jylhämään katsastamaan jokiyhtiön autot paikan päälle. Minulla oli toimistossa paikka ja miehet olivat pihalla. Minä menin vuonna 1968 Kajaanin katsastuskonttorille töihin. Jossain vaiheessa tulivat hallikatsastukset, mutta 1975-76 käytiin vielä yhtiöllä.

Oli hauska tapaus, kun minä olin raskaana. Istuin aina yhtiön autokorjaamon toimistossa Reentilä vastapäätä tämän toimistohuoneessa. Ykskaks Sulho Reentilä pommasi pystyyn ja sanoi, ettei me Pirkko-neidin kanssa ole tehty sinun-kauppoja ja sanoi: ”Sulho”. Minulta meinasi tulla ”Morsian”.

Ruokailut olivat hirveän tarkkoja. Oli kolmen kerroksen väkeä. Silloin kun me oltiin yleisesti siellä katsastamassa, me käytiin syömässä seurojen talolla, joka oli työmiesten ruokailupaikka. Kun oltiin yhtiön autoja katsastamassa, syötiin siinä ravintolassa. Kerrankin, kun olimme vieraina ravintolassa syömässä, sattui vieraana olemaan vieläkin parempaa väkeä, joka oli syömässä lohituovassa puulautasilta. Aikoinaan, kun näitä voimalaitoksia rakennettiin, siellä oli ollut kaikenlaisia osajia – myös puulusikoiden vuolijoita. Lohituovassa oli kaikki puulautaset ja puulusikat. En ole ihan varma, söikö ne oikeasti niistä puulautasista. Olin silloin kohtalaisen nuori ja en ollut monta kertaa ravintolassa syönyt. Minulle tarjoihtiin aina ensimmäisenä, kun naishenkilö olin. Jonakin tiettyinä arkipäivinä tarjoihtiin silakkapihvejä, siinä oli voita ja suolaa ja tilliä.

Siellähän oli sellainen pieni koskentapainen lähellä ja siinä oli pärehöylä. Se oli ihana paikka. Sitten oli se aitta, missä me yövyttiin.

Kun jokiyhtiöltä tuli puheluja ja tilasivat esimerkiksi katsastusaikaa, eteem tuli kaikenlaisia sukunimiä. Esimerkiksi Suomussalmelta tuli puhelu: ”Muntunen Juksu, hyvää päivää”. Voimalaitosten mukana oli tullut ympäri Suomea ihmisiä. Ihan sellaisia erikoisiakin nimiä oli.

Kyselyn tulokset

Tilaisuudessa oli mahdollisuus vastata kyselyyn. Vastauksia saatiin yhdeksältä henkilöltä. Alla kysymykset ja vastaukset:

MITEN AITOKOSKEN JA ÄMMÄN VOIMALAITOKSET TAI MUUT EMÄJOKIVARREN VOIMALAITOKSET NÄKYVÄT JA VAIKUTTAVAT ELÄMÄÄSI?

- Säännöstelyrajojen suuri vaihtelu [?] Kianta 4 m ja Vuokki 6 m.
- Entinen kotipaikka. Luonnontila hävisi.
- Asun Ämmän vieressä.
- Olen asunut Utasen, Aittokosken, Ämmänsaaren ja Leppiniemen voimalaitosalueilla, joten mukava Oulujoki Oy:n aikaiset muistot eivät unohdu.
- Turvallinen, huoleton lapsuus, yhteisöllisyys, upeat muistot. Kun tulee voimalaitospaikkakunnalle, tulee kuin kotiin.
- Asun Ämmänsaarella, isä oli jokiyhtiöllä töissä. Voi sanoa, että vaikuttaa kokoaikaisesti. ”Aittokosken lapset” kokoontuvat aina elokuussa Aitolla.
- Seitenoikean olen nähnyt villinä ja vapaana. Muut kosket valjastettuina.

MITEN VOIMALAITOKSET VAIKUTTAVAT VIRKISTYMAHDOLLISUUKSIISI?

- Valtava muutos, veden vaihtelu, koskien häviäminen
- Käyn uimassa ko. joessa melkein joka päivä (ei jääaikaan). On mahtavaa nähdä joki. Välttämättä voimalaitos ei vaikuta millään lailla, ainoastaan pitää veden sulana pitempään.
- Esim. Pyhäkoskella on laitettu uimaranta. On valaistut hiihtoladut. On Lemmenpolku (n. 2,5 km suuntaansa pitkä upea maisemareitti kunnostettu, laavupaikka) välillä voimalaitos-Montan leirintäalue.
- Erityisesti Aitolla hyvät ulkoilumahdollisuudet.
- Ei ainakaan heikentävästi.

MITÄ HYVÄÄ PÄÄSY MAAILMANPERINTÖLISTALLE TOISI SUOMUSSALMELLE?

- Kuuluisuutta ja matkailun elpymistä.
- Kohottaisi Suomussalmen tuntemusta.

- Olisi hienoa pääsy ko. maailmanperintölistalle.
- Ehkä lisää turismia ja uutta bisnestä.
- Turismia, sitä kautta työpaikkoja.
- Mainetta.
- Jonkin verran julkisuutta ja asiantuntijavierailuja sekä turismia.

Ontojoen kyläillassa. Kuva Kirsti Reskalenko 2019.

Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläilta Ontojoella

Ontojoen Kyläyhdistys ry sekä Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan liittojen 29.9.2019 järjestämässä illassa oli 33 osallistujaa. Projektipäällikkö Pekka Elomaa kertoi Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuurista ja Marjo Lukkari elämästä Kallioisessa 1960-70-luvuilla lasten näkökulmasta. Mikko Korhonen näytti kuvia Kallioisesta ja Katermasta. Lopuksi muisteltiin ja keskusteltiin.

Marjo Lukkari: VIIMEISET VOIMALAITOSLAPSET - Elämää Kallioisen voimalaitosalueella 60-70-luvuilla

Katerma-Suituan voimalaitos valmistui vuonna 1950 (1953). Vuonna 1955 aloitettiin Kallioisen (Pikkukallioinen ja Iso-Kallioinen) voimalaitoksen rakentaminen. Kallioisen voimalaitos kytkettiin valtakunnan verkkoon vuonna 1957. Alkuperäisten suunnitelmien mukaan Katerman rakentamisen piti ajoittua vuoteen 1946 ja Kallioisen vuoteen 1955. (Lähde: Kainuuseen sijoitettu, Kajaani Oy 1907-1982, ensimmäinen osa, Virtanen Sakari, 1982.)

Voimalaitostyömaille työllistyi sekä paikallista väkeä että paljon muualta tulleita, jopa ns. kulkujätkiä. Sotien jälkeen liikkeellä oli monenlaista kulkijaa, mutta työtä tarvittiin ja haluttiin ja nyt sitä oli tarjolla uiton ja perinteisen maatalouden lisäksi. Kuulemani mukaan huijarit, pelimiehet ja juopot joutuivat aika pian lähemmään työmailta, sillä sellaiset eivät pärjänneet kovassa työssä. (Lähde: Eino Lukkari).

Rakennusväkeä majoitettiin kylien taloissa ja aitoissa, ja pian heille rakennettiin lisäksi omia ruokailutiloja sekä majoitusparakkeja. Kaupat kukoistivat ja ruokaa ostettiin myös suoraan tiloilta. Työmaille tulleet saattoivat helposti tutustua paikallisiin ja moni liitto solmittiinkin tuttavuuden muututtua syvemmäksi. Näin moni muualta tullut jäi pysyvästi näille kylille asumaan ja perheitä perustamaan. Kesäisin uittotyö toi kylille runsaasti lisää väkeä.

Voimalaitosalueille rakennettiin asuintaloja, joissa asuivat työnjohtajat. Kallioisen talo nro 1 toimi myös terveysasemana. Voimalaitosten valmistuttua osa rakentajista ja kyläläisistä työllistyi koneenhoitajiksi ja osa heistä sai asunnon voimaloiden asuinalueilta työnjohtajien muutettua pois. Osa kulki kotoaan käsin töissä pyörittäen samalla tilansa maa- ja metsätaloutta.

Muita tärkeitä hallinto-, asuin-, edustus- ja ruokailutiloja olivat mm. Pyörteen, Piiraalan ja Myllyn talot Katermassa sekä Tolpan torppa Kallioisella. Äitini Lilli toimi emäntänä enimmäkseen Tolpalla. Kun yhtiön herrat tulivat käynneilleen, emäntä huolehti heidän majoituksestaan ja ruokailuistaan. Tolpalla oli makuukamari, työhuone, ruokasali, keittiö ja pieni emännänhuone keittiön takana. Voimalaitosalueilla oli useampia emäntiä, jotka tarvittaessa tuurasivat toisiaan. Katerman Myllyyn taas liittyy tieto, että mylly tuotti sähköä voimalaitostyömaalle (Myllylä).

Kaiken taustalla oli tärkeä vesireitti, maan jälleenrakentaminen, sähköistäminen ja Kajaani Yhtiön (1907) omat intressit. Ikaikainen vesireitti oli ollut tunnettu kulkuväylä jo kauan, tuoden silloiselle rajaseudulle myös pysyvää asutusta. Tervansoutu vaihtui metsätaloudeksi, ja sahateollisuus kukoisti maailmalla vallinneen puunkysynnän ansiosta.

Kuvat: Marjo Lukkarin arkisto.

Näin voimalaitosrakentaminen eteni – vuonna 1943 Kajaani Yhtiö päätti ostaa Katermankosket, jolloin pohdittiin, rakennetaanko yksi isompi vai kaksi pienempää voimalaitosta. Asiantuntija Erkki Aallon mukaan kahden voimalan ratkaisu oli parempi ja näin Katerma sekä Kallioinen saivat alkunsa. (Lähde: Kainuuseen sijoitettu, Kajaani Oy 1907-1982, ensimmäinen osa, Virtanen Sakari, 1982.)

Kallioisella on neljä asuintaloa, yhtiön autotalli, rantasauna ja yhteinen perunakellari talojen 2 ja 3 kohdalla metsän puolella. Koneenhoitajien viljelypalstat sijaitsivat Tolpan multavilla pelloilla. Jokaisen talon takapihalla tai päädyssä oli myös marjapensaita ja esimerkiksi meillä oli pieni mansikkamaa talon nro 3 alatasanteella.

Nykyisin Kallioisen, kuten Katermankin talot - yhtä lukuunottamatta - ovat yksityisomistuksessa. Sotakamon kunnalla oli Kallioisen taloihin jonkinlainen etuosto-oikeus niiden tultua myyntiin Kajaani Yhtiöltä. Talot olivat tovin kunnan vuokratyössä, kunnes kunta möi ne yksityisille.

1960-80-luvuilla Kallioisella asuivat perheet: talo 1. Jaakolat (Piiraiset), talo 2. Tiihoset (Piiraiset), talo 3. Lukkarit, talo 4. Sutiset. Jaakolan ja Sutisen lapset olivat vanhimpia, jo maailmalla menossa, kun me viimeiset voimalaitoslapsset synnyimme. Meidän jälkeemme ei varsinaisia voimalaitoslapsia enää ollut - lapsia jotka olisivat kasvaneet pienistä saakka voimalaitosympäristössä. Isäni Eino rakensi meille hiekkalaatikon ja suuren kolmiosaisen keinun. Leikkipaikan viereen siirrettiin Katermasta tarpeettomaksi käynyt leikkimökki.

Järven puolella on makuuhuoneen ja olohuoneen ikkunat, alakerran askartelu-huoneen ja autotallin ikkunat . Kuva: Marjo Lukkarin arkisto.

Vanhempani pääsivät asumaan ensin Tolpalle lähdettyään isäni kotitalosta Ontojoen Raketista, ja Tolpalta käsin isä aloitti koneenhoitajan uransa työskenneltyään sitä ennen mm. nosturinkuljettajana voimalaitostyömaalla sekä korjaus- ja asennustöissä voimalaitoksella. Muun muassa hitsaustaito oli tarpeen, ja ammattitaitoa ylläpidettiin kouluttautumalla säännöllisesti. (Eino Lukkari, todistukset).

Myös sähkötekniikan osaaminen auttoi työllistymään voimalaitoksella. Aiemmat työt metsätyömailla ja uitossa ja erottelussa olivat myös antaneet monipuolista osaamista koneenhoitajan työhön. Vanhojen valokuvien ja tietojen mukaan vanhempani muuttivat taloon nro 3 vuonna 1957 tai pian sen jälkeen (1958-1959).

Myöhemmin Kallioisen taloissa asuivat mm. Tervot ja Pääkköset. Isäni veli Väinö hoiti pientä maatiilaa ja kulki kotitalalta pitäen koneenhoitajan tehtävissä, loppuvaiheessa työskennellen lähinnä päivystäjänä.

Vanhempani Eino ja Lilli tiesivät pääsevänsä varhaiseläkkeelle, kun voimalaitoksia alettiin automatisoida. Osa eläköityneistä koneenhoitajista siirtyi asumaan taajamiin, mm. Sotkamon Vuokattiin. Eino onnistui ostamaan osan alkuperäisestä kotitalastaan takaisin. Vanhempani alkoivat eläkkeelle pääsyä odotellessaan kasvattaa mansikkaa ja mustaherukkaa vielä Kallioisella asuessaan, ja 80-luvun alussa rakensivat nykyisen talomme lammen rantaan voimalaitosta viistottain vastapäätä. Ennen eläkkeelle pääsyään Eino kulki vielä uudesta talosta käsin tutussa työssään tehden 30 vuoden työuran Kallioisen koneenhoitajana.

Kuva: Marjo Lukkarin arkisto.

Rantasauna oli alun perin puulämmitteinen ja emännät tekivät jopa juustoleipää pukuhuoneen muuripadan ääressä. Saunavuorot oli määritelty ja minulla on sellainen mielikuva, että vapautuneesta saunasta ilmoitettiin jotenkin puhelimen kautta – ”sauna on vapaa”. Sitäkään en muista, oliko saunalla alun perin juoksevaa vettä, vai kannettiinko vesi rannasta. Suihkut tehtiin sekä talojen alakertaan että saunalle joskus 70-luvun alussa. Joka tapauksessa sauna ja saunaranta olivat mukava paikka leikkiä ja seikkailla.

Sitäkään en tiedä, oliko taloissa alun perin puulämmitys (alakerran puuvarasto), joka tapauksessa alakerran pannuhuoneessa oli muuripata veden lämmittämistä ja esimerkiksi pyykinpesua varten. Lämmitys toimi ison vesivaraajan kautta, joten juokseva vesi oli ainakin jo 60-luvulla.

Talojen pihalla oli marjapensaita, istutuksia, pensasaitoja sekä kukkapenkkejä ja emännillä oli aikaa hoitaa niitä. Kaikki rouvat eivät olleet kodin ulkopuolella töissä. Myös kaunis luonnonympäristö puineen ja kasveineen oli läsnä ja mahdollisti lapsille antoisan lähtökohdan monenlaisiin touhuihin. Katuvalot mahdollistivat ulkona touhuamisen iltamyöhään saakka, jolloin pimeänäkin aikana oli todella hauskaa ja turvallista puuhailla pihalla.

Keväisin juuri ennen viimeisten lumikasojen sulamista emännät tapasivat kulottaa talojen järven puoleista rinnettä, ehkä kauniimman maaston saamiseksi ehkä epätoivottujen eläimien (myyrät, käärmeet) oleskelua vastaan, tai vain helpottaakseen kevään haravointiurakkaa. Me lapset kannoimme lumikasoista lunta puiden ja istutusten juurille ja valvoimme, ettei tuli leviä liian lähelle taloja.

Läpikulkuliikennettä ei ollut, sillä tie päättyi Sutisen talon pihaan. Myymäläautoja kävi kaksi kertaa viikossa pysähtyen talo nro 2 kohdalle. ”Kauppa-autopäivät” olivat erittäin odotettuja meille lapsille, sillä ostoksille tuli väkeä myös muista lähistön taloista ja nähtiin toisia lapsia. Vaikka kylällä oli oma kauppa (Lahdenperän/Hakkaraisen kauppa), helpotti myymäläauton käynti asuinalueen elämää – autoja perheissä oli, mutta ei niillä ajeltu huvia vuoksi. Usein kauppareissut tehtiin äidin kanssa polkupyörällä samoin kuin monet muutkin pikkumatkat esimerkiksi Tolpan palstalle kasvimaata kitkemään.

Voimalaitoksella oli töissä myös huoltomiehiä, joista erityisesti on jäänyt mieleen postimies, Kettusen Topi (Toivo). Hän osasi hauskuttaa meitä lapsia ja isompina kävimme Topin ja hänen vaimonsa luona kylälemässä läheisen padon takana (alkuperäinen koskenuoma padottiin voimalaitoksen rakennusvaiheessa virtauksen muuttamiseksi).

Puhelinliikenne kulki voimalan kautta. Meillä musta kambi- tai kiekkopuhelin törötti eteisessä puhelinpöydällä, ja siitä taas on mieleen jäänyt ”loppusoitto” aina puhelun päättyessä. Joko pyöräytettiin kampea tai kiekkoa, jolloin voimalaitoksella vuorossa ollut tiesi kytkeä kyseisen puhelinyhteyden pois päältä. Vastaavasti soitettaessa pyydettiin, mihin numeroon haluttiin soittaa.

Sukulaisia ja tuttavii kävi usein kylässä, tosin vierailujen suhteen täytyi huomioida isän vuorotyö. Koneenhoitajan työ oli keskeytymätöntä kolmivuorotyötä, ja erityisesti yövuoron jälkeen oli lasten oltava hisukseen, jotta vuorolainen saa levätä. Me lähdimme vastavuoroisesti kyläilemään useimmiten sunnuntaihin, jos isällä oli vapaapäivä. Myös kesälomamatkoja tehtiin vuosittain pitkän palkallisen kesäloman ansiosta.

Talot olivat sen ajan mittakaavan mukaan todella nykyaikaisia - niissä oli mm. sähköt ja sisä-wc, sellainen jossa vesisäiliö oli ylhäällä ja wc vedettiin ketjusta nykäsämällä.

Vanhempani ostivat ensimmäisen jääkaapin ja pakastimen 1950-60-lukujen vaihteessa ja astianpesukoneen vuonna 1970, pyykkikone oli jo aiemmin. Mustavalkotelevisio vaihtui väritelevisioksi, ja monenlaisia muita elämää helpottavia laitteita pystyttiin hankkimaan.

Kuva: Marjo Lukkarin arkisto.

Koneenhoitajan työ oli ”siistiä sisätyötä” moneen muuhun työhön verrattuna. Koneenhoitaja suoritti vuoroaan yleensä kauluspaita ja suorat housut päällä laskureita ja mittareita tarkkaillen ja lukemia muistiin kirjatun.

Toki remonttiaikoina hekin vetivät työhaalarit päälle, mutta lapsen silmin katsottuna isä oli aina niin tyylikkäänä ja tärkeänä töissään. Pukeutumisen suhteen sota-ajan nähneet vanhempani olivat tarkkoja – siistit vaatteet, usein itseommellut tai ompelijalla teetätetyt (siihen aikaan ei valmisvaatteita paljoa ollut tarjolla), joita myös hoidettiin hyvin. Laatu oli tasokasta, ja laadukkaat vaatteet olivat sijoitus siinä missä mikä tahansa muukin hyvälaatuinen tuote. Ne vaatteet, jotka ostettiin, valittiin tarkoin harkiten – huonoon ei ollut varaa.

Äidille olennaista oli se, että vuorossa oleva puoliso sai töihin lämpimän ruuan, paitsi yövuoroon, jolloin otettiin eväät mukaan. Kasvettuani riittävän vanhaksi, lounaan ja päivällisen vienti voimalaitokselle oli minun tehtäväni. Äiti pakkasi ruuat emalisiin astioihin, astiat sekä leivät ja maitopullon eväslaukkuun, ja minä lähdin viemään ruuan voimalaitokselle isälleni joko kävellen, pyörällä tai potkurilla. Eräänä päivänä ajoin jyrkässä mutkassa pyörälläni ojaan, ja eväät tietenkin kaatuilivat ja minuunkin sattui. Äitini kuuli talolle itkuni ja riensi apuun, paikkasi polveni ja laittoi kotona uudet eväät, jotka sitten nopeasti lähdin uudella innolla viemään.

Voimalaitoksen sillalla oli usein kylän nuorisoa viettämässä aikaa, olihan siinä suojaa niin sateelta, tuiskulta kuin tuuleltakin, jyrkän kiviseinän vierustalla katuvalojen alla. Mopoja, pyöriä ja jopa autoja, joilla nuoret siinä ajelivat.

Isompia poikia varmaankin harmitti, koska he eivät päässeet sisälle voimalaitokselle, kuten minä. Yritin aina rohkeasti ohittaa nuorisojoukon heidän ilkeistä huuteluistaan huolimatta, ja suuresti helpottuneena laskeuduin portaat alas voimalaitoksen sisäpihalle, johon isäni aina tuli vastaan avaten minulle suuren voimalaitoksen oven – pojat siellä ylhäällä kurkkivat harmissaan jälkeeni. Kotiin lähtiessäni (odotin siis aina, jotta isäni ruokaili, ja vein astiat takaisin kotiin tiskattavaksi), isä saattoikin minut sinne yläsillalle jääden jututuille nuorison kanssa, samalla katsellen etteivät nuoret ole tehneet sillalla mitään tuhmuuksia.

Sisällä voimalaitoksella oli vastassa uusi jännittävä maailma – jylinää, jytinää, huminaa, isojen koneiden liikettä, ja lukemattomia mittareita ja nappuloita valvomossa - ja joskus oikein tunsin sähkön läsnäolon. Sain liikkua tiloissa melko vapaasti, esimerkiksi kierreportaikko ja yläkerran varastohuoneen leveä betoninen ikkunalauta olivat mielipaikkojani. Ikään kuin olisi ollut vanhassa linnassa. Toinen lempipaikkani oli voimalaitoksen alapuolella ulkosalla oleva kapea alasilta, joksi sitä yhä kutsun.

Useimpiin tiloihin ei lapsi tietenkään yksin päässyt ja isän mukana kulkiessa täytyi ehdottomasti olla koskematta mihinkään. Kouluiän tullessa eväiden vienti tietenkin kohdallani loppui, mutta äitini ei luopunut periaatteestaan, ja vei itse ruuan joka päivä vuorossa olevalle isälleni.

Kuva: Marjo Lukkarin arkisto.

Voimalaitosalueen perheet elivät ikään kuin modernissa omakotitalolähiössä, jossa kaikki asuvat hyvin ja mukavasti ja tunsivat toisensa. Kaikkien elämää rytmitti perheen isän vuorotyö voimalaitoksella sekä alueen erillisyyks muusta kyläyhteisöstä. Myös osa äideistä oli työelämässä, osa taas kotirouvina, joten lapsilla oli aina valvovia silmiä lähellä. Naapurit pitivät huolta erityisesti meistä lapsista.

Aiempien vuosikymmenten lapset olivat jo nuoria tai aikuisia, ja omilla tahoillaan maailmalla, joten meidän viimeisten voimailostosten kontaktit heihin olivat tuolloin jo hyvin vähäiset satunnaisia kohtaamisia ja vierailuja lukuun ottamatta.

Me, talojen nro 2 ja nro 3, tytöt ystäväystyimme aivan vauvoina ja kasvoimme tiiviisti yhdessä aina vuoteen 1972 saakka, jolloin Tiihosten perhe muutti Etelä-Suomeen perheen isän siirtyessä sinne koneenhoitajaksi Kausalan voimailostokselle. Ikävä oli alussa suuri, mutta joka kesä ja talvikin oli mahdollisuus matkailla puolin ja toisin, ja isompina me tytöt matkustimme junalla toistemme luokse lomalle.

Myöhemmin meillä oli parin vuoden ajan kotihoivossa poika, jonka äiti opiskeli toisella paikkakunnalla. Pojasta tuli minulle kuin pikkuveli ja vielä isompanakin hän vietti monet lomansa meidän luonamme tai kanssamme matkailuvaunulla reissaten ympäri Pohjoismaita.

Tiihosten muutettua etelään asettui taloon nro 2 Piiraisten perhe Katermasta, ja heidän nuorimmasta Kari-pojasta tuli uusi kaverini. Kaveruus kuitenkin tyrehtyi kouluiän myötä, sillä koulussa ja vapaaajalla pojat olivat poikien ja tytöt tyttöjen kavereita.

Myös talossa nro 1 oli vaihtunut perhe – toisen Piiraisten perheen muutettua siihen niin ikään myöskin Katermasta. Heillä oli hoivossa lapsenlapsensa Carin, jonka lapsenlikkana toimin usein. Olemme edelleenkin kavereita.

Lapsuuselämä asuinalueen taloissa oli varmaan sen aikakauden lapselle nyt jälkeensä mietittynä ylellisyyttä, olivathan talot aikaansa nähden hyvin edistyskellisiä mm. sähkön ja juoksevan lämpimän veden sekä sisä-wc:n ansiosta - esimerkiksi isäni kotona (mummolassa) käydessä minua pelotti mennä ulkovesaan, mitkä maataloissa olivat silloin ihan tavallisuus.

Tavaraa ja kalusteita ei ollut paljon, mutta ne olivat sen ajan laatutuotteita, ja kalusteiden ”vähyyttä” tietenkin merkittiin tilaa leikkiä ja touhuta. Silloin hankittiin vain olennaista, laadukasta ja kestävä. Suurin osa kalusteista oli täyspuisia, ja usein lakattuja, joten niitä myös hoidettiin hyvin erityisin huonekaluvahoin.

Sohvaryhmä pöytineen, kirjahylly, muutama lipasto, kahvipöytäryhmä sekä kirjoituspöytä tuoleineen olivat olohuoneen kalustus, ensimmäisten muistikuvieni ja valokuvien mukaan. Koriste-esineitä ja tauluja oli seinillä jonkin verran. Makuuhuoneessa oli vain parisänky ja pinnasänky (myöhemmin lastensänky), liina-vaatelipasto ja yöpöydät. Myöhemmin makuuhuoneeseen saatiin vaatekaapit. Yleensä lattioilla oli itsekuodut matot, olohuoneen mattoja lukuun ottamatta. Ne olivat ostetut.

Keittiössä oli puisten keittiökaapistojen, tiskialtaan/kaapin ja hellan lisäksi vain iso ruokapöytä tuoleineen, musta keinutuoli, ja jääkaappi, mikä sekin oli sen ajan asunnossa luksusta. Keittiön ja eteisen välissä oli pieni välikkö, jossa pihan puolella sille ajalle tyypillinen kylmäkomero ruokatarvikkeiden säilytykseen (kylmiö luonnollisella viilennyksellä = luukku seinässä), ja talon alakerrassa ns. mehukellari. Eteisessä oli vain avonaulakko ja puhelinpöytä seinäpeileineen. Vaatekaappeja ei ollut, vaan eteisessä sekä keittiön yhteydessä olivat isot vaatekomerot, samoin kuin alakerran huoneessa.

Meillä oli televisio. Kanavia näkyi vain yksi ja tv oli mustavalkoinen, kunnes myöhemmässä vaiheessa saatiin kanavat 2 ja 3, ja televisio vaihtui väri vastaanottimeen. Muutamit sukulaiset jopa ovat jälkikäteen kertoneet, että ”aina oli niin ihanaa tulla kyläilemään kun samalla sai katsoa telkkaria”. Televisio ei vielä siihen aikaan ollut kovinkaan yleinen laite kodeissa.

Näin kasvoimme turvallisessa ja kauniissa ympäristössä, ja ajan kanssa sisäleikit muuttuivat yhä enemmän ulkoleikeiksi. Usein sukulais- ja ystäväperheiden nuoret neidit olivat lapsenlikkoina meille pienille, äitien touhutessa kotona ja töissä, tai ehkäpä ihan vaan seuran takia, koska meitä lapsia ei ollut monta. Isompina aloimme jo pärjätä kahdestaan pihalla, joskin rouvat katselivat peräämme aina sopivasti – ”ei saa kiivetä saunan katolle!” kuului joskus komento taloilta.

Hiekkalaatikko- ja leikkimökki-leikkien ohella pyörällä ajelu ja lemmikit kuuluivat jokapäiväiseen touhuumme ulkosalla. Jokaisessa perheessä taisi olla koira tai useampia. Meillä oli ajokoiria, pystykorvia ja minulla oli valkea kissa, sekä 70-luvulla myös undulaatteja, jotka silloin olivat melko eksoottisia lemmikkejä. Kaksi kaniakin oli, mutta naapurin koira söi ne, kun ne karkasivat häkistään.

Talvisin laskettiin mäkeä ja hiihrettiin, rakennettiin lumiukkoja ja -linnoja, pyörittiin lumessa.... Sisällä pidettiin muotinäytöksiä, leikittiin barbeilla, nukeilla ja legoilla ja piirrettiin. Joulut olivat tärkeitä juhlia, silloin kävi joulupukki ja saimme lahjoja – sellaisia, joita ihan jokaisen perheen lapset eivät ehkä saaneet. Nykyaikana sanoisin, että muovista krääsää, mutta siihen aikaan ne olivat suunnattomia aarteita.

Kesät ja talvet olivat yhtä lailla mukavaa aikaa, ja aina oli jotain mieluista tekemistä. Mitään suuria asioita emme osanneet vaatia, sillä kaikkea olennaista oli ympärillä. Meillä oli turvallisuus, rauhallisuus, luonto, kauneus, hyvinvointi, yhdessä tekeminen, välittäminen, lämpö, yhteisöllisyys, huolenpito, vastuullisuus....

Autotalli oli sen ajan kodeissa erikoisuus – siellä oli myös lämmitys, ja paljon tilaa niin autolle kuin kaikenlaisille työvälineille. Eino oli tavallaan kuin vanhan ajan kyläseppä – hän korjasi kaikenlaiset kodinlaitteet, autot, mopot ja jopa kaivonpumput monipuolisen osaamisensa ja mm. hitsaustaitonsa ja -välineiden ansiosta. Kyläläiset usein kutsuivat hänet apuun, kun jokin laite tai kone oli lakannut toimimasta, tai toivat laitteensa autotallille korjattaviksi. Isä auttoi toisia oman työnsä ohella, koska hän osasi ja pystyi.

Hyvän työn ansiosta oli varaa hankkia mm. auto, ja vaihtaa niitä tarvittaessa uudempaan. Elettiin vuotta 1973, kun meille oli tullut kotihoitoon asumaan pieni poika ja samoihin aikoihin isäni päätti hankkia uuden auton sekä matkailuvaunun. Pienelle pojalle olikin varmaan mielenkiintoista päästä perheeseen, jossa on kaikenlaista uutta ja erilaista.

Noihin aikoihin Eino myös hankki ensimmäisen moottorikelkkansa, valmisti itse latuhöylän, ja paitsi että teki latuja meille lapsille ja asuinalueen väelle, niin kulki myös Sotkamon kunnan kyläkouluilla hiihtolatuja tekemässä. Auto, peräkärry, moottorikelkka ja latuhöylä - tämä oli palkkatyötä voimalaitostyön ohella. Joskus yhä mietin, kuinka hän yövuorosta tultuaan jaksoi lähteä latuja tekemään, ja lepäsi vasta iltapäivällä kotiin palattuaan. Kaikki tämä työ ja omistautuminen mahdollisti perheellemme ja läheisillemme paljon.

Kutomapiirin päättäjäiset ehkä keväällä 1972. Taustalla Kallioinen sekä nippu-uittoa. Uitto päättyi kokonaan 1980-luvun alkupuolella. Kuva: Marjo Lukkarin arkisto.

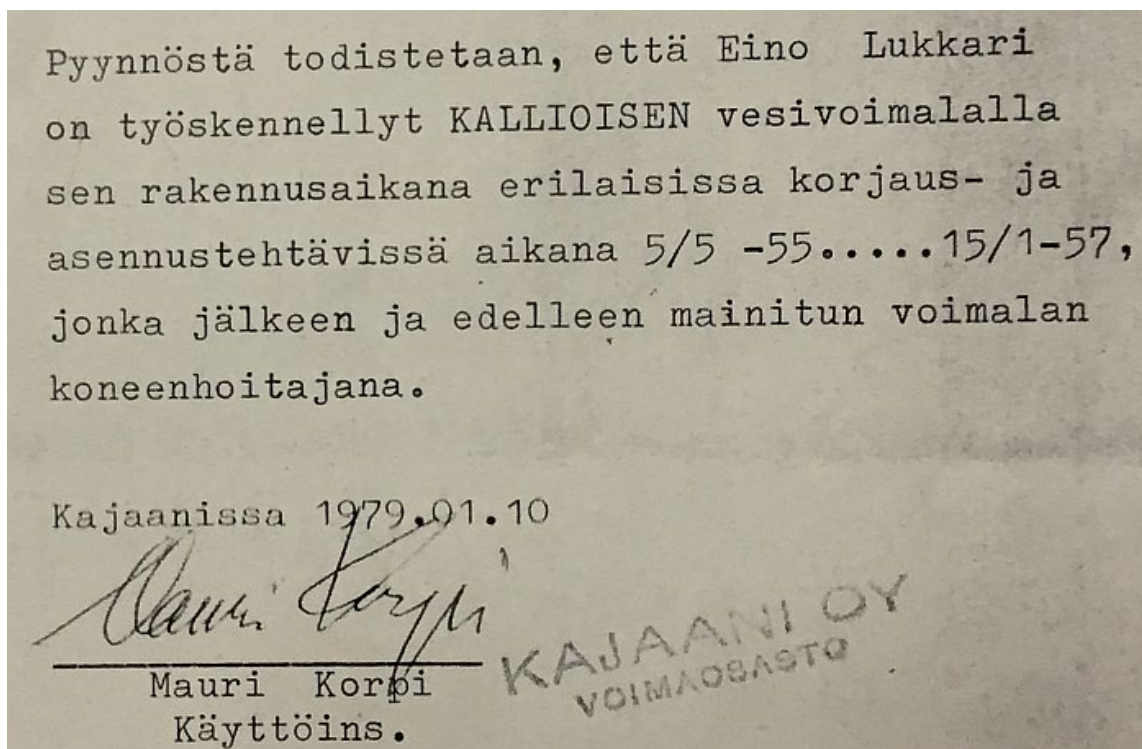
Vakituinen, mutta ajoin raskaskin kolmivuorotyö, merkitsi hyvää toimeentuloa. Se merkitsi myös vapaa-aikaa ja lomiamme sekä harrastuksia. Telttamatkailu oli alkanut jo 1950-luvulla, ja 1973 se vaihtui karavaanarielmään. Lomareissujen lisäksi voimalaitoslapsella oli mahdollisuuksia Kajaani Yhtiön järjestämään virkistystoimintaan, kuten lasten leireihin Kajaanissa Ärjän saarella, jonka yhtiö silloin omisti. Myös aikuiset pystyivät lomaillemaalla siellä, samoin muissa sopimuslomakohteissa kautta Suomen.

Voimalaitoksen miehet metsästivät ja kalastivat sekä yksin että yhdessä. Ruokaa pöytään hankittiin suoraan luonnosta. Oma metsästysseura, Kallioisen Erästäjät ry, perustettiin vuonna 1973. Eino oli yksi seuran perustajajäsenistä. Seuraan kuului sekä Kajaani Yhtiön herroja että koneenhoitajia ja muita yhtiön työntekijöitä. Seura on yhä voimissaan, mutta perustajajäseniä on enää elossa vain yksi.

Voimalaitoksen naiset puolestaan kokoontuivat Sotkamon kansalaisopiston järjestämään kutomapiiriin kylän toisten emäntien kanssa. Kotona leikeltiin vanhoja vaatteita ja riepua matonkuteiksi. Kudontapiirin kautta hankittiin villalankoja ja muuta kudontaan tarvittavaa materiaalia. Kokoontumispaikka oli entinen uiton ja voimalaitoksen rakennusaikainen parakki aivan voimalaitoksen lähellä. Kangaspuut ja kutomatarvikkeet olivat siellä monien vuosien ajan. Monet räsymatot, villashaalit, poppanaliinat ja pellavapyyhkeet saivat taitavien rouvien käsissä muotonsa, ja niistäkin yhä osa on monessa perheessä käytössä.

Vapaa-ajalla asuinalueella rentouduttiin monin tavoin, talvella hiihtäen ja kelkkaillen ja kesällä oleskellen ja pelaillen. Yleensä Eino oli joko töissä tai autotallissa jotain nikkaroimassa tai korjaamassa. Toisissa perheissä urheiltiin tai luettiin kirjoja, kuka mitenkin vietti vapaa-aikaansa.

Lapsen silmin voimalaitoselämä oli onnellista ja hyvää aikaa. Nyt jo edesmenneiden vanhempieni kovan työn tulokset, arvot ja perinteet näkyvät yhä elämässämme.

Ote Eino Lukkarin työtodistuksesta. Lähde: Marjo Lukkarin arkisto.

Maatalon poika, isäni, tuli Kajaani Yhtiön palvelukseen työskenneltyään ensin savotoilla, uitossa ja Ontojoen erottelulla, yhtiön metsätöiden ja voimalaitoksen rakentamisen kautta päästen Kallioiselle koneenhoitajaksi. Äitini, maatilalta samoin, savotan emännän toimen ja erottelu/uittotyön jälkeen emännöimään ja siivoamaan yhtiön tiloja. Äitini kotitila on Katermassa ja kaksi hänen veljistään työskentelivät koneenhoitajina Katerman voimalaitoksella, mahdollisesti myös sen rakennustyömaalla. Myös monta muuta sukulaistani on työllistynyt joko voimalaitoksilla tai niiden ansiosta esimerkiksi sähköalalle. Silloin on ollut suuri onni päästä Kajaani Yhtiön kirjoihin ja saada vakituinen työ omalla kylällään.

Minä, 1960- ja 1970-luvun voimalaitoslapsena ja 1980-luvun alun voimalaitosnuorena, koen olleeni etuoikeutettu saadessani elää voimalaitoselämää.

Kallioisella nykyisin, alasillalta kohti Sotkamoaa katsottuna. Kuva: Marjo Lukkarin arkisto.

Muistoja ja asukasnäkökulmia Ontojoelta – keskustelu

Tikkakoskelta Alapäähän putoukseksi saatiin yhdeksän metriä. Herrat oli päättäneet, että etsitään toimen vaihtoehto Kiikarusalmen itäpäältä, joka oli sellainen suonotko ja siinä korkeuseroksi saatiin 11 metriä. Johtokunta oli tullut johtopäätökseen, että voimalaitos rakennetaan Kiikarusalmen itäpäähän. Minut komennettiin tänne ensimmäisenä mittausporukan jälkeen tie raivaamaan, että saadaan tarvikkeita työmaalle. Ensimmäisenä minun piti aurata tie täältä Lahenperästä Kallioiselle ja sinne raivata majoitusparakille pohja, että työmiehille olisi yöpymispaikka, ja ruokalanpohja viereen. Tästä se sitten alkoi. Minun kaveriksi tuotiin sitten toinen kone, jota ohjasi Erkki Kemppainen. Sitten minun piti ryhtyä raivaamaan tiepohja tästä Lahenpohjasta Kallioiselle ja siinä meni joku viikko. Sitten työvoima tuli sinne ja alkoi rakentaa parakkeja. Tulokset ovat näkyvissä. Kun Katerman voimalaitos valmistui vuonna 1950, valmistuin, siis synnyin minäkin.

Ontojoella tähän kysymykseen, miten voimalaitos vaikutti virkistätymismahdollisuuksiin, minulla on vastaus: vuonna -58 oli valaistu hiihtolatu ja valaistu hyppymäki. Ne olivat siinä voimalaitoksen vieressä, kanavan penkan alapuolella. Voimalaitoksen valot ja katuvalot mahdollistivat sen, että oli valaistu latu. Jääköön se sanomatta, että parhaana päivänä hiihdin 102 km puolentoista kilometrin ladulla. Ontojoella toimi Ontojoen Viri, Alpo Komulainen voisi sanoa, virkistykö se voimalaitoksen ja uiton aikaan. Katermassa oli Katerman Voima. Katermassa oli oma urheilukenttä. Ontojoellakin oli, mutta se ei liittynyt niin kiinteästi voimalaitokseen. Jos ja kun Marjo kuvasi sitä ykkösrakennusta, niin minulla oli ykkösrakennuksen ja rannan välissä seiväshyppypaikka ja sinisessä ruutuvihkossa on monta hyppyä joka päivä ja mikä oli korkein tulos. Minulla on käsivarressa erittäin paha arpi ja rintalihasten alapuolella. Minulla oli rimana mäntypuu, jossa

oksat oli karsittu huonosti. Kun hyppäsi, niin se otti joko käteen tai rintalihakseen. Ainakun se rupi lähti siihen jäi arvet. Sutisella oli jossakin vaiheessa hanhia. Ketä meitä oli täällä ennen meitä: oli Erkki Lahti sähköinsinööri, joka oli ensin valvomon vastaavana, sitten oli isäni ja kyläläisiä miehiä – mm. Toivo Kettunen, Jaakko Härkönen, Kalevi Tolonen – olivat tällaisia laitoksen apumiehiä. Sitten oli Eino Lukkari ja niitä nuorempia miehiä en tiedä.

Semmoinen asia kuin kotiseutu – Eino Leino kirjoittaa, että se on se, mitä varhaisina aikoina tuonne muistiin jää. Minulle se on Kallioinen. Tämä tuli tässä vaiheessa mieleen.

Katerman voimalaitoksen rakennustyömaa. Kuva: Kirsi Pulkisen arkisto.

- Minun nimeni on Jorma P ja tässä istuu minun nuorempi sisareni Ulla. Me on asuttu sekä Katermassa että Kallioisessa. Minun elämässäni voimalaitos on ollut koko ajan mukana ja tietysti yhtiö isolla yyllä. Minun isälläni oli elinaikanaan tasan yksi työnantaja, Kajaani-yhtiö. Myös äitini teki töitä Kajaani-yhtiölle. Yhtiö on kyllä ruokkinut ja kouluttanut hyvin pitkälle minut ja myös sisareni. Se, mihin haluaisin kiinnittää huomiota, on yhteiskunnallinen asia eli se, että nämähän – kuten tuossa Marjon esityksessäkin tuli ilmi – muodostivat sellaisen hyvin kiinteän yhteisön. Työyhteisön, joka oli siitä ympäröivästä maaseudusta erilainen, koska se oli teollisuusyhteisö. Ihmiset saivat palkkaa, olivat työkavereita keskenään. Jos suhteet olivat parempia joidenkin työkavereiden kanssa ja joidenkin kanssa hyvinkin huonoja, mutta joka tapauksessa se oli työyhteisö, joka oli varmaan paljon vauraampi säännöllisen palkan, hyvinvoinnin ja asumistason vuoksi. Lapsuudestani muistan, että minulla koko lapsuusaikani on ollut katuvalot ja puhelin, jota silloin -50-luvun alussa ei lähellekään joka talossa ollut. Varmasti syy siihen, miksi olen sähköpuolen Tekun käynyt, on varmasti se, että sähkö ympäröi niin tiiviisti ja se tekniikka oli niin tuttua.

[Kerrotko, Jorma, koulukyydeistä?] Voimalaitoksessa pidettiin erittäin tarkkaa päiväkirjaa. Siellä mitattiin tunneittain erilaisia ominaisuuksia, lämpötiloja, tuotosta. Ja sellaisen ison lakanan täyttö oli se työ, mitä siellä tehtiin näillä valvoilla. Se iso paperi vietiin alussa joka aamu Katermasta

ja Kallioiselta Kajaaniin, jotta insinöörit ja isot herrat voisivat tarkastaa, miten kone toimi. Se auto lähti aamusella ja vei sen paperin Kajaaniin ja mitä muuta asioita oli, ne toimiteltiin siinä samassa. Auto palasi päivällä takaisin, kunnes sitten hoksattiin, että viedään aamulla koululaiset Sotkamoon kouluun ja se auto odottelee Kajaanissa niin pitkään, että kakarat pääsevät koulusta ja tuodaan ne sitten kotiin. Auto ei lähtenyt Katermasta vaan täältä Ontojoelta. Minä muun muassa asuin enoni Einon luona ja nousin aamusella siihen autoon esimerkiksi Jaakolan lasten kanssa.

Katerman voimalaitoksen rakennustyömaa. Kuva: Kirsi Pulkkisen arkisto.

- Minä haluan tähän vähän laajemman näkökulman. Tuntuu aika hienolta, että tätä Oulujokivarsi maailmanperintökohteeksi. Ottaen huomioon tämä historia. Olen joskus sanonut, että jos saisin Ontojoen kosket takaisin, minä luopuisin sähköstä. Se ei tietenkään ole mahdollista. Oli niitä parhaita perhokalastusvuosia elämässäni, kun tämmöisiä ajatuksia ajattelee. Laajemmasta historiasta katsoen Ontojoki oli aikoinaan jopa rautaruukin suunnittelupaikka. Siikakosken alla jonkinlaisia pohjarakenteitakin jo tehtiin, mutta onneksi siellä Saksassa keksittiin haber weiss –menetelmä raudan valmistamiseksi ja se loppui siihen. 20-luvulla Nurmeksesta päin suunniteltiin rautatietä ja Katermalle paperitehdasta. Suunnitelmia on ollut, mutta ne ovat olleet aika alkuvaiheessa. Olemme yrittäneet jo pitkän aikaa saada pientä muutosta, ehkä tämä maailmanperintökohde antaisi siihen mahdollisuuden. Tuossa on aika paljon historiaa tuossa maailmanperintökohteessa: arkkitehtuurin historiaa, sosiaalista historiaa, luonnonkäytön historiaa, voimalaitoshistoriaa – tukkirännit esimerkiksi ja sitten nämä monsterit, jotka ovat näyttäviä maisema-arkkitehtuurin osia, nämä entiset nippu-uittolaitteiden tukirakenteet. Ja tässä ollaan aika erikoisessa paikassa. Suuret järvet – Ontojärvi ja Kiimasjärvi ovat sangen kuolevia ja suuri osa näistä entisistä koskista on olemassa, mutta niiden päällä on vain vettä. On Siutuankoski, Kallioinen, Siikakoski ja on minusta aika väärin, jos maailmanperintökohde ei ota huomioon tätä alkua, mistä on lähdetty liikkeelle. Eli me on yritetty saada pikkusen vettä niistä luukuista, että vanhoissa uomissa virtaisi vesi jonkin verran. Ainut

lupaus on pari vuotta sitten ollut, että kun vettä joudutaan juoksuttamaan näiden tulvaluukkujen kautta, niin päästetään jonkin verran vettä menemään näistä vanhoista kanavista. Mahtaneeko se sana olla muuta kuin pelkkä sana. Ja lisäksi näiden vanhojen uomien reunoilla on mahtavat muistot sieltä tervakaudesta, ja ennen kaikkea ne suisteet, möljet. Siutuan möljä on niin mahtava, että tuskin muualta ainakaan Kainuusta löytyy. Ja se on helposti entisöitävissä. Tarvitaan vain pikkuisia raivaustöitä. Nämä kuivat entiset jokiuomat jäävät tavallaan lapsipuolen asemaan, ellei tätä liitetä tähän kokonaisuuteen, joka minusta kuulostaa tosi hienolta. Katselin noita rakennuksia ja niistä alkoi nähdä tuota historiaa. Ja siltä kannalta en ole koskaan tätä ajatellut. Olen paljon soudellut tuolla ja soudan edelleenkin. Pikkupoikana kuuntelin Kallioisen kosken kohinaa ja kun se vaimeni, tuntuu kuin jotakin olisi kuollut. Jonkinlaisena toiveena meidän kyläläisten puolesta, että saataisiin pikkuisen vettä niihin entisiin uomiin. Se ei ole pois mistään, koska tämä säätövoima, joka on siirtynyt ihan tuntisäännöstelyyn, ei voi olla kovinkaan merkittävää.

- Kallioisen rante olisi ehdottomasti raivattava. Virtauksen puutteessa se ruohottuu ja ruostuu. Se olisi hyvä kalapaikka, kun juoksutettaisiin vettä ja puhdistettaisiin siitä vankasta ruohikosta pois. [Milloin tulit Siikaniemeen?] Minä tulin Siikaniemeen, kun piti tulla raivaamaan tätä tielinjaa tälle Kallioisen voimalaitokselle, että päästään rakentamaan. Seuraavana päivänä tuli Reino Kilpeläinen Kajaanista sähkömieheksi sinne. Hän oli poika samalta kylältä Jormualta. Minä menin hänen puheilleen ja kysyin, onko sinulla yöpaikka tiedossa ja hän sanoi: ”On minulla tuossa joen toisella puolella Siikaniemi-nimisessä talossa. Siinä on minun tätini emäntänä. Minä pääsin sinne ruokapalveluun ja pystyin käymään täällä töissä.” Minä kysyin, että olisiko mahdollista, että minäkin pääsisin sinne. ”No lähe mukkaa, niin siitähän se seleviää”. Minä lähdin ja siellä oli niin hyvän näköinen tyttö, että hänestä kehittyi sitten vaimo. 64 vuotta oltiin yksissä ja kävi niin ikävästi, että viime helmikuun 1. aamuna hän nukkui pois. Minä olin saattamassa häntä käsi kädessä, kun valtimo heitti sykkimästä. Näin kävi. [Tauno asui talossa Siikaniemi, joka jäi kuivan kosken rannalle.] Pitäisi saada vettä siihen uomaan, virtaavaa vettä. Järvivesihän siihen tulee Kiimaselta päin. Siinä näkyy ruma kivikko, jonka katepillarit puski, kun -52 oli kuiva kesä ja uittovaikeudet tuli uittoyhdistykselle. Piti Kajaani-yhtiöltä pillari tuoda. Mannerin Olli oli ollut kuskina puskemassa. Se on hyvin rautapitoista kiveä. Geologinen tutkimuslaitos kävi malmikoneella mittaamassa pitoisuudet, mutta tulokset oli niin heikot, ettei kannata ruveta kaivamaan. [Mitenkä ne työkoneet tänne ajettiin, maansiirtoautot ja kaivinkoneet? Miten ne tuotiin tänne korpeen?] Autoilla. Marion-koe tuli ensin rautatievaunussa Vuokattiin ja siitä autoilla siirrettiin tänne osina. Maansiirtokoneita oli sitten erikseen. Niitä bulleiksi kutsuttiin. Niillä on ne penkat rakennettu.
- Meillähän on täällä Ontojoella historiaa vaikka kuinka paljon, mutta yhden otan tässä esille – Kurikan talon. Jota aikoinaan asutti Komulaiset, jotka menetti sen verovelkojen vuoksi. Itsekin olen sitä sukua. Se joutui sitten senaattori Felix Saarikoskelle, joka oli silloin ollut Suomen korkein poliittinen henkilö eli nykyistä pääministeriä vastaavassa virassa. Hän oli keisarin aikaan senaatin varapuhemies ja vain kenraalikuvernööri oli hänen yläpuolellaan. Hän kehitti maataloutta ja minä ihmettelin, miksi sellainen mies kehitti maataloutta. Selvisi pari vuotta sitten, että Kurikka on ollut jääkäriliikkeen etappipaikka. Eli Nurmeksesta värvättiin, salojen kautta kuljettiin ja tässä Kurikassa oli etappipaikka. Myös kenraalimajuri Kurt Wallenius ja Urho Kekkonen olivat siihen aikaan täällä uitossa. Jopa Nätti-Jussi on käynyt pyrkimässä töihin, mutta ei ole päässyt.

Katerman voimalaitostyömaalla. Kuva: Kirsi Pulkisen arkisto.

- Minä ole Anna Salmi ja olen tyttönimeltä Schroderus. Minun isäni oli kuorma-autoilija ja tunnettiin Rotti-Jaskana. Me asuttiin siinä alle puolen kilometrin päässä ja siihen voimarakennustyömaan ja meidän väliin ajettiin hirveästi savea. Ja se oli sellaista savikumpuraa, sellaista saviaavikkoa. Ja siinä oli kauhean kiva pyöräillä, rajjilla ja siinä mennä pikkutyttönä. Isä oli Katermassa, Kallioisella ja Leppikoskella. Hän oli näitä voimalaitoksia rakentamassa. Kerrankin hänelle oli sattunut sellainen juttu, että kun hän oli kipannut kuorma-autosta tänne luiskaan kanavanpohjalle, siinä oli ehkä jarrut pettäneet ja kuorma-auto meni sinne veden alle. Saivathan ne sen auton sieltä pois. [Oliko se oma kuorma-auto?] Minun muistaakseni oli oma kuorma-auto.

Martti, Antero, Erkki ja Toimi. Kuva: Antero R:n arkisto

- Sen verran tuohon voimalaitoksen rakennushommaan, että minäkin pyrin, olin kuudellatoista, mutta ne eivät ottaneet minua. Minä pääsin pöllintekoon ja halontekoon sinne rantaan, jotka jäi sinne veden alle. Velimiehen kanssa siellä talvi savotoitiin. Siellä käytiin joka päivä, ei niin pakkasta ollut. Kerran oli 42 astetta pakkasta, niin tässä Kallioisella yksi mies, joka siinä oli kortteerissa, tuli meille kun oltiin kahveella, että jos teiltä ne eväspaperit joutaisi, niin hän panisi tuonne jalkaan. Kun hän lähtiissä pani Kainuun Sanomat tuonne, mutta kun ne meni jauhoksi ja kun on 42 astetta mittarissa, niin meinaa kumikengässä palella. [Mikä vuosi se oli?] Se oli -56. Kuudellatoista olin, kun oli pakkastalvi. Metsätöissä olin jo kolmellatoista ollessani.
- Autolla ajoivat pihaan lehmille vedet isoilla 200 litran tynnyreillä. Tavallisia tonkkia oli teräksisiä ihmiselle juomavedeksi. Ei ollut vettä ollenkaan. Kaivoista kaikista Ontojoella loppui vesi, kun kanava aukaistiin. Meidätkin autolla haettiin saunaan ja tuotiin takaisin pois. [Oltiin silloin vihaisia?] Siinä vaiheessa oltiin vihaisia, kun ruvettiin sitä pohjaa rakentamaan. Tämä Lukkarin Eino on tässä veljeni. Hän ei lähtenyt niitä herroja kyyditsemään sillä hevosella, kun ajatteli, että sinne tulee se voimalaitos. Mutta nyt hän oli kuitenkin sähkömiehenä ja voimalaitoksella. Mutta nyt hän ajatteli niin pitkälle, että kaikki kosket kuolee. Hän oli sitä niin vasten. Esa Leinonen, se herra, oli sanonut, että sinua ei oteta yhtiöön. Ja pääsihän tuo. Siellä se eläkeikään oli työssä. Se on historiaa tuokin.
- Historiassahan on se hyvä puoli, että jokainen asia, oli se puolesta tai vastaan, on historiaa. Semmoisenaan arvokasta.
- Lähiympäristössä vaikutuksia oli. Minä olen siitä Pykälä-nimisestä talosta, yksi kilometri siitä voimalaitoksesta. Tuomo Ohtonen on minun nimi. Kyllä maataloustuotteita, maitotinkiä oli. Maataloustuotteita myytiin. Halkoja myytiin. Vuokralaisia oli vuosittain. Uitossa oli 250 ihmistä. [Jopa 500. Vajaa 300. Sovitaan näin.] Monenlaisia tarpeita siellä oli ja monenlaiset tarpeet kohtasikin. Nuoria ihmisiä. Kyllä konkreettisin vaikutus maataloon oli, että myytiin maataloustuotteita siihen ympäristöön näille työläisille ja sitten se vuokraus. Sitten kuorma-autot, oliko ne ”tuornapulleja”. Kyllä oli kesällä aitat käytössä. Olihan se juhlahetki, kun kuorma-auton kyytiin pääsi. Sitten kerättiin ”ampulaatikoita”, missä dynamiitit kuljetettiin. Ne oli sellaisia pienehköjä puulaatikoita. Niille oli käyttöä. Sitten oli ampumalanka, jota ei missään nimessä olisi saanut mennä kiskomaan sieltä kivikosta. Kyllä se käytiin talteen keräämässä. Käyttöähän niillekin oli, niistä punottiin kaikenlaista. Semmoisia vaikutteita sillä voimalaitoksella oli lähiympäristöön. [Se siis otettiin vastaan niin kuin luonnonvoimana.] No ei sitä Olin seitsemän ikävuoden kahta puolen enkä osannut ajatella asioita muuta kuin että työtä ja vilskettä ja meidän perheessä kolmelle neljälle oli töitä siellä. Kyllä sillä oli iso merkitys, taloudellisestikin.
[Entä ne kalat, miten niille kävi?] Voimalaitoksen eteläreuna aivan mahtava ahvenpaikka. Ikävä kyllä ne piti itse perata.
- Minä voin todistaa tuon. Kuinka monta kertaa minä sinun näin istuvan aamulla tai illalla ongella. Olin itse siinä vähän alempana karkealla erottelulla töissä. Erotettiin tukit tästä biotavarasta kolmena neljänä kesänä. Muikkuhan nousi siihen kesäaikana ja voimalaitostyöntekijät pistivät sitä muikkua suuria määriä ja joskus oli vähän kiistaakin. Kalastukseen on ollut suuri vaikutus, ennen kaikkea negatiivinen. Ei niitä Ontojoen kuuden kilon taimenia enää nouse eikä kilosia harjuksia eikä neljän kilon säyneitä.

- [Menikö ne nämä työmaat ja rakentaminen ilman vakavampia työtaturmia?] Yksi ainakin kuoli, porasi laukeamattomaan suutariin ja kuoli Kallioisen tekovaiheessa, kun tekivät sitä kanavaa ja räjäyttelivät.
- Sehän tuli Kallioiselle ensin se kivipora. Meille tuli sitten Valde Tolonen -niminen mies, joka oli Ruotsissa ollut kiviporarinä. Sähkö ei ollut syyttänyt sitä dynamiittipanosta ja Valde porasi siihen. Räjähiti. Ei ollut siihen aikaan ambulanssia, niin ne pani parin kuorma-auton lavalle, voimalaitospoliisi kiipesi kyytiin, sairaanhoitaja meni koppiin ja lähtivät viemään Kajaaniin, mutta sehän kuoli lavalle. Siltä jäi nuori leski ja kahden kuukauden vanha poika. Ne lähti sitten Ruotsiin siitä. Tämä poika oli käynyt katselemassa näitä maisemia. Mutta kun huono suomi oli, niin se ei ollut päässyt oikein jyvälle näistä asioista.
 Se oli meillä sosiaalinen toiminta rakennusaikana semmoista, että rintamiestalossa asuttiin ja oli kamari ja huone. Aina otettiin kamariin se, jolla ei ollut yösijaa. Ja ne jäi meillekin asumaan sitten siihen asti kun se tapahtui milloin sattui. Härkösellä oli samalla tavalla, itse asuivat tuvassa ja nämä porarit asuivat siellä kamarissa. Se oli hyvin sosiaalinen yhteisö. Mitä nyt huvituksiin tulee, olihan meillä elokuvatalo, vanhasta riihestä tehty siihen aikaan. Siinä oli viikonloppuna tanssit. Se oli myös työväentalo ja niinpä se sai sitten nimen Moskova. Eli siellä Moskovassa oli sitten tanssit. Ja kun tuuille sanoj, että minäpä se olen käynyt Moskovassa tansseissa, niin sanovat, että sinäpä se olet käynyt pitkällä tansseissa.
- Tuohon voisin lisätä, että posti oli siihen aikaan tuossa Siltalassa ja minä kävin hiihtämällä postin hakemassa ja satuin sille kohdalle, kun se räjähti ja tapaturma sattui.
- Tulvaluukkujen avaaminen ja siihen liittyvät kalatapahtumat. Kallioisen tulvaluukut kun aukaistiin, niin siikoja kyllä piisasi siinä, missä ahveniakin ongittiin. Ei siinä tarvinnut muuta kuin, että reippaat koukut oli onnessa ja siitä sitä vain kiskottiin. [Meillä on niitä poranteriä vieläkin tallella, pitkiä ja lyhyitä.] Niin oli meilläkin maalaistalossa vuosikausia. Niillä oli omat tarpeensa, vähän niin kuin rautakanki. Ne oli ihan käyttötavaraa.
- Voimalaitosrakentamisen myötä paikkakunnalle tuli modernia tekniikkaa ja informaatiota, mikä nosti kehitystasoa. Tuli puhelinyhteydet. Rakentaminen toi myös rahaa jokivarteen. Yhtiöläiset olivat hyvätuloisia, tuli koulutettuja henkilöitä. He ostivat elintarvikkeita maataloilta, palkkasivat lastenhoitajatyttöjä. Katermassa oli posti ja kolme kauppa.

Kyselyn vastaukset

MITEN KATERMAN JA KALLIOISEN VOIMALAITOKSET NÄKYVÄT JA VAIKUTTAVAT ELÄMÄÄSI?

- Asun Kallioisen vieressä. Pato on sulkenut kosken ja vesi ei vaihdu uomassa. Vedenpinta vaihtelee paljon. Maat jääneet veden alle.
- Olen elänyt koko elämäni Katerman ja Kallioisen vaikutuspiirissä.
- Ontosen veden vaihtelu.
- Kallioisilla vanha koski padottu, vesi ei virtaa / vaihdu Kallioisenlampi-Kiimanen välisellä alueella.
- Ei kuulu kotiini enää Kallioisen kosken kohina. Kotini kaivo on jouduttu syventämään n. 2 m rakentamisen padottua pohjaveden pintaa.

- Asun Ontojoella. Minulla on saari Ontojoessa. Olen valvonut kalastusta, kalastan joessa. Kalastin jo ennen Kallioista koskista taimenta / harjusta.
- Isäni oli töissä molemmissa. Olen syntynyt Katermassa ja asunut Kallioisilla. Muistoja ja tekstiä on paljon.

MITEN VOIMALAITOKSET VAIKUTTAVAT VIRKISTYSMAHDOLLISUUKSIISI?

- Veneellä ei pääse yli voimalaitosten.
- Kalastus, virkistäytyminen.
- Asun Siikakosken rannalla jossa virkistysmahdollisuudet ovat rajalliset koska uomassa on todella vähän vettä, padon kautta voisi joskus juoksuttaa vettä.
- Olen kalastanut Katerman voimalan ala- ja Kallioisen voimalan yläpuolella jo kauan. Se on merkittävä virkistys elämäni.
- Hyvin paljon kalastukseen ja veneilyyn. (On hyviä ja haittapuolia) 1) Hyvät=vesiala kasvoi 2) Säännöstely vie vedet ajoittain liian alas.
- Valaistu hiihtolatu jo vuonna 1958 Kallioisen kanavan penkoissa. Ontojoen Viri, urheiluseura, samoin Katerman Voima.

MITÄ HYVÄÄ PÄÄSY MAAILMANPERINTÖLISTALLE TOISI SOTKAMOLLE JA KUHMOLLE?

- Ehkä vanhaan uomaan vettä.
- Turistit lisääntyisi joka olisi hyvä asia.
- ? Nähtävyys > matkailu < kalastus. Eritoten uomien käyttö - jatkuva vesivirta + koskikalat – antaisi lisäarvoa kohteen historialle.
- Ehkä jo hiljentynyt kylä virkistyy matkailun ohessa.

Liite 1

Kallioinen. Kuva Pekka Elomaa 2019.

Pekka Jaakola: KALLIOISEN VOIMALAITOS - Muistinvaraista muistelua Kajaani Oy:n Sotkamon Ontojoen Kallioisen voimalaitoksesta

Voimalaitoksen ja sen alapuolella olevan asuntoalueen talot suunnitteli Kajaanin seminaarin piirustuksen opettaja, arkkitehti Eino Pitkänen. Voimalaitos valmistui vuonna 1957. Asuin voimalaitoksen asuntoalueella vuosina 1958 - 1969.

Henkilökunta

Voimalan esimiehenä toimivat diplomisähköinsinöörit, oletan koulutuksen olleen näin, Kusti Kiviluoto ja myöhemmin Mauri Korpi Kajaanista. He tulivat Kallioiselle mustalla virka-autolla ja heillä oli autossa oma kuljettaja. Heidän ruokailuistaan, majoituksesta yms. huolehti Tolpan talossa Lilli Lukkari. Tolppa oli Kajaani

Oy:n hallinnoima talo, noin kilometrin päässä voimalaitokselta vanhan Kallioisen kosken vesiuoman rannalla. Herrojen ohjelmaan kuului voimalaitoksen valvonta, tarkastukset yms. ohjeiden anto. Myös syöti, juonti ja saunominen olivat usein ohjelmassa.

Aluksi voimalan koneenhoitaja oli Erkki Lahti ja hänen jäätyään eläkkeelle Olli Jaakola. Muina alan ammattimiehinä olivat Albin Tiihonen, Eino Lukkari ja Lahden jälkeen Aarne Sutinen. He asuivat perheineen asuntoalueen työsuhdeasunnoissa. Olli Jaakola oli kotoisin Sotkamon Juholankylän Laatikkalasta, Albin Tiihonen Kangasniemen Unnukalasta, Eino Lukkari Ontojoen Raketista ja Aarne Sutinen Ontojoen Kuuselasta. Heidän lisäksi henkilökuntaan kuuluivat ontojokiset Toivo Kettunen, Jaakko Härkönen ja Kalevi Tolonen. He toimivat apumiehinä, ”talonmiehinä”, ja heidän tehtäviinsä kuului voimalaitoksen ja henkilökunnan postin nouto Ontojoen postin toimipisteestä Siltalasta.

Omakohtaisia tarinoita

Minulla oli useana kesänä elättinä harkan tai variksen poikanen. Ne olivat aina vailla ruokaa. Joskus laitoin variksen pojan suuhun elävän ahvenen pää edellä. Pyrstö jäi näkyviin suupielestä. Elävä ahven potki ja variksen poika nieleskeli, muttei ollut vähään aikaan ruokaa vailla. Kerran Jaakko Härkönen toi meille postia. Variksen poikanen pelästyivät Härköstä ja sen ainoa kerran se lensi noin 30 metriä. Kerran Pohjolan Esan kanssa heittelimme toisillemme pesäpalloa. Esalla oli kullanvärisestä rannerenkaasta tehty omatekoinen sormus. Pallon heittelyn ajaksi hän laittoi sormuksen polkupyörän satulan päälle. Variksen poika hyppäsi satulan päälle ja otti sormuksen nokkaansa. Pelkäsimme, että se vie sormuksen jonnekin piiloon ja hyökkäsimme kohti varista. Se säikähti ja nielaisi sormuksen. Otimme sormuksen pois omalla tavallamme. Se oli sen variksenpojan tarinan loppu.

Koivukosken voimalaitos. Kuva: Kirsti Reskalenko 2019.

Olli Jaakola: Hätä on tämänäköinen

Työn ääressä on sattumassa aina yhtä sun toista. Vaaraahan on tarjolla henkilöille ja samoin koneille. Sähkön parissa työskennellessäni alun neljättä vuosikymmentä sain monta kertaa huomata, ettei sähköstä ole isännäksi, eikä sitä niin vaan saada kesytetyksikään.

Suurin osa työpanoksestani hupeni sähkön ”synnytysosastolla” eli olin vahtimassa voimalaitoksia entisessä Kajaani Oy:ssä. Sain aikojen kuluessa tutustua jokaiseen Sotkamon vesireitin voimalaan, Vaikka noina aikoina ei sähkö hyppinytkään sanottavasti omiin hyppysiini, sattui kuitenkin eri laitoksilla moniaan kerran koneille kovia kohtaloita, joissa oli tarjolla suuria omaisuusvahinkoja.

Ollessani toukokuussa 1950 ns. apumiehen vakanssilla Kajaanin Koivukoskella, tapahtui näistä ensimmäinen vakava sattuma. Toinen 3,2 MW:n generaattoreista sai nähtävästi ulkoa päin tulleen virtasysäyksen, joka aiheutti staattorissa ylilyönnin. Tämä sähkön ”hyppy” sytytti kipinällään generaattorinkäämissä tulipalon. Palo jatkui kytemisenä kuivettuneissa ja korppuuntuneissa käämivyyhtien eristeissä. Kone tietenkin pysähtyi pikasulkuun, joka taas aiheutti nopean veden nousun luukkuhuoneessa. Tämä valtava aalto ei pysynyt enää omassa ”karsinassaan”, vaan ryntäsi luukkuhuoneesta helposti myötämäkeen avonaisen oven kautta konesalin lattialle. Vesi uhkasi vieräiä kytevien käämien kohdalla lattiatasossa lepäävien suojapeltien päälle. Käämien palosta nousi musta ja pahanhajuinen savu täyttäen koko salin. Vain lattian rajassa oli noin puolimetrisen savuton tila, jossa kontaten yritin estää veden pääsyä luutusäkkien ja lattiaharjojen avulla generaattorin peltien päälle. Koneen hoitajana oli paikalla parinani Leevi Huotari, joka hämmensi hanikoita ja näpytteli nappuloita saamatta aikaan mitään ratkaisevaa tähän hätään. Ihmettelimme, mikä on synnä palon jatkumiseen, vaikka meillähän on oma ”palokunta” erikseen molemmille koneille. Se ei ollut kuitenkaan toiminut, vaikka sen piti juuri tällaisissa tapauksissa puhalttaa pulloista hiilidioksidia kaikkialle generaattorissa. Sammutusohjauksen nappulastakaan ei vielä pulloilla tapahtunut tuon taivaallista. Annas olla, kun pullohuoneessa pudotin painovarren alas, niin johan piikit puhkaisivat pullojen päissä olleet varakalvot, ja niin kaasu pääsi puhaltamaan oikeaan osoitteeseen. Palon leviäminen tukehtui just, ja niin alkoi savukin vähitellen hälvetä konesalista. Voitto oli saavutettu, vaikka oli siinä se tunne, että hätä on juuri tämännäköinen.

Tuo voittokin oli vain osittainen. Yksi kolmasosa staattorin käämityksen eristyksistä paloi piloille. Syy sammutuspullojen toimimattomuuteen oli todennäköisesti siinä, että aikojen saatossa sammutuslaitteiden ”vempeleet” olivat hapettuneet, eivätkä näin ollen ”käskynkin” saatuaan toimineet, vaan jököttivät lukituina palon levitessä rajusti vetoisessa kammiossa.

Lieneekö käämissä ylilyöntihyppyyn vaikuttanut samanaikainen tapaus, kun Lehtikankaalla kaivinkone oli rikkonut suurjännitekaapelin. Moinen tapaus vaikutti kuitenkin sen, että kaikilla yhtiön vesivoimalaitoksilla siitä lähtien oli määräys kokeilla noita sammutuslaitteiden toimintoja kerran kuukaudessa. Tosin pullojen purkaus oli niissä kokeiluissa eliminoitu pois. Tuollaisten generaattorien palot ovat käytännössä hyvin harvinaisia, ja vielä harvemmin tiedot kulkeutuvat yleisen rahvaan tietoisuuteen.

Miltei sormi suuhun Kallioisella

Eräänä kesänä 1970-luvulla hellepäivän aiheuttamana kasaantui vähin erin aikamoisia ukkospilven möykyjä eteläiselle taivaankannelle. Tämähän ei ole suinkaan mitään outoa lämpimänä kesänä. Emme kuitenkaan osanneet Kettusen Topin kanssa arvata, mitä koiruutta noilla möykyillä oli tällä kertaa mielessä. Silloiseen aikaan vahattiin työtuurilla aina parissa miehin sitä veden pyörittämää sähkön ”synnyttäjää”. Ei siellä voimalaitoksella ollut ukkosenkaan aikana sen vaarallisempaa kuin muuallakaan, vaikka se laukoikin joskus releitä ja teki jotain muutakin pikku piruutta.

Tällä kertaa sillä luonnon luomalla mahtavuudella oli kuitenkin meille jonkinlaisia koston aiheita, ja seuraukset olivat vallan ihmeelliset. Salaman jälkeen jysähti niin, että talo tärähti. Oma ”palokunta” eli sammutuspullot syöksivät valkoisen pulverin mukana hiilidioksidin koneeseen saamatta aikaan mitään auttavaa. Generaattori vinkui ja voivotteli, ja kierrokset lisääntyivät vallan mahdottomiin. Säätonappuloista koneen kierrosten hidastaminen ei ottanut uskoakseen. Samoin säätäjän käsiruuvauksella veivautui vauhdilla maksimiin, kun siitä yritin pienentää solukkeiden aukkoja. Kaiken epätavallisen jyrinän ja murinan lisäksi generaattorista alkoi nousta harmaata savua, eikä hajukaan ollut miellyttävää. Kone oli lyöttäytynyt moottoriksi, ja kun se haukkasi virtaa yli ymmärryksen, niin siinä ryttäkässä roottorin metallipalat kuumenivat jo tuota savua höyryäviksi.

Epätoivon valtaus

Tässä tilanteessa näytti jo siltä, että sormi menee suuhun, kun ei näyttänyt olevan keinoa koneen pelastamiseksi täydeltä tuholta. Mielessä välähti, että kun niiltä seisomilta voisi painua maan alle ja karistaa vastuun päältään kaikista seurauksista. Vilkaistuani mittaritaululle ja huomattuani vesimittarin viisarin keikkuvan vasten maksimitappia antoi tuo taas määrääviä epäilyjä ja edelleen toimintatoiveita. Mahdollisuus olisi ollut laukaista generaattorin katkaisijalla kone irti verkosta. Virran suuruus pani kuitenkin epäilemään laitteen kestokyvyn katkaisuyrityksessä, ja näin ollen sen räjähtämisen sekä miehen menon saman tien. Verkosta oli kuitenkin päästävä irti keinolla millä hyvänsä.

Onneksi yläpäässä välähti. Ulkokentällähän on sellainen katkaisija, joka kestää irrottamisen. Pitempiä siekailematta tapahtui siis suin päin syöksyminen ulos alakerran kautta. Siellä yletyin putkiaidan päälle hypättyäni painamaan 110 kV:n katkaisijan nappia. Siinäpä se olikin ratkaisu koko pulmaan. Kun kone oli irti valtakunnan sähköverkosta, saatiin se piakkoin pysähtymään, ja päästiin syntyneiden vahinkojen tarkastuksiin ja havainnointiin.

Strömbergin ammattimiesten suorittamien tarkastusten ja mittausten perusteella ei tuo ihmeellinen satuma saanut aikaan mitään suuria vahinkoja. Jarruhihnat jouduttiin kuitenkin vaihtamaan, ja jotain muuta pientä paikattavaa löytyi. Pääsimme siis miltei säikähdyksellä, mutta puhdistustöitä riitti nimenomaan ”palokunnan” toiminnan vuoksi. Mainitut nappulaohjauksen häiriöt johtuivat siitä, että ukkonen oli polttanut tasavirtaohjaussulakkeen akkuhuoneessa.

Kerrotussa kokemuksessa oli varmaan oma pumppuni saanut käydä myös ylikierroksilla, ja kenties se oli myös sen vuoksi myöhemmin korvaukseksi joskus vähän hidastellut.

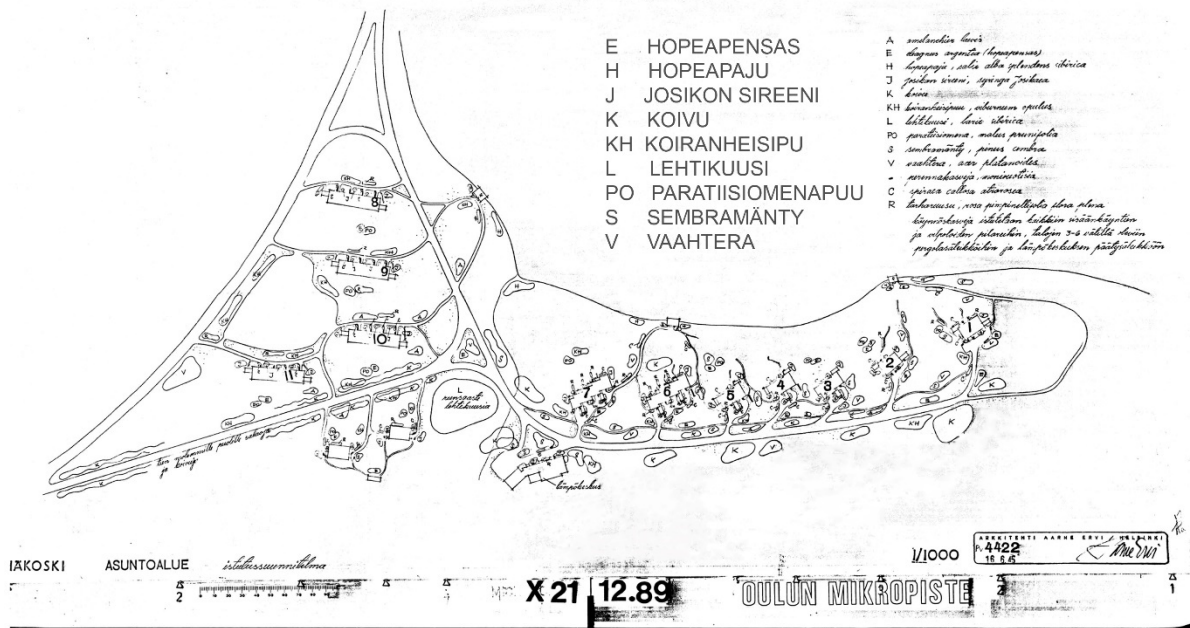
Pekka Elomaa kertomassa Aarne Ervin arkkitehtuurista. Kuva: Kirsti Reskalenko 2021

Pällin, Leppiniemen ja Montan asukasilta

Pällin, Leppiniemen ja Montan asukasilta pidettiin tiistaina 23.11.2021 klo 18-21 Leppiniemen Seuratallolla (Kestitie 9, Leppiniemi). Asukasillan pitämisestä sovittiin 18.10. puunkaatonlupiin liittyvän maastokatselmuksen yhteydessä. Asukasilta pidettiin yhteistyössä Leppiniemen kyläyhdistys ry:n, Muhoksen kunnan ja Fortum Power ja Heat Oy:n kanssa. Paikalla oli kymmenen asukasta

Arkkitehti Pekka Elomaa kertoi Oulujoen asuntoalueiden rakentamiseen taustalla olevista pyrkimyksistä. Suomen arkkitehtiliitto esimerkiksi perusti vuonna 1941 jälleenrakennustoimikunnan, jonka tehtävänä oli organisoida jälleenrakennustyötä ja rakennusalan standardisointia. Arkkitehtiliitto halusi ammattitaitoisten arkkitehtien ottavan vastuun jälleenrakentamisen suunnittelutehtävistä. Perustettuun toimikuntaan kuuluivat puheenjohtajana Otto-livari Meurman, Alvar Aalto, Aulis Blomstedt, Aarne Ervi, Yrjö Lindgren ja Viljo Revel. Tammikuussa 1942 toimikunnan alle perustettiin Jälleenrakennustoimisto, jonka tavoitteena oli estää väliaikaisiksi tarkoitettujen parakkien rakentaminen ja säilyttää rakentaminen monimuotoisena standardisoinnista riippumatta.

Pekka Elomaa näytti asuinalueiden 1950-luvun ja 2020-luvun kuvia ja totesi asuinalueiden säilyttäneen alkuperäistä lumovoimaansa. Hän kertoi Aarne Ervin suunnitteluideologiasta, johon kuului muun muassa järeän puuston säilyttäminen piha-alueilla. Hän kertoi myös Leppiniemen I vaiheen istutussuunnitelmasta.

Kuva:

Fortum Oyj:n piirustusarkisto.

Leppiniemen asuntoalueen laajentamista alettiin suunnitella 1950-luvun loppupuolella työntekijöiden asu-
 misolosuhteiden parantamiseksi.

Leppiniemen asuntoalueen laajennussuunnitelma. Kuva: Fortum Oyj:n arkisto.

Pällin, Leppiniemen ja Montan kaavatilanteesta ja lupakäytännöistä kertoivat kaavoittaja Timo Leikas ja rakennustarkastaja Eero Airaksinen. Kaikki alueet ovat valtakunnallisesti arvokkaita, mikä on huomioitu 2. vaihemaakuntakaavan suunnittelumääräyksissä, Oulun seudun yhteisessä yleiskaavassa 2020 ja Leppiniemen asemakaavassa <https://paikkatieto.sweco.fi/maps/muhos/kartta?startExtent=26499771%2C7191798%2C26505420%2C7195207&visibleLayers=Asemakaavojen%20m%C3%A4%C3%A4r%C3%A4ykset%2CAsemakaavayhdistelm%C3%A4t%2027.2.2020>. Leppiniemen

asemakaavan toteuttamista ohjaavat myös rakennustapaohjeet ja korjausohjeisto <http://paikka-tieto.sweco.fi/docs/muhos/asemakaava/leppiniemi/index.html>. Montassa luvistusta ohjaa yleiskaava ja Pällissä edetään poikkeusluvin ja suunnittelutarveratkaisuin.

Leikas ja Airaksinen kävivät läpi lupakäytäntöjä, myös keskustelua herättäneitä maisematyölupia ja niiden valmistelua. He totesivat, että vuonna 2013 valmistunutta asemakaavaa olisi syytä päivittää, sillä Montan, Leppiniemen ja Pällin asukkailla olisi tarpeita rakentaa talousrakennuksia ja autotalleja. Asukkaat kysyivät sopivista vesikattomateriaaleista.

Leppiniemen puukatselmukseen osallistui kymmenkunta henkilöä. Kuvassa Veikko Rantala (vasemmalla), Kirsti Reskalenko, Jussi-Pekka Vahtola, Timo Leikas, Jari Keinänen, Eero Airaksinen ja Juhani Turpeinen.

Leppiniemessä luotiin katseet puihin

Arto Nenonen
MUHOS

Suojellun kulttuuriympäristön maisemanhoito vaatii erityistä tarkkuutta. Muhoksen Leppiniemessä on nousut kiistaa asunto-osakeyhtiön puunkaatoaikeista.

Yhtiö haki ja sai maisematyöluvan talojen piha-alueilla olevien huonokuntoisten puiden kaatoon. Luvan

myönsi Muhoksen rakennustarkastaja **Eero Airaksinen**.

Kyläyhdistyksen aktiivit havahtuivat asiaan, kun kaadettavaksi suunniteltuihin puihin oli kiinnitetty merkinnät.

Kyläyhdistyksen mielestä kaadettavien puiden joukossa oli terveitä yksilöitä. Yhdistys otti yhteyttä kuntaan, joka teetätti puihin koekai-

rauksen niiden kunnan selvittämiseksi.

Tutkimuksissa ilmeni, että osa puista oli aivan terveitä. Osassa vanhoja puita luonnollisesti oli vaurioita.

Maanantaina Leppiniemessä järjestettiin katselmus, jossa arvioitiin puustoa ja keskusteltiin suojelekohteiden maisemanhoitokysymyksistä.

Paikalla oli asukkaiden li-

säksi kunnan, maakuntaliiton ja museoviraston edustajia. Katselmuksen loppuleman oli, että kaadettavaksi merkityt puut tutkitaan uudestaan.

- Työn tekee Muhoksen metsänhoitoyhdistys, joka raportoi aikanaan meille tuloksista. Keskustelu varmaan jatkuu senkin jälkeen, Eero Airaksinen toteaa.

Toimittaja Arto Nenosen juttu Tervareitissä 22.10.2021

Juhani Turpeinen kertoi Pohjois-Pohjanmaan museon roolista maakunnan vastuumuseona, joka toimii kulttuuriympäristön asiantuntijana ja ottaa tarvittaessa kantaa myös Montan, Leppiniemen ja Pällin asioihin. Hän kertoi myös Museoviraston, Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskuksen ja Kotiseutuliiton myöntämistä avustuksista sekä kotitalousvähennyksen hyödyntämisestä.

Lopuksi Jari Keinänen kertoi Seuratalon historiasta, lukuisista tilaisuuksista ja merkityksestä. Hän johdatti läsnäolijat pienelle kierrokselle talon ruokasaliin, keittiöön ja esiintyjien tiloihin.

Sisällys

Vesivoiman kulttuuriperintö -kyläillat -hanke	1
Hankkeen tavoite.....	3
Hankkeen toteutus, toimenpiteet ja lopputulokset	3
Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläiltojen suunnittelupalaveri.....	4
Leppiniemen lasten ja nuorten tärkeät paikat – iltapäivä.....	7
Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläilta Leppiniemessä	12
Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuuri valtakunnallisesti arvokkaana kokonaisuutena ja mahdollisena maailmanperintönä.....	12
Asukas- ja yrittäjänäkökulmia Montasta, Pällistä ja Leppiniemestä	13
Keskustelu:.....	13
Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläilta Utajärvellä.....	16
Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuuri valtakunnallisesti arvokkaana kokonaisuutena ja mahdollisena maailmanperintönä.....	16
Asukasnäkökulmia Utasesta ja Pällistä	17
Utajärveläisten mielteitä vesivoimarakentamisen merkityksestä	19
Kotiseutu – voimavaramme -ilta Muhoksella.....	21
Keskustelu.....	21
Kyselyn tulokset.....	21
Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläilta Ristijärvellä.....	23
Aila Vähämaa: Muistoja Seitenoikealta.....	24
Ristijärveläisten näkökulmia vesivoiman kulttuuriperintöön.....	27
Kyselyn tuloksia	28
Vesivoiman kulttuuriympäristöt Oulujoella –ilta	30
Oulujoen vesistön vesivoima-arkkitehtuurin tausta ja toteutus	30
Alvar Aallon kädenjälki Oulujoen suistossa - Koskikeskuksen suunnitteluun vaikuttaneet syyt, rakentaminen ja nykytila	30
Merikoski arkisena työympäristönä ennen ja nyt	31
Muistoja ja kokemuksia	31
Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläilta Paltamossa.....	34
Kainuun vesimyllyt.....	34
Keskustelua, muisteluksia ja asukasnäkökulmia Keihimänjoelta	35
Uittomuistoja Kallioisesta.....	36
Bensatankilla.....	37
Joen yli	37
Koskikalastus ja luhtapelot	37
Raha ratkaisi	37
Kyselyn tulokset.....	38

Vesivoiman kulttuuriperintö –iltapäivä Seitenoikealla ja Hyrynsalmella.....	46
Muistoja ja asukasnäkökulmia Seitenoikealta ja Emäjokivarresta.....	47
Kyselyn tulokset.....	48
Vesivoiman kulttuuriperintö –iltapäivä Suomussalmella.....	50
Kyselyn tulokset.....	55
Vesivoiman kulttuuriperintö –kyläilta Ontojoella.....	57
Marjo Lukkari: VIIIMEISET VOIMALAITOSLAPSET - Elämää Kallioisen voimalaitosalueella 60-70-luvuilla	57
Muistoja ja asukasnäkökulmia Ontojoelta – keskustelu.....	66
.....	66
Kyselyn vastaukset.....	72
Pekka Jaakola: KALLIOISEN VOIMALAITOS - Muistinvaraista muistelua Kajaani Oy:n Sotkamon Ontojoen Kallioisen voimalaitoksesta.....	73
Olli Jaakola: Häätä on tämännäköinen.....	74
Pällin, Leppiniemen ja Montan asukasilta.....	77